

НАША ЭПОХА

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Издаётся с мая 1934 года

Главный редактор
Оксана ХЕТАГУРОВА

Редакция
Ответственный секретарь – Асланбек КАСАЕВ
Редактор отдела критики и публицистики – Зара АЙЛАРОВА

Редакционный совет
Камал ХОДОВ, Гастан АГНАЕВ, Руслан БЗАРОВ,
Елизавета КОЧИЕВА, Станислав КАДЗАЕВ,
Анатолий КУСРАЕВ, Анжела КУДЗОЕВА,
Клавдия ДЖУСОЕВА

Владикавказ, 2019

MAX

5

2019

ЛИТЕРАТУРОН-АИВАДОН ҖӘМӘ ӘХСӘНАДОН-
ПОЛИТИКОН ӘРВЫЛМАЕЙОН ЖУРНАЛ

Журнал цәүй 1934 азы майә фәстәмә

Сәйраг редактор
ХЕТАЕГКАТЫ Оксанә

Редакци

Бәрнөн секретарь – КАСАТЫ Асләнбег
Критикә әмә публицистикәй хайады редактор – АЙЛАРТЫ Зарә

Редакцион совет

ХОДЫ Камал, АГЬНАТЫ Гәстән, БЗАРТЫ Руслан,
Косты Лизә, КЪАДЗАТЫ Станислав,
КЪУСРАТЫ Анатоли, КУЫДЗОЙТЫ Анжелә,
ДЖУСОЙТЫ Клавә

Дзәуджыхъяу, 2019

НОМЫРЫ ИС:

«МАХ ДУГ»: 85 АЗЫ

Арфæтæ	6
Хъодзаты Ёхсар. 50 азы журнал «Max дуг»-ы рухс аэмæ æнæнцой фæндæгтыл	15
«Max дуг»-ы редактортæ	20
Мæхæмæтты Ахуырбег. «Max дуг» – дуджы айдæн	34
Гасанты Валери. «Max дуг» – мæ царды, мæ зонды, мæ хъуыдыйы	47

БАГАТЫ ЛАДИ: 100 АЗЫ

Уанион. «Уæлахизы салдат»	54
Багаты Лади. Ёмдзæвгæтæ	59

УÆЛАХИЗ ЁРХАСТОЙ ФЫССæН СИС, ДЖЕБОГъÆЙ

Ёмдзæвгæтæ	64
------------------	----

ПРОЗÆ

Токаты Асæх. Фæндыр. Радзырд	70
------------------------------------	----

НОГ ТÆЛМАЦТÆ

Золойты Аркади. «Max дуг»-имæ 15 азы	88
Ёмдзæвгæтæ	

АХСДЖИАГ ЦАУ

Конкурс: «Мæ уарзон Ирыстон»	95
------------------------------------	----

«МАХ ДУГ»-Ы РАВДЫСТ	97
---------------------------	----

ЁРЫГÆТТЫ СФÆЛДЫСТАД

Цоколаты Катеринæ. Ёмдзæвгæтæ	113
-------------------------------------	-----

Александр Фрейман: 140 азы

Магомет Исаев. А. А. Фрейман и осетиноведение	119
---	-----

ÆВЗАДЖЫ ФАРН

Зындгонд адæймæгты хъуыдыйтæ мадæлон

æвзаджы тыххæй	124
----------------------	-----

НÆ УИДÆГТАЕ

Куыдзиаты Олег. Хъантемыраты Эльбрусы мысинаæтæ	127
---	-----

МÆЙЫ ЦАУТЫЛ АФÆЛГÆСТ	143
----------------------------	-----

Max Dug

N O M Y R Y:

RAZDZYRD.

FÆRNION KH.—Iu bon.

NIGER — Xur-fædison.

DZESTY K.—Cyrah.

GULUTY A.—Poetmæ.

FÆRNION KH.—Mæ khuxy.

KHUBALTY A.—Six.

BOLAJY-FYRT — Čermeny zaræg.

BÆDOATY Q.—Ualdzygon bycæu.

XOZITY J.—Či u uyj?

NIGER — Ædzard zyngxust.

KHOSIRATI S.—Mæqæly literaturæ abon.

DZANAJTY S.—Nigery sfældystad.

SOVETON FYSDŽYTY CÆDISY
UAGÆVÆRD.

ARDASENTY X.—„Bazyrdžyn æzty“

NIGER — Dzesty Kuydzæg.

LITERATURON ARXIV, XRONIKÆ.

1934

N° 1

ЖУРНАЛ «МАХ ДУГ»-Ы 85 АЗЫ ФӘДЫЛ

Редакцийы зынаргъ кусджытә
әмәе журнアルкәсджытә!

Зәрдәбын арфәтә уын кәнын
«Мах дуг»-ы 85 азы юбилейы
фәдыл.

Журналы фәзынд ирон адәмән
уыди тынг ахсажиаг, уымән әмәе
аивдзырд, бәрzonд хъуыды әмәе
курыхон зондән әхсәнады
кәddәрриддәр кодтой стыр
аргъ. Литературә та, поэт Адам
Мицкевич күйд загъта, гуыры
адәмы зәрдәйә.

Журнал «Мах дуг» йәе фыщаг
рауагъдәй абонмәе тауы зонынад,
фидар кәны әгъдау, намыс әмәе
гуманизмы идеяты. Кәсджыты зонгә кәны литератураһы
ногдзинәдтимә, критикон уацтимә, зәрдыл аәrlәууын кәны ирон,
уырыссаг әмәе иннә адәмыхәттыты классикты хуыздәр уацмистә,
парахатәй әвдисы ирон фольклоры әвидигә хәзнатә. Уыцы арфәйаг
хъуыддаг, кәй зәгъын әй хъәуы, редакцийы кусджытәй канд
профессионалон зонындзинаәттә нә домы, фәлә ма стыр хъару әмәе
арф сфаелдыстадон әнкъарынад.

Уыцы миниуджытәй «Мах дуг» чи уадзы, уыдон цух никуы
уыдышты. Әмәе уын мә зәрдә зәгъы, цәмәй дарддәр дәр әнувыддәй
кусат, уә разы цы сфаелдыстадон хәстә әвәрут, уыдон зәрдиагәй
әххәст кәнат, фидәны та уын ноджы фылдәр күйд бантыса!
Амондджын әмәе уәлахиз ут!

**РЦИ-Аланийы Сәргъләуәг
БИТАРТЫ Вячеслав**

ИРЫСТОНӘЕН ЛӘЕГГАДГӘНӘЕГ

Цытджын Оксанә Нодары чызг!

Мæ иууыл хъәрмуд амæ зэрдæбын арфæтæ мын айс ахсджаигарон аив дзырдыл æнувыд амæ адæмæн уарзон журнал «Мах дуг»-ы сഫæлдыстадон архайды 85-азон юбилейы цытæн.

85 азы литературæйи амæ царды ахсджаигарон фарстатае рæгъмае хæссын у ирон журналистикаеы сæйраг хæс. Аппæт рагондæр ирон периодикон рауагъд лæууы Ирыстоны литературон царды бæстастæу, адæммæ хæссы Ирон литературон ныхас, лæггад ын кæны намысджын амæ рæстудæй.

Бираебærцæй журналы руаджы дзæвгар зынгæ фысджытæ йæ фæрстыл сдзырдтой нæ рагон наæртон æвзагыл, мыхуыры цыдысты амæ цæуынц ирон фысджыты хуыздæр уацмыстæ.

Фидарæй мæ уырны, дарддæр уе ‘мæдисонтимæ кæй не ‘вгъау кæндзыистут уæ тыхтæ, цæмæй бахъахъæнат нæ мадæлон æвзаг, ирон адæмы культурæ амæ национ хиæмбарынады бындуру.

Мæ зэрдæ аппæт коллективæн дæр загы дарддæры сഫæлдыстадон жæтыстытæ, уæ бинонты фарн, бæркад, хъæбулты хур амæ сæ амондæй æфсæст ут уарzon Иры хæрзæбонæн!

*Хуссар Ирыстоны Президент
БИБЫЛТЫ Анатоли*

РÆСТАЕГ ÆВДИСÆГ АЙДÆН

Журнал «Max дуг» 85 азы дæргын цæстуарzonæй лæггад кæны нæ литератураейæн, нæ культураейæн, нæ адæмæн. 1934 азы Ыын цы фидар бындур æввæрд æрцыд, уый, æнæхъæн паддахад æмæ Ирыстоныл дæр фыдбонтæ, фыдрæстæджытæ куы скодта, æхсæнад æддæг-мидæг куы ауад, уæддæр нæ фæцудыдта æмæ, æнхъæлдæн, нырма бирæ рæстæг, нæ фыдаелты мæсыгау фидар уыдзæн.

Журнал «Max дуг»... Уый у дуг, æхсæнад, рæстæг æвдисæг айдæн. Йæ фыццаг чиныг куы фæзынð, уæддæй нырмæ цал æмæ цал уацмысы, цал æмæ цал алыхуызон зæрдæагайгæ арф хъуыды æрмæджы ныммыхуыр кодта!

Max, ирон фысджытæ, журнал «Max дуг»-æй уæлдай бузныг уымæй стæм, æмæ нæ уацмыстæ фыццаджы-фыццагдæр фæзының йæ фæрстыл, фыццаджыдæр сын уæрæх дзыллатæм фæндаг ратты журнал.

Нæ хорз хæлæрттæ, журнал аразджытæ! Сымах кæнут бæрнон, ахеджиаг æмæ вазыгджын куыст, уæлдайдæр та нæ абоны зын рæстæджы: ирон дзыллатæм хæссут Къостайы сыгъзæрин æвзаг, нæ удварны хæзнаты хæзна – аив дзырд.

Нæ хорз хæлæрттæ!

Уæ размæ лæууы бирæ цæлхдуртæ, æмæ сæ сæрты æнтыстджынæй куыд ахизат æмæ уæ бирæ рæстæджыты фæстæ журналкæсджытæ рухсдзастæй куыд мысой, уыцы хорзæх уæ уæд. Фысджыты номæй уын зæрдиаг арфæтæ.

*Цæгат Ирыстоны Фысджыты цæдисы сæрдар,
АГЪНАТЫ Гæстæн*

МӘЕ ЗӘРДӘДАРӘН – «МАХ ДҮГ»

Әнә арт фәнык нәй. Әвзонг ләппу зындгонд журналы дуарыл нә баләудзәнис үе ‘нахуруынд әмдзәвгәгәндитимә. Әз «Max дүг»-ы дуарыл әппәтү фыццаг цы ныфсәй баләууыттаң, уйын цалдәр азы размә, растдәр зәгъгәйә, 2016-әм азы зәрдәвәрәни мәйи 12-әм бон Цәгат Ирыстоны Хетағкаты Къостайы номыл паддзахадон университетты студенттә әмә ахуыргәнджытимә мә фембәлды рәстәдҗы мә зәрдыл әрәфтилтә Ирыстоны адәмон поэт, Къостайы номыл паддзахадон литературон премийы лауреат, Ирыстоны Фысаджыты цәдисы уәдү сәрдар Ходы Камал.

Нә фысымтә сә кәрәдзи, стәй мах дәр әгәр-әгәр күн фәдзәхстый, зәгъгә, абон нә уазәгәй әгәр-әгәр не ‘ппәлдзыстәм, уәд Камал нал фәләууыд әмә йә раныхас афтә райдылтә: «Сымах зәгъут, зәгъгә, абон әппәлгә ма кәнәм. Әрмәст, дам, ын йә уацмыстыл дзурәм... Әмә цәуылна хъуамә әппәләм, әппәлинаг чи у, уымәй?..

Әз сәрмагондәй фәкастән Мелитоны чиныг «Цатыр». Ис дзы тынг хорз әмдзәвгәттә, әмә сә адәймаджы зәрдә рухс кәнен...

Мелитонмә әз хәләг кәнен... Мәнә «белая зависть» кәй хонынц, афтә йәем хәләг кәнен, уыйбәрц хорз хъуиддәгтә аразын әмә йын әппынәдзүх кусын кәй әнтүсү, уйы тыххәй...

Мәнән бирә хорз хәләрттә уыдис: Бестауты Гиуәрги, Дзаболаты Хазби... Нымайгә сә нә кәндзыстәм. Ныр дәр мын ис хорз хәләрттә. Әмә мә уыцы хорз хәләрттәй, далә ма студент күн уыдис, уәдәй фәстәмә Мелитон кәй у, уымәй дән сәрыйстыр.

Зонгә та баистән Цхинвали институты. Нә хәләрттәй иуән баххуыс кәнен хъуыд, әмә бацыдтән Цыбырты Людвигмә. Уәд уым күиста. Әмә Людвиг фәдзурын кодта Мелитонмә. Әрбацыд уыцы алвәст, къәсхүүр ләппу... Әмә мын Людвиг афтә, ныр, дам ай уый бар уадз әмә уый алцыдәр сараздзәнис...»

Мәнән та Камал алцыдәр саразта, цәмәй схәлар уыдаин «Max дүг» әмә йә күсдҗытимә. Әгәрystәмәй-иу мын мә новелләттәй типографимә равзарынмә кәй арвыстый, пъланы-иу сәм чи ләзәрди, уыдоны тыххәй дәр-иу мә сагъәс кәнен никүн баугъята.

Абон дәр буц дән, мә зындгонддәр уацмыстәй бирәтә:

«Номхыгъдтæ», «Куыйдзыхты хъæлæсы», «Тæф», «Æнæвдæлон», «Поэты дуне», «Къæбæлдзыг ныхас», «Рухсхæссæг кадæг» амæ әндæртæ рухс æппæты фыщаг «Max дуг»-ы кæй федтой, чиныгкæсджытæ сæ фыщаджы-фыщаг уый фærцы кæй баурзтой, уымæй.

Ныфс мæ ис, наæ иуæй-иутау, «Max дуг» йæ сæр ахæм ныллаег никуы æруадздæнис, йæ авторты амæ наæ адæмы цæстытæм йæ бон уыдзæн æргомæй комкоммæ кæсын, амæ уый дзураæг у, йæ раст фæндагæй йын фæиппæрд уæвæн кæй наæ ис, наæ дуджы æцæг цæсгомæвдисæг кæй суыдзæнис, уымæй.

«МАХ ДУГ»

*Мæ зæрдæдарæн, Иры фарнаен, «Max дуг»,
Адзалмæ дæр уыдзынае ды наæ ныфс –
Хæрдгæ хæлттæй дæ алы дзырд дырыс
Дæ комы дарыс, абухы дæ хъарм туг.
Уæндон – дæ алы февзыст, алы уысм.
Гæрраæтт, кæд æрцæудзæн æцæгæй маx дуг?!*

21.04.19 аз

*Хуссар Ирыстоны Фысджыты цæдисы сæрдар
ХЪАЗИТЫ Мелитон*

НÆРТОН ЖУРНАЛ

85 азы рацыд, журнал «Фидиуæг»-ы кæстæр æфсымæр, Цæгат Ирыстоны фысджыты мыхуырон оргæн журнал «Max дуг» рухсмæ куы фæзынд, уыцы фærныг бонæй. Уый сæраппонд зæрдиагæй арфæ кæнин, йæ уадзыныл æнувыдæй чи кусы, уыцы зиудых коллективæн, фæнды мæ, цæмæй æвидигæ уа сæ зонды рухс, сæ хъару æмæ бæр-зонддæр æнтыстытæ æfta сæ къухы!

«Max дуг» у ирон дзырдаивады хæлæртты уарzon журнал. Йæ алы номырмæ дæр ын æнаærхъæцæй уымæн фенхъæлмæ кæсынц.

Сæрмагондæй мæхи тыххæй зæгъин: ныр æртиссæдз азæй фылдæр кæсын ацы журнал æмæ дзы никуы бафæлладтæн. Уый нæ, фæлæ дзы арын зæрдæйы рухс, бирæ эстетикон æмæ этикон хæрзиуджытæ, адæймаджы миддуне чи хъæздыг кæнин æмæ йын разæнгарды хос чи сгүыхы, дзырдаивады хæзнийыл ахадгæ хуынтæ чи æфтауы, ахæм поэтикон æмæ прозаикон уацмыстæ.

Журналы хорз миниуджытæ бирæ сты, сегасыл нæ дзурдзынæн, фæлæ ма мæ бафæндид иу цæстæвæрæн факт рæгъмæ раХхæссын: журнал «Max дуг» дæр «Фидиуæг»-ай йæ дуæрттæ тыгъдæй дары, куыд Цæгат Ирыстоны сфæлдыштадон кусджытæн, афтæ Хуссар Ирыстоны автортæн дæр. Æмæ уый стыр ахъаз у интеграцийы процессæн.

Ноджыдæр дын æнтысæд фылдæр æмæ хуыздæр нæ национ культурæйы хæрзæбонæн нæ уарzon нæртон журнал «Max дуг»!

*Журнал «Фидиуæг»-ы сæйраг редактор
ХЪОДАЛАТЫ Герсан*

СТРАЖ ОСЕТИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Сегодня, в период формирования российской национальной идентичности, как никогда остро ощущается потребность в художественных произведениях, отражающих локальное своеобразие этнических и региональных культур России, – в этом отношении ваш журнал является старейшим стражем осетинской литературы и вносит неоценимый вклад в сохранении уникальной культуры своего народа.

Осетинский «Мах дуг» и чеченский «Вайнах» сотрудничают, публикуя материалы наших талантливых авторов, укрепляя тем самым дружбу между нашими народами, являя миру пример поликультурной красоты и гармонии, способствуя расширению этноментальных знаний.

Желаем журналу «Мах дуг» дальнейшего процветания и ярких творческих достижений!

*Президент Клуба писателей Кавказа, главный редактор
литературно-художественного журнала «Вайнах»,
Народный писатель Чеченской республики Муса АХМАДОВ*

УВАЖАЕМАЯ ОКСАНА НОДАРОВНА!

От имени членов Чеченского отделения Клуба писателей Кавказа и от себя лично поздравляю Вас и весь коллектив осетинского литературно-художественного журнала «Мах дуг» с 85-летием журнала!

На протяжении всех лет существования журнал был источником света и добра. Оставаясь верным общечеловеческим ценностям, творческий коллектив журнала надежно оберегал духовные ценности своего народа. Не одно поколение осетинских писателей и читателей выросло на идеалах и примерах из литературно-художественных публикаций журнала.

Чеченские писатели – члены Клуба писателей Кавказа – сердечно желают возглавляемому Вами журналу «Мах дуг» здорового долголетия во имя дальнейшего сохранения и приумножения духовных достояний народа, а также обогащения ими будущих поколений осетинских читателей!

*С уважением председатель Чеченского отделения
Клуба писателей Кавказа Адам АХМАТУКАЕВ*

«...УӘД АРВЫ ЦЪУППЫЛ АБАДЫ МӘ УД!»

«Мах дуг»-мә кусынмә әрбацытән 1967 азы критикә әмә библиографийы хайады сәргъләүүәгәй әмә дзы бакуистон сәедз азы. Уәд журналы редактор уыд Ырыхаты Михал. Хъодзаты Іхсар дзуапп ләвәрдта поэзийән, Баситы Михал та – прозајән.

Іхсаримә наә фәндөн уыд, цәмәй журналы мыхуыргонд ңаюй Ирыстоны фысаджыты уацмыстә, Җәгат әмә сә Хуссарыл наә дих кәнгәйә. Кәд уыцы хъуыддажы бирәтә немә разы наә уыдысты, уәддәр наә къухы бафтыд. Уыдис нын хәлардзинады бастдзинәдтә наә сыйаг республикәты фысаджытимә дәр, әмә араәх наә уацмыстә цыдысты сә литературон журналты. Абон раестәг тынг аивта, әмә бирәх хъуыддәгтә систы зындәр әххәстгәнән. Ірыгәтты ‘хсән фысаджытә куыд стәм сты, уәд дәр афтә уыд уавәр. Агурын сә хъуыд.

Мә зәрдым абонау ләууы иу цау. Мә кусәнуатәй әддәмә рацытән, қәсүн, әмә уынджы иу даргъ къәсхүүртә ләппу ныкъыәдзтә, афтәмәй ләууы. Иуцасдәрә фәстә та рацытән, әмә ләппу, цыма йә бынатәй әппындәр наә фезмәлыйд, афтә мәм фәкаст.

- Кәй агурыс? – нал әм фәләууытән аз.
- Мәнә цалдәр әмдәвгәйи әрбахастон әмә..., – сферәзта ләппу әмә тынгдәр ныфсәрмь.

Йе 'мдәвгәтәм ын Іхсаримә куы әркастыстәм, уәд наә зәрдәмә тынг фәңцидысты, әмә сә журналы хәстәгдәр номыры рауагътам. Уый уыд Гуыцмәстү Алеш.

Цы бадардтон фылдаәр мә зәрдым журналы кусгәйә? Хорз литературон уацмыстә-иу нәм куы әрбахастой, уәд уый уыд цины хос. Уыцы цинхәсджытә араәхдәр уыдысты Җәрукъаты Аликсандр, Плиты Грис, Дзесты Күйдзәг, Дзаболаты Хазби, Джыккайты Шамил. Із бирәх хорз фысаджытимә куистон иу раестәг журналы: Саламты Алихан, Бесаты Тазе, Баситы Михал, Дарчыты Дауыт. «Мах дуг» кәдәй зонын, уәдәй ныры онг дзы Хъодзаты Іхсары хуызәнничима бакуиста. Іхсар у әңгәф фыссәг, профессионалон редактор, литературә арф чи зоны, чи әңкъары, ахәм адәймаг. Йә уацтә

дәр сты арф, йә тәлмаңтә – нуарджын. Мән тынг фәндү, цәмәй Хетәгкәты Оксанә уыңы фарн дардәр ахәцца кәна, әмә мә нығс дәр ис. Әңцой кәнын хъәуы журналы раздәры традицитыл. Нә фысаджытә сә ног уацмыстә фыңцаг «Max дуг»-мә фәхәссынц, әмә уымәй йә кад у ноджы бәрzonддәр. Оксанәйы аәрбакъаңдзәф амонды хос фәүәд нә ирон литературәйән әмә йәхицән дәр, күйд сәфәлдистадон кусағән, афтә.

Журналқәсджытә кәеддәрау мингәйттә нал сты, фәлә Хуыщауән зын ницы у, әмә та кәед нә журнал фәстәмәй йә бынаты сбадид. Мән фәндү, цәмәй сәәрибар уа не ‘взаг штамптәй. Арах фехъусәм, не ‘взаг нә хәзна, зәгъгә. Фәлә не ‘взаг хәзна нау, фәлә – ЦАРД! Хәзна ис фесафән әмә ссарап дәр. Фәлә әвзаг у, адәмән йә рахаңән чи у, уый. Әвзаг у адәмы уд!

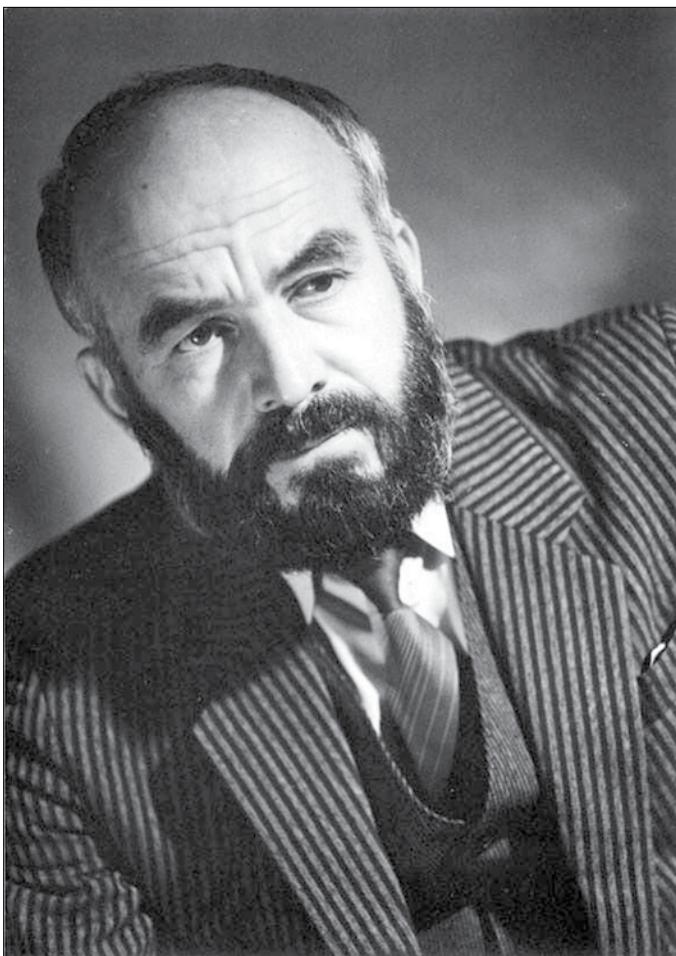
Цалдәр азы размә Хетәгкәты Къостайы номыл фәлладуадзән парчы бандоныл бадтән. Уалынмә иу ныйтарәг мад йә хъәбулимә иронau дзургә мә рәэсты раңыд. Мә цинаң кәрон нал уыд, әмә әвиппайды дыууә рәнхыы афыстон: «Ирон ныхас күы ацахсынц мә хъустәе, уәд арвы цъуппыл абады мә уд!». Әгъуызарты Тамерлан кусын күы райдытта, уәд загъта уәздан ныхәстәе: «Ирон ләг иронau күы нә дзура, уәд дзы мә цәстү кад нәй». Уый фәстә газет «Рәстдзинад»-ы мә интервьюйы загътон әмә та йә ныр дәр зәгъын, уыңы ныхәстәе хъумә ирон адәм сыгъзәрин доны тылдәй Сәнайы цъуппыл ныффидар кәной, зәгъгә.

«Max дуг» у мадәлон әвзаг әмә литературәйы артдзәст, әмә йын мә зәрдә зәгъы рухс фидән әмә бирә цәрәнбонтә!

*Цәгат Ирыстоны Фысаджыты цәдисы
правленийы каддожын сәрдар ХОДЫ Камал*

ХЬОДЗАТЫ АЕХСАР

50 АЗЫ ЖУРНАЛ «МАХ ДУГ»-Ы РУХС АӘМӘ ӘҢӘНЦОЙ ФӘНДӘГТЫЛ

*М*ры зындгонд поэт, тәлмацгәнәг, публицист Хъодзаты Іхсар йәе царды 50 азы радта журнал «Мах дуг»-ән, уыданәй 32 азы уыд журналы сәйраг редактор. Бирә хәрзты бацыд Іхсар йәе адәмән. Фыццагдәр ирон адәм сәрох историон хабәрттә базыдтой ацы журналы; царды зилдүхы чи бахауд аәмә йә тәмәны чи басыгъд, уыцы фысджыты цард аәмә сфаәлдыштадимә базонгә сты ацы журналы; ам мыхуыргонд критикон, публицистон аәмә методикон әрмәдҗытә әвәджиауы әххуыс уыдысты ахуыргәндҗытә аәмә студенттән; әрыгон поэттә аәмә фысджыты сфаәлдыштад дәр раргом ацы журналы.

Йә сагъәс аәмә йә мәт алкәедләр уыдысты ирон әвзаг аәмә адәмы хыысмәт, архайдта, цәмәй сә фәд ма фесәфа аәмә рәстәдҗы фәлмы ма аныгъуылой.

Хъәздыг, цәсты ахадгә, бирәкъабазджын аәмә егъау у Хъодзаты Іхсары сфаәлдыштад. Уый стыр бынат ахсы ирон литератураһы аәмә поэзийи хәзнадоны. Йә уацмыстә сты әлвәст, сә архайджытә зыныңц дардмә, адәймаг сә никәимә фәивддзаг кәндзән. Йе ‘взаг у хъәздыг, нуардҗын аәмә әңцион кәсән. Араехсгә пайда кәны ирон адәмон лексикаһә, әмбисәндтәй аәмә таурәгътәй, адәмон юморәй. Уыдон ын аивдәр аәмә хъәздыгдәр кәныңц йә уацмыстә.

«Мах дуг»-ы кусдҗытә аәмә, цәрәенбонты кәмән ләггад кодтай, уыцы журналкәсдҗытә стыр аргъ кәныңц дә удуәлдай күистән аәмә дын зәгъыңц бузныг.

ÆХСАРДЖЫН САГЪЯСТАË

Хъодзаты Іхсар йæ поэтикон интонацийæ, йæ дзырдарæхстæй, йæ аивадон хъуыдыкæнынадæй ирон поэт у, фæлæ йæ æндавгæ кæны æппæт дæр: йæ адæмы цард æмæ фидæн, æппæт дунейы цард æмæ хъысмæтыл баст кæй у, уый бæльвырд зоны, æмæ уымæ гæсгæ йæ поэзийы æргæрæттæ уæрæх сты, æгас дунейыл æххæссынц.

Ацы миниуæг ныртækкæ иуæй-иу поэттæм модæйы хуызы февзæры. Æмæ модæ та поэзийæн фидыцдæттæг никуы уыд. Ном дæр ыл æвидыц ном ис: тематикон уæрæхдзинад. Мæ хъуыдыйæ, поэт æрдзæй куы нæ уа стыр зæрдæ æмæ дардыл уынаг зонды хицау, уæд хæдаразгæ тематикон уæрæхдзинад ницы дæтты поэзийæн.

Æхсары æмдзæвгæты уыци хæдарæт «уæрæхдзинад» нæй. Уый дунейы хъысмæт æндавы йæхи æмæ йæ адæмы хъысмæтay. Йе ‘мдзæвгæтæ – лирикон æхсарджын сагъястæ – тыхджын сты канд сæ эмоцийæ нæ, фæлæ ма сæ арф ныххъуыдийæ дæр. Уый фæлвары, йæ дзуринаджы сæр цы вæйы, уый æппæт хуызы райхалыныл, уый адæймаджы цард æмæ хъысмæтыл цыдæриддæр тæгтæй баст у, уыдон поэтикон фæрæттæй рафæлгъауыныл.

Æхсармæ ис хъæздыг æмæ аив поэтикон фантази. Йæ хъуыды кæддæриддæр ары оригиналон, æнæнхъæлæджы æмæ бæльвырд ассоциацитæ, йæ ныхасы ирд предметондзинад фидар баст у ирон царды, историйы, æрдзы, æвзаджы, стилистикæйы æмæ культурæйы фæзындтытыл. Уымæ гæсгæ йæ аив дзырд кæддæриддæр вæйы нырыккондæр æмæ оригиналон, национдæр. Дзырдæн райсæм йе ‘мдзæвгæтæй иу «Арт фæйлауы». Æртæхайон композици: арт – хæрзиуæгхæссæг, арт – фыдбылызхæссæг, арты азарæй хызт уæнт дзыллатæ.

Арты хæрзиуæгыл Іхсар зæгъы иууыл хуымæтæгдæр æмæ иууыл бæрzonдdæр зарæджы ныхæстæ:

Арт фæйлауы.

Уый зæххы бæллиц арвмæ
тæхыныл фæлвары.

Рухсы тәппытә стъалытыл
ныңдзәвүнц.
Чысыл сәуәхсидтау ризгә
аерхауынц.
Æмә амәлынц.
Арт зары бәласау тары,
Фәлмас тәмә ‘ргъәвст бәлләңоны
Йә уләфтәй тавы.

Хұымәтәджы ныvtә, алчидәр сә зоны, фәлә сә поэты фантази йә базыртыл систа, аәмә әнәенхъәләджы оригиналон хұзы февзәрдысты наә цәститы раз: рухсы стъәлфәнтә – чысыл сәуәхсидтә, фесхыуынц, стъалытыл андзәвүнц аәмә стәй аерхауынц фәстәмә, зәхх сә рухсәй рәвдаугә. Арт бәласау зары – ноджы әнахуырдаәр ассоциаци, фәлә цәстүнгә, ирон. Бәлләңон тавы йәхі арты комуләфтәмә. Арт – хәрзиуәг адәймагән йә рухсәй, йә хъармәй, йә аивәй, йә зарәгәй. Іппәт дәр загъд аерцид аелвәст рәенхъыты бәрц ныхасәй.

Афтә сты араәт Іхсараптән йә бирә әндәр хұыздәр аәмдзәвгәтә – аив, аелвәст, эмоци аәмә хъуыдыйә әххәст, нырыккон сагъастыл амад: уынаг цәст, адәмуарзон зәрдә аәмә әппәттыл хъуыдигәнаг зонды хъәбултә.

*Газет «Рәестрдинад»-әй ист әрмәг.
29 июнь, 2017 аз.*

ХЪОДЗАТЫ Іхсарап **ФЫДӘЛТЫ 'ВЗАГ**

Фыдаелты 'взаг... Йә дендженды кәсаг дән.
Куыд ис әнә уый уләфән, цәрән?
Нәртон дзырды әрвиг уылән – мә авдән,
йә хәтәнты, йә тәхәнты фәдән.

Кәнүн табу йә фидыщтән, йә бартән,
йә фарнәй фестын цардцыбәл, сәрән.
...Йә хъәләс хъусын абон дәр мә мадән:
«Мәрдтәм дәхицән удыбәстә скән».

Мæ дуду дзыцца, дзурын дæр нæ уæндын,
дæ дзырдтыл дæр, дзæнæттыл дæр æууæндын,
фæлæ æз райстон ацы взаг дæуæй.

Æз ацы фурд мæ удыбæстæ хонын,
мæ уðæн æз æндæр бæстæ нæ зонын,
æндæр дзæнæт, æндæр бæстæ йын нæй.

СОНЕТ ИРОН ДЗЫРДÆН

*Цæй уæдæ, бæрzonд Кавказæй
Нарты 'взагæй дзурæм ныр.
БАРАХЪТЫ Гино*

Ирон æвзаг! Мæ зынджы хай, мæ арт!
Æрттив, æхсид æнусбонтæм æдасæй
цæрдзынæн æз æмæ хæрдзынæн ард.

Дæ норст цæхæрæй равзæрдысты нарт,
æхсидæвтæ æрхастай Анахарсæй.
Дæ фарны хъæр, дæ маst æмæ дæ уарztæй
нæхи Къостайæн сæнусон йæ цард.

О ме 'намонд! Евразийы быдыртæй
кæнынц фæдисхъæр, удисгæ, нæ дзырдтæ,
мæ уды хæзна хауæггаг фæцис.

Дæу чи хъыгдара – урс уæрыкк дын фестæд!
Дæ фыдаletæ – санскрит æмæ авестæ.
Цæр се 'рçыдмæ! Мæ рæзæнтæ! Мæ ис!

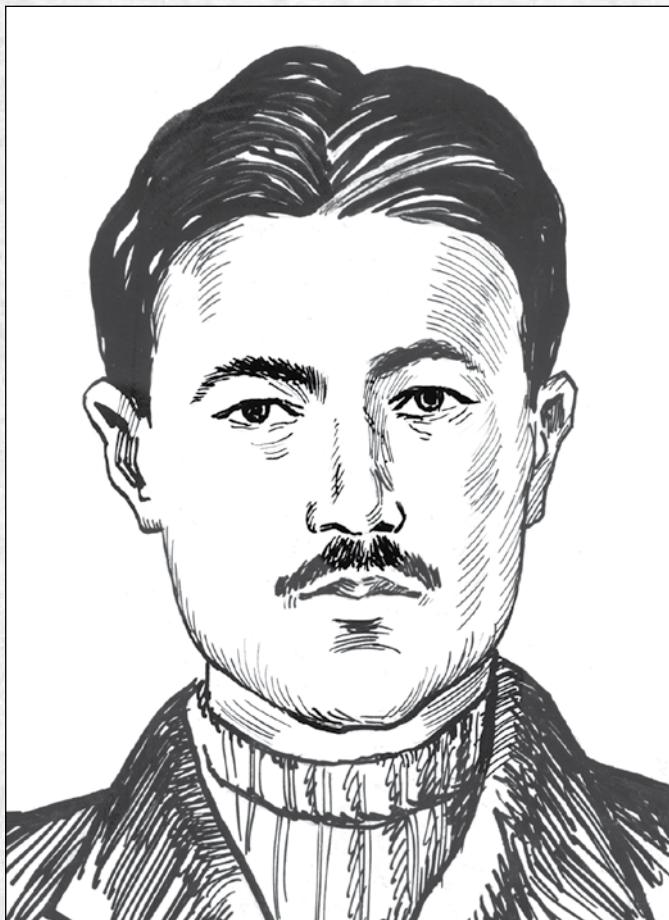
«МАХ ДҮГ»-Ы РЕДАКТОРТАӘ

1934 азәй – 1935 азмә
КЪОСИРАТЫ СÆРМÆТ

«Цард әевзагаң нә, фәлә әевзаг – цардәң»

1935 аз

ДЗАДТИАТЫ АЛЫКСАНДР

«Адәем уый үас уарзтой, үас!
Уый үы дәсны уыд ныхасмә, үы!
Үәд йәе дохтырдзинадәй зәгъай! Йәе цыргъ зонд...
Йәе фәразондзинад... Йәе удуәлдайә архайд
адәмы әхсизгондзинәдтә аразыныл...»

Дзыртой Алыксандры тылхәй

1936 азәй – 1937 азмә
БОЦИТЫ БАРОН

«Адәймаг йәе зәрдым исты хорздзинад күы дара,
уәдәд аем ныфс дәр ис»

1937 аз

БӘДОАТЫ ХЪАЗЫБЕГ

«Араех-иу фехъусән уыди: «Адәем шууылдаер ахуыргонд
куы суой, уәед ма сын хор та чи зайын кәндзән?» –
уый уыди бирәе хистәрты тыхджындаер ىәлхдур
сә кәстәрты размә, ахуырмәе ىәугәйә»

1937 азәй – 1941азмә
ЕПХИТЫ ТӘТӘРИ

«Адәймаг рәестрләрдә күы уа, куыстыл йә зәрдә
куы рисса, уәд рәедыйдыштае аәмә хъәндзинәдтә
әңцион аиуварсгәнән сты»

1945 азәй – 1948 азмә
ДЗАДИАТЫ ТОТЫРБЕГ

«Адәмы фарн тыхджын у: үйфәндө уәззат
әмәе дәргъвәттеги тохы дәр фәсүделахиз вәйілі
адәмды зонд әлеме рәсугъбдаәр бәллиц!»

1948 азәй – 1952 азмә
ПЛИТЫ ГРИС

«Зәххыл ис иу Хуыңау – Раестдзинад,
Аз иунәг уымән дән, үагъар»

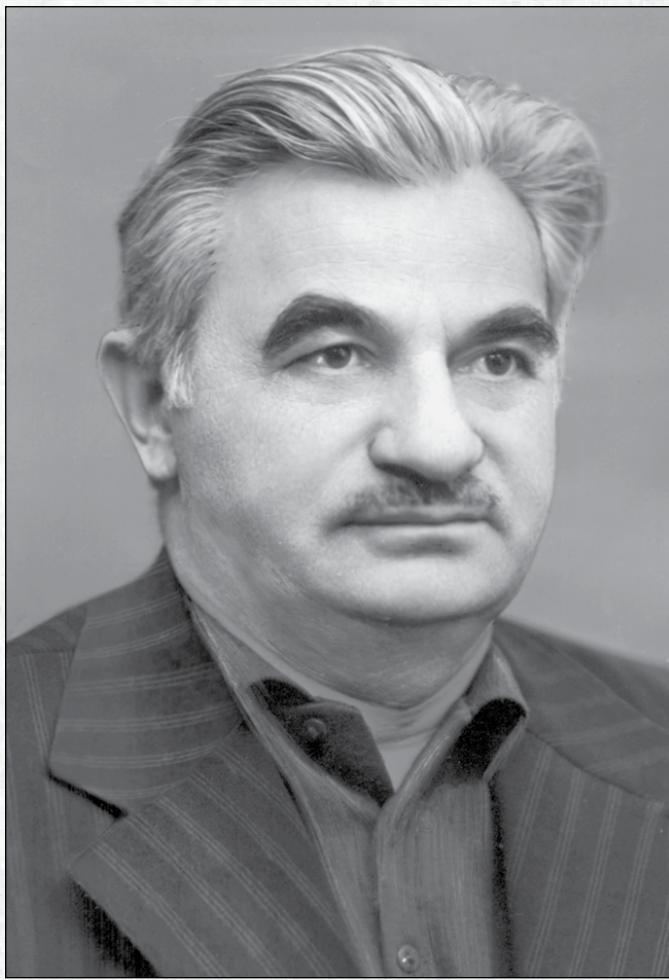

1952 азәй – 1954 азмә
ТОКАТЫ АСӘХ

«Кадмәе күы бәллай, уәд дзы хъәбатырдзинад
равдисын хъәуы, науәд дәем бынтон
ағаддзинаад кәссы»

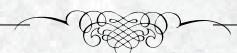

1956 азәй – 1980 азмә, 1985 азәй – 1986 азмә

МӘРЗОЙТЫ СЕРГЕЙ

*«Хиңауд әсем адәм хъумә иумә архайой
царды хорздзинәдтыл. Афтә күы нә уа,
уәд сәе дыууә дәр кәрәдзийы сайынц»*

1960 азәй – 1963 аzmæ, 1978 азәй – 1985 аzmæ

ЦӘГӘРАТЫ МАКСИМ

«Литературæ фидар баст у адæмы цардимæ.
Уый мидæг ис йæ тых, йæ хъару, уый у йæ
аентыстыты гуырæн, йæ дарддæры раэзты бындур»

1963 азай – 1977 азмæ

ЦЫРЫХАТЫ МИХАЛ

«Әз агуырдтон зарәг... Ирон дзырд
Мæн фехъусын дард ран фæндыйд...
Цымы-иу мæ бæхыл хæххон гуырд
Цæргæсau кæм тахти, кæм цыд?»

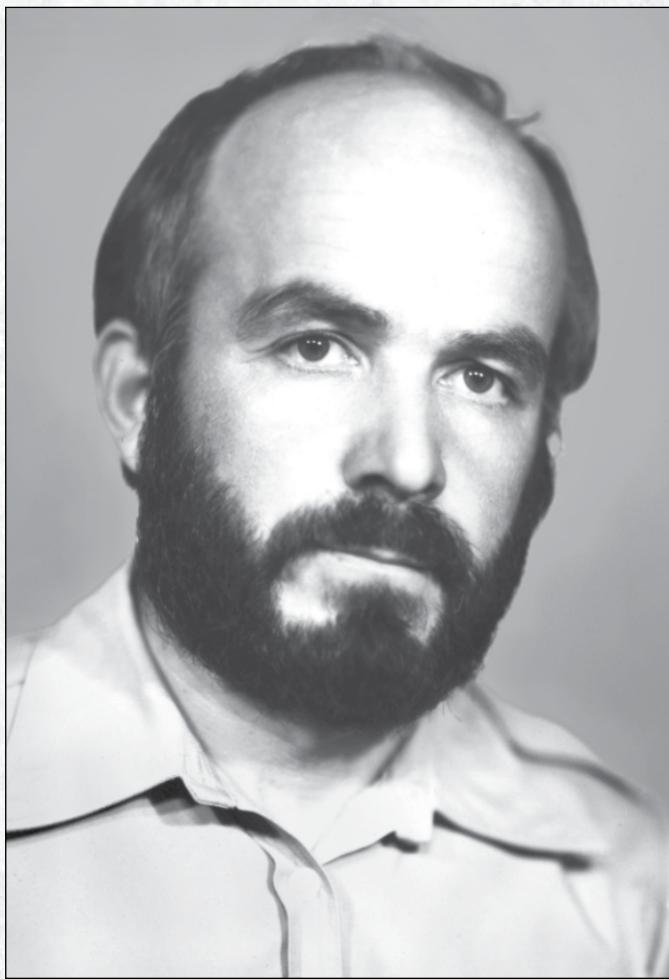

1977 азәй – 1978 азмә
БОГАЗТЫ УМАР

«Чи фәрәдийы әмәе чи
не 'мбары йе 'фхәринағ,
әңгәг әфхәринағ уый у»

1986 азәй – 2018 азмәе
ХЪОДЗАТЫ АЕХСАР

«Әз зардзынаң уәед дәр,
иронай ма күы дзура 'рмәстәдер иу ләг,
кәед уыңы иу мәхәддәг уон, уәеддәр!»

2018 азәй – 2019 азы мартыйы мәймә
МАМЫҚТАЫ ХЪАЗЫБЕГ

«Афстай зынгәй наә судзы пецы арт,
афстай рәенхъытәй наәй фыссән аемдәевгә,
наә райсдзынәе афстай ды исқәй цард,
даехи цард дәр наә ратдзынә, нымдәңгә.
Хүниңау дын радта царды зынг ләвар,
аемә йәе ды аегънәгән дар!..»

«МАХ ДУГ» – ДУДЖЫ АЙДÆН

Мидбæстон хæсты фæстаг гæрах куы бандад, уæд Ирыстоны интеллигениций раззагдаær минаевæрттæ сæ дыстæ бафæлдæхтой æмæ ныфсджынæй бавнæлдтой ног, Советон дуджы аккаг зондхæссæг хьуыддæгттæм ирон адæмы фарн, кад æмæ фидæнæн. Дзыллæтæ, Къостайы загъдуа, рухсмæ æнæзивæгæй цæмæй цыдаиккой, уымæн саразын хьуыдис аккаг фадæттæ. Ієппæты ахсджиагдæр хæсыл нымадтой рæзгæ фæлтæры фыссын æмæ кæсыныл сахуыр кæнын, ирондзинад фидардæр суæвыныл.

Бынтон ахсджиаг цау уыдис, 1920 азы апрелы кæй рацыд фыццаг советон ирон газет «Кермен». Партийы Терчы зылды обком ын йæ редакторæй снысан кодта Бутаты Саввæйы фырт Хъазыбеджы. Уый йæ царды бонты стыр хæрзты бацыд ирон журналистикæ, литератураe æмæ культураeйæн. Каst фæци Петербурджы æфсæддон-инженерон ахуыргæнændon æмæ сси техникон æфсæдты прaporщик. Фæлæ Октябрь социалистон революци куы анхъæвзта, уæд уайтагъд æрбалæууыд Ирыстоны æмæ аныгъуылди революцион куысты. 1918 азы бацыд Уæрæсейы коммунистон партийы бынаётton организаци «Кермен»-ы рæнхъыттæм. Бутайы-фырт архайдтa Терчы зылды адæмты æппæт съездты дæр. Диссаджы курдиатджын журналист дзы рауд. Уæлдайдæр та, партийы Центрон Комитеты цур Сырх профессурæйы институт каst куы фæци, уый фæстæ.

1920 азы август та æрхаста стыр цин Ирыстонæн: Терчы зылды кусæг, зæхкусæг æмæ хохæгты депутатты Совет бавдæлд æмæ

бындур сәвәрдта адәмөн ахуырады Терчы институтән. Уымән йә фыщагдәр хайәдтәй иу уыдис ирон әвзаг. Амидингәндҗытә хорз аәмбәрстой, дзыллаәты царды мадәлон әвзаг ныфвидар кәнын цас ахсажиаг уыдис, уый. 21-әм азы Терчы обләст сси Хәххон республикә, аәмә ахуыргәнәндөн схуыдтой Хәххон педагогон институт. Ёртын фараестәм азы әнәхъән Советон Цәдисы адәмтә ирон литератураәйы бындурәвәрәдҗы райгуырды 80 азы бон күы бәрәг кодтой, уәд та йыл сәвәрдтой Хетәгкәты Къостайы ном. Уый бындурыл арәзт аәрцид абоны университет.

1923 азы 14 мартъиыйы аәрцид аәцәг историон цау: боны рухс федта наә уарзон, каддҗын аәмә раддҗын «Рәестдзинад».

1934 азы 20 декабрь та ног амонд аәрхаста ирон адәмән. Партийы Цәгат Ирыстоны обкомы бюро раҳаста уынаффә аивадон-литературон әмә аәхсәнадон-политикон журнал «Max дуг» саразыны тыххәй. Ацы историон гәеххәттыл йә къух бавәрдта обкомы секретарь, газет «Кермен»-ы раздәры редактор Бутаты Хъазыбег. Уый хорз аәмбәрста национ литератураәйы рәэсты мыхыры ахадындзинад. Журналы редколлегийи уәнгтәй фидаргонд аәрцидысты: Къосираты Сәрмәт, Дзесты Күыдзәг, Дзанайты Иван (Нигер), Фәрниаты Къоста (Фәрнион) аәмә Боциты Барон. Сәйраг редакторы зын аәмә каддҗын бынаты сәвәрдтой Сәрмәты.

Цы уынаффәйы кой кәнын, уым ма уыди ноджыдәр иу амонддҗын хабар: 1936 азы 1-әм августәй фәестәмә сывәлләтты литературон-аивадон журнал «Сырх дидинәг» уадзын. Редакторәй йын сәвәрдтой Фәрнионы. Журнал уадзын хәсгонд аәрцид фәскомцәдисы Цәгат Ирыстоны обком әмә адәмөн ахуырады обләстон хайадән. Цасдәр рәестәдҗы фәестә йыл сәвәрдтой ног ном – «Ногдзау». Абон дәр ма уыцы номимә рәвдауы наә сабиты, зонд аәмә аәгъдау сын амоны.

«Max дуг» хүымәтәдҗы наә бачындауыд Къосираты Сәрмәты бар. Уый аәрмәст курдиатдҗын журналист әмә литератор наә уыдис, фәлә арәхстдҗын организатор әмә аәхсәнадон архайәг дәр. Зәгъәм, 1932 азы Дзәуджыхъәуы күы байғом дыууә педагогон институты – 2-әм Цәгаткавказаг әмә Ирон, уәд обләсты хицауд Ирон пединститутән бындур сәвәрын бабар кодта Сәрмәтән, уымән әмә йын зыдта йә зонд, йә хъару, йә ныфс.

Сәрмәт райгуырд 1900 азы Дыгургомы Дунтәй. Аст азы йыл күнү раңызды, уәд ахуыр кәнүн райдында, йә фылд Уырысби йәхи хәедзары цы скъюла байтом кодта, уым. Уалынмә бинонтае аәрцардысты Дауджыхъауы, аәмә ләппүй йә ахуыр дарддәр ахәеццае кодта реалон скъюлайы. Жестәсаздзыдае баңыди Коммунистон партийи рәенхытәм. Йә фәрнәйдзаг күист райдында Дағуры зылды аәххәсткомы политикон-рухсадон хайады. Зылдис хъаутыл, аәвдиста кинонывтәе, касти лекцитә.

1920 азы Къосирайы-фырт фидар ләууыдис, Цәгат Ирыстоны Советон хиңауд чи аәвәрдта, уыңы революцион къордты рәенхыты. Хәэххон республикә араәт күнү 'рцид, уәд күиста партийи Хәэххон обкомы инструкторәй; стыр ахсджиаг фарстаты фәдым уацхъуытәе фыста газеттәе «Кермен», «Беднота» аәмә «Рәестдзинад»-мәе. Даууынәм азты Сәрмәт ахуыр кодта Мәескуйы журналистикаеы паддзахадон институты. 1924 азы йә хъәппәрисәй араәт аәрцид Мәескуйы пролетарон фысджыты иугонды цур ирон хайад «Зиу». Йәхицәй дарддәр ма оргбюроны уыдисты Хъуылаты Созырыхъо аәмә Кокиты Георги. 1925 азы хайад Мәескуйы рауагъта ионау литературан альманах «Зиу»-ы фыщаг чиныг. Ам мыхуыргонд аәрциди Сәрмәтән йәхи радзырд «Бонәддәртә» дәр; йә тәлмаңғондәй та – Мамин-Сибирякы радзырд «Ак-Базат».

1925 азы декабры хайад кусын райдында Дауджыхъауы. Йә алфамбылай әмбырдтәе кодта Цәгат аәмә Хуссар Ирыстоны литературан тыхтә. 1927 азы, йә редактор Къосирайы-фырт, афтәмәй раңыд альманах «Зиу»-ы дыккаг чиныг. 1925 азы Сәрмәт сси газет «Рәестдзинад»-ы сәйраг редактор. Ацы диссаджы фәллойуарзаг адәймаг стыр хәрзтү баңыд аәрмәст ирон журналистикаеын нәе, фәләе национ литературае аәмә культурәйн. Уыди Цәгат Ирыстоны Фысджыты цәдис саразыны оргкомитеты сәргъләүүәг, уый фәстәе та – йә сәрдар, журнал «Мах дуджы» фыщаг редактор. Йә авналәнтә цас парахат уыдисты, уымән ис ноджыдәр ма иу аәвидисән. 1935 азы нәе номдзыд Ирон театр күнү байтом, уәд Сәрмәт сси йә фыщаг директор.

Ирон театры хистәр фәлтәрәй бирәтимә хорз зонгә уыдтән, аәмә-иу нәем ныхас күнү рауди театры бындурәвәрджыты аәмә разамонджыты тыххәй, уәд-иу әнәмәнг раппәлышты Къосираты

Сәрмәтәй.

Гъе ахәм курдиатджын ләджене разамындәй боны рухс федта «Max дүг». Журнал йә фыццаг номырај фәстәмә бацахста ахсджиаг бынат ирон адәмы культурон царды, сси, фыссәдҗы күист чи кодта, уыданы хъарм авдән.

Фидарәй афтә зәгъән ис, аәмә нәе классиктә иууылдәр сә бындурон фәлләйттә рәгъмә рапастой «Рәстдзинад» аәмә «Max дуджы» фәрстыл. Боциты Барон аәмә Мамсыраты Дәбе, Плиты Грис аәмә Дзадтиаты Тотырбек, Токаты Асәх аәмә Дарчиты Дауыт, Плиты Харитон аәмә Цәрукъаты Алыксандр, Хъазыбеты Хъазыбет аәмә Цәрукъаты Владимир, Цырыхаты Михал аәмә Темыраты Дауыт... Уыданәй алчидаәр йә аәмдзәвгәттә, радзырдтә, очерктә, уацаутә, романты скъуылдзәгтә әеппәтты раздәр рауагътой «Рәстдзинад» аәмә «Max дуджы».

Журнал йә райгуырды фыццаг бонтәй фәстәмә йәхи бауарзын кодта кәсдҗытән. Йә әңгәт аәм тынг ләмбынәг дардта Коммунистон партийы Цәгат Ирыстоны обком. Күйд цензор, афтә нәе, фәлә күйд аххуысгәнәг. Іәрәдҗы рацыди мәе чыныг «Әхсарбеджы кадәг». Йә сәйраг архайәг у журналист, фыссәг, киносценарист, ахсәнадон архайәг Әғұызыарты Әхсарбек, цалдәр азы дәргын та – Цәгат Ирыстоны министрты советы телеуынынады аәмә радиомәхъусынады комитеты сәрдар.

Уый бирә рәстәг күиста партийы обкомы пропагандә аәмә агитацийы хайады сәргъялууәдҗы хәдивәгәй. Йә быгъудан ын бакодтой дуне ахсджиаг фарстата. Республикаїы мыхуыр, радио, сфералдыстадон цәдистә, уәлдәр, сәрмагонд астәүккаг аәмә иумәйаг ахуырады скъолатә, әеппәтцәдисон ахсәнад «Зонынад»-ы республикон хайад, журналтә «Max дүг» аәмә «Агитаторы блокнот», альманах «Литературон Ирыстон», драмон аәмә сывәлләттү театраттә, кафджыты аәмә зарджыты ансамбль, хъихъяппәрисадон аивад... Гъе, афтәмәй сси сәдәгай адәймәгтү хъысмәтүл дзуапдәттәг. Хорз аәмбәрста, уыданән цас фылдәр хәрзты цәуа, уйяс зәрдәрухсдәрәй кәй күсдзысты иумәйаг хорздзинадыл.

Әғұызыары-фырт бирә рәстәг хардз кодта пропагандә аәмә агитацийы ахсджиагдәр къабәзтү разамондҗыты бынәттү күистхъом адәймәгтә әвәрәныл.

Иузаман ай әнувыдай бакусын баъзуыдис журнал «Мах дуг»-аен редактор ссарыныл. Уым цалдәр азы дәргъы нал раестмә кодта разамонәджы хъуыддаг. Обкомы секретарь Хъәбәлоты Билар ын уыцы фарста банныыл кәнин куы фәздәхста, уәд загъта:

— Даҳәдәг журналист әмә фыссәг дә әмә зоныс, журналы тыххәй фәстаг раестәг бирәе радзур-бадзуртә кәй цәуы, уый. Йә күсдҗытыә армыздзагдәр не сты, афтәмәй та нае фысдҗыты хаттән әддәг-мидәг ауайын кәнинц... Уыцы фыдбылыз чи фесафа, нае литератураәйы раэсты журналән фидар бынат чи скәна, ахәм редактор дзы хъәуы. Стәй ма йәм ноджы уыцы хуызы аеркәс, литератортән сә кәстәр фәлтәрмә куыд хая...

Æхсарбеджы зәрдәмә фәңцидысты Билары бафәздәхст ныхәстә. Райдыдта, журнал йә къәхтыл чи сләууын кодтаид, ахәм агурын. Әмә йә ссардта: Мәрзойты Сергей. Уый Цәгат Ирыстоны Хетәгкаты Къостайы номыл паддзахадон институт иттәг хорз бәрәггәнәнтимә каст фәуыны фәстә бакуиста республикәйи паддзахадон раугъады аивадон литератураәйи хайады хистәр редакторәй, газет «Социалистическая Осетия»-йы күлтүрәйи хайады сәргълаууягәй. Хъәбәлойы-фырт әмә Æхсарбег уыцы фарстайыл куы дзырдтой, уәд та уыдис «Мах дуджы» критикә әмә библиографийи хайады сәргълаууяг.

Уымәй размә Сергейән чысыл нае бантыст наукон-иртасән күисты. Уәлдай тынгдаәр бафәллой кодта курдиатдҗын фыссәг Дзанайты Иваны (Нигеры) сфаелдыстад дзылләтү размә парахатәй рахәссыныл.

Мәрзойы-фырт кәмдәриддәр йә бәрны хъуыддәгтәм сәрәнәй кәй јөвнәлдта, уый бәрәг дардта. Хорз әмә йә раст адәймагыл нымадтой фысдҗытән әмә журналисттән сә фылдәр. Лымән хаста аәрмәст литератураәйи минаевәрттимә нае, фәлә аивады әмә күлтүрәйи архайджытимә дәр. Цыбыр дзырдәй, йә арф наукон зонындзинәйтә, йе сфаелдыстад, йә зонд, йә удыхъәд әмә аәрвыйлбоны царды хабәрттә иууылдәр дзырдтой, журналы редакторы бынаты кәй сфидаудзән, ууыл.

Хъәбәлойы-фырт Сергейы гәххәттитәм ләмбынаг аеркаст. Ногәй та Æхсарбегмә фәдзырдта әмә бәстон фәтәрхәттә кодтой журналы хъысмәттыл. Обкомы секретарь ацы фарстайы фәдым

фембәлд ноджыдәр республикәйи Фысджыты цәдисы сәрдар Цәгәраты Максимимә. Уый дәр стыр разәнгардәй бирәе аеппәлән ныхәстә загъта Сергейы тыххәй. Макисимимә фембәлды фәстә Билар фарста рахаста партийи обкомы бюоройы аәмбырдмә. Уым бафиппайдта, Мәрзойы-фырты журналы редакторәй куы снысан кәнәй, уәд уый фәпайды уыдзән ирон литератураһы рәзтән, йәхицән та йын стыр ныфсытә бавәрдта. Хъазгәмхасәнты ма афтә дәр бафтыдта, иу ләгәй йәхәдәг журнال кәй рафысдзән аәмә кәй уыдзән кәсджытән сә тәккә анувыддаертәй. Стәй бюоройы уәнгтәй аәмә аәмбырдмә хүйнд ирәттәм фәсидти, цәмәй йә уыдон бафәзмой.

— Журнал уә чи рафысса, уый-иу аәй фехъусын кәнәд пропагандә аәмә агитацийи хайады сәргълауууәджы хәедивәг Ігъуызары-фыртән, — загъта Билар. — Ды та, аәмбал Ігъуызары-фырт, уыцы номхыгъд мәнның сәмбәллын кәндзынә.

Бюоройы аәмбырды фәстә Хъәбәлойы-фырт йә кусән уатмәе йемә ахуыдта Іхсарбег аәмә Сергейы. Иу сахаты бәрц ма фәдзырдтой журналы уавәрыл, йә дардәры кәнинағтыл.

— Іхсарбег, — загъта обкомы секретарь, — ды бавдаел, аәмә журналән, ног редакторән иудадзыг аххуыс кән ныхасәй аәмә хъуыддагәй. Мәнмә куыд кәссы, афтәмәй аәмбал Мәрзойы-фыртән уымәй йә кад наә фәдәлдәр уыдзән...

Ігъуызарты ләппу ма райдиан къласты куы ахуыр кодта, уәд базыдта аәмә бауарзта «Max дуг». Сәхи хъәуккаг Зәнджиаты Бәбуйы фыстыгтә дзы фыщаг хатт куы федта, уәд ай бынтон хәстәг райста йә зәрдәмә. Цинимә аәмбәлд Імбалты Цоцкойы литературон күистытимә. Уәдәй йә кары куы бацыд, уәд та йын фысджыты нәмттә журналы фәрстыл хиуәттая уыдисты. Раджы бамбәрста, уымән литератураһы рәзтәи аәмә ног фысджыты адәмьи рәнхъымә ракәннын хъуыддаджы цы егъяу ахадындинад ис, уый.

Гъе, аәмә партийи обкомы кусгәйә, «Max дуг»-мә бәрнөн бардараг куы сси, уәд ын аххуыс кодта, йә бон цас уыдис, уыйас. Изәрүйгон-иу арах бауади редакциямә аәмә-иу бәлвирд ныхас кодта редакцийи кусдҗытимә, уым-иу автортәй кәй байяфта, уыдонимә. Уыцы заман фысджытә, журналисттә бирәе уарзотй изәрүйгәтти журналы редакцийи аәмбырд кәннын аәмә уым

литературәйы, журналистикаөйи, аивады, культурәйы фарстатыл зәрдиагәй дзурын, сәе кәрәдзийи уацмысты къухфыстытә иртасын. Ігъуызыры-фырт-иу стыр ахсызгонән разәнгардәй бацыдис уыцы ныхасы.

Бирә азты даәргъы Іхсарбек уыди журналы редколлегией уәнг. Уәды рәстәг уый тыңг ахсәджиаг ахсәнадон күистыл нымадтой, амәе Ігъуызыры-фырт стыр аргъ кодта литературон ахсәнады ахуәнкән амәе партион фәдзәхстән. Йә руаджы журналы фәрстыл бирә хәттыты фәзындысты нае фысджыты «дзырддаг» уацмыстә, ома, сәе рацыд алы хатт уәлдәр хицаудән ахсызгондзинад кәмән нае ләвәрдта, ахәмтә. Уый тыххәй фысджыты уыцы заманы фәлтәрәй бирәтә Іхсарбеджы нымадтой сәе хәрзгәнәгыл, арфәйаг дзы уыдысты.

Зындгond поэт Балаты Тембол мын иуахәмьи Ігъуызыры-фырты тыххәй загъята:

– Царды аәцәгдзинад хорз әнкъары аәрмәст йә романты нае...
Искәмән хорз фәүүинмә нае зивәг кәны. Иу ләгәй мәнән мәхицән цалдәр хатты сбәэззыдис.

Аәмә радзырдта ахәм цау. Іертә къуыримә, нае республикәйи Фысджыты цәдисы сഫәлдыстадон хәдзары цәргәйә, бацәттәе кодта иу къорд аәмдзәвгәйи амәе сәе баҳаста журнал «Max дуг»-мә. Уыцы заманы редакцийи кусджытәй иуимә сәе ахастандзинәйтә хорз нае уыдысты, амәе йын уый цәлхдуртә әвәрдта. Иу аәфсон та ахәм ссардта: «Ігъуызарты Іхсарбеджы романәй стыр скъуыдзәгтә уадзәм, амәе бынат нае фаг кәны... Нә журнал резинәйә конд нае». Күйд рабәрәг, афтәмәй сәйраг редактор, ноджы ма автортәй кәмәндәрты скодта уыцы аәфсон.

Уый, дын Іхсарбеджы хъусыл куы 'рҶәуид. «Max дуг»-мә бацыдис амәе сәйраг редакторән бауайдзәәф кодта, сәе кусәг йәхі аәгуыдзәгдзинад уымә кәй әппәрста, уый тыххәй. Ноджы ма бавдәлд амәе журналы радон номырәй йә романы скъуыдзаг сисын кодта, амәе «зын уадзән» аәмдзәвгәты авторты стыр къордән фәндаг радта. Уымәй фәстәмә, күйд редколлегией уәнг, афтәе араәх дзурын райдыдта редакцийи кусджытән, цәмәй автортәм ләмбынәгдәр дарой сәе хъус, йәхәдәг сын, йә фадат амәе рәстәг цас амыдтой, уыйас фылдәр кәсын райдыдта сәе къухфыстытә. Йә

хъуыдытаә аәргомәй дзырда автортән, журналы, газетты редакциты, чингуыты рауагъады кусджытән. Кәд ІХсарбегән цыфәндү бирә күист уыд, кәд-иу әй хатгай боны дәргъы йәхимә әппындәр нә равдәлд, уәлдәр араә фыста рецензитә «Max дуг»-мә бацәуәг прозаикон уацмысты къухфыстытыл.

Ахәм хабар дәр бәлвырд зонын.

Партийы Цәгат Ирыстоны обкомы пропагандә әмә агитацийы хайады сәргъләууәгәй күиста стыр ахуыргонд, раздәры педагогон институты директор, уый фәстә та нә университеты фыщага ректор Цыбырты Тадиозы фырт Христофор. Иурайсом йә кусән стъолыл байяфта цалдәр гәххәтты. Ләмбынәг сәм аәркаст. Сә иумә уәлдай тынгдәр фехсайдта йә зәрдә. Цәвитеттон, уымәй мәй раздәр иу фыссәгән радтой фатер. Иннаә фыссәг айтә-уыйтә нал фәкодта, әмә уайтагъд йә хъаст баләууыд партийы Центрон Комитеты. Гәххәтт Мәскуйә сәрвистой партийы обкоммә. Обкомы секретарь ыл цаехгәрмә бафыста: «Әмб. Цыбырты X. Т. Хъастмә аәркәс әмә мын дәк хъуыды бамбарын кән».

Цыбыры-фырт цалдәр хатты бакости гәххәтт, стәй йын йә ныффиссәгмә телефонәй бадзырда:

– Байриай, ме 'рдхорд. Фатеры тыххәй Мәскуымә цы курдиат арвыстай, уый мәнмә ис. Райсом мәм аст сахатмә куы 'рбацәуис, уәд әм иумә аәркәсиккам.

– Аст сахатмә? – Бадис кодта фыссәг. – Фараст сахатыл нә райдайт кусын?

– Чи кәд райдайы кусын, уый нә зонын, фәлә әз сәумәецъыккыл ам вәййын, – худгәйә дзуапп радта Христофор.

Христофорән уый, аәвәдза, диссаджы миниуәг уыдис. Цыфәндү бынат куы ахстаид, уәлдәр-иу райсомәй әппәтү разәй аәрбацыд йә күистмә әмә-иу әппәтү фәстә араст йә хәдзармә. Уымә бонасадән никуы кодта. Иугәндзон күист. Уымә гәсгә алцәуылдәр аәххәссыди.

Дыккаг бон партийы обкомы хайады сәргъләууәг әмә фыссәг фембәлдисты. Бирә раныхас-баныхасы фәстә Цыбыры-фырт афтә бакодта:

– Уый бәстү иу радзырд кәнә әмдзәвгә куы ныффистваис, уәд дәхицән дәр әмә махән дәр, чиныгкәсджытән, уый

пайдадаәр уыдаид.

– Фыстгә бәргәе кәнүн, фәләе мын мә фыстытә мыхуыргәнәг нәй, – дзуапп радта фыссәг. – Ныртәккә нә чинигуадзән әрмәстдәр иуәй-иу фысджыты куыстытә мыхуыргәнәг у. Ёртә азы дәргы мә къухфыст уым ис, әмәе йәм редактор кәсгәе дәр нәма 'ркодта, дә рад нәма раләууыд, пъланы нә дә, зәгъгә... Уәдә журнал «Max дуг» дәр ныртәккә «Иугәйтты дуг» у...

Цыма ныхасгәнәг дарддаәр цы зәгъинаг уыд, уый бамбәрста, уйай Христофор бафтыдта:

– Афтәмәй та уыцы рәестәгмә иуәй-иутән, бынәттә чи ахсы, уыдонән дыгай-әртүгай чингүитә рацыд. «Max дуджы» алы номыры дәр сын сәе уацмыстә уынәм. Чидәртә дзы иу номырмә цалдәргәйттә дәр баппарынц. Расть нәу, бәргәе нәу раст уыцы хъуыддаг, әмәе йәм цәст фәдарын хъауы. Ёз афтә нә зәгъын, әмәе фыстытә бәzzой, нә бәzzой, уәддәр мыхуыры уадзинаг сты... Фәләе цыфәндыйә дәр ацы хабәрттәм ләмбынәгдәр кәсын хъауы.

Уыцы дзургә-дзурын телефон здухын райдыдта. Руагъады директоры ссардта, әмәе кәд лымәнәй цардысты, уәддәр ын тызмәгәй баяйдзәф кодта, автор йә къухфысты хъысмат уый бәрц рәестәгмә цәуылнаә зоны, зәгъгә.

– Дә хорзәхәй, редакторән зәгъ, әмәе цас амал ис, уый бәрц ай фәрәвдз кәнәд, – ракуырдта Христофор. – Хъуыддаг цәмәй ахицән уа, уый-иу мын фехъусын кән.

Уый фәстә телефонәй аныхас кодта «Max дуджы» редакторимә. Уымәй дәр ракуырдта, цәмәй поэты әмдзәвгәтәм ләмбынәг әркәса, әмәе кәд зәрдәмәдзәугә рауайой, уәд сәе фәтагъидәр кәна.

Сфәлдыстадон хабәрттә куы фесты әмә фыссәг цәуынмә куы хъавыд, уәд ма йын Цыбыры-фырт загъта:

– Фатеры тыххәй та афтә. Райсом цәуын горәххәсткомы партион әмбырдмә. Фендзынән хицауы әмәе йын баләгъстә кәндзынән, цәмәй исты мадзал ссара. Дәхәдәг дәр әм баяй, ракур дзы. Фәлмән ныхасән дзы әмбал наәй. Айфыщаг Цыколайы

стурты фермәйы уыдтаен, әмәе уым диссаджы ныхас фехъуистон: сабыр род, дам, дыууә мады дәйы...

Фыссәг сабыргай цыдис горәты сәйраг уынджы. Йә фәндаг уыд «Max дуджы» редакцимә. Хъуыдыты аныгъуылд. Ахәм партион хицаумә фыщаг хатт бахаудта. «Әвәдза, ахәмтә дзы фылдаәр күү змәлид, уәд цас әңциондәр уаид цәрын. Рәстдзинад агурынмә нәе Мәскуымә цәуын нәе хъәуид. Христофор мын раст цыма мәе хъуыдтыә кости. Уый дын мәе чиниджы къухфыст рыйджы бын нал кәндәни. Уый дын «Max дуг» дәр мәем әндәр цәстәй ракәедзән. Уый дын мәе фатеры хъуыддагыл ацархайдзәни, әмәе фарста йәе бынатәй фенкүүисдәни. Кәдәй-уәдәй мәе гәххәтт диссаджы мәтгәнаг ләдҗы къухмә бахаудта»...

«Хъастгәнәгән» журналы редакцийы зәрдәе бавәрдтой ие 'мдзәвгетә хәстәгдәр номыры руадзынәй. Цасдәр рәстәдҗы фәстә та йә бацагуырдта горәххәсткомы сәрдар әмәе йын йәе зәрдәе ноджы тынгдәр барухс кодта:

– Цыбыры-фыртмә күү байхъуистон, уәд скарстон, уыцы фатерән исты аәримысын хъәуы, зәгъгә. Октябрь революцийы бәрәгбонмә әртә хәдзары фәрәевдз уыдзысты, әмәе дын уыдонәй иуы ратдзыстәм фатер.

Уәдәе руагъады кусджытәм дәр хардзау аәркасти, къухфыстыл аәрбадынмә фадат кәй наәма ссардтой, уый. Фәдзырдтой автормә:

– Аәркастыстәм дәе уацмыстәм. Чиниг иннае азы пъланмә бахастам. Къухфыстмә ма иу чысыл азилын хъәуы, әмәе йыл дәе цәст ахәсс...

Аәмә та ногәй – стыр арфәтә. Аәрмәст руагъададән наә, фәләе – Цыбырты Тадиозы фырт Христофорән дәр.

...Уәлдай ахсизгонәй мәе зәгъын фәнди, мәнән мәхи сഫәлдыстадон әмәе наукон күисты тынг кәй феххуыс журнал «Max дуг».

Аәрыгон ләппуйә, Дур-Дуры астәуккаг скъолайы ахсәзәм къласы ахуыр кодтон, афтәе райдыттон уацхъуыттә фыссын. Арәх мын цыдисты наә районы газет «Сурх Дигорә»-ы, республикон газеттә «Аәрыгон коммунист»-ы, «Рәстдзинад»-ы, «Социалистическая Осетия»-ы. Цалдәр хатты мәе фыстытә арвыстон Мәскуымә, газет «Пионерская правда»-мәе. Уым мын

цалдәргай рәөнхытәй фәзыйндысты, әмәе сыл фәчин кодтон. Уацхуыдтә фыссынмә әемхиц уыдысты ме 'мкъласонтә Хъойбайты Батырбек әмәе Темирты Петка дәр. Хаттай-иу афтә дәр раудис, әмәе-иу хъәубәсты царды цауты әмәе уавәры тыххәй исты фарстайы фәдым әертәйә дәр хицәнтәй ныфыстам уацхуыдтә. Редакцийы күсджытә-иу уыдонәй ныммыхуыр кәнинмә равзәрстый, сә зәрдәмә-иу тынгдаәр цы фыст фәцыдис, уый. Уый тыххәй мах наә кәрәдзимә хәләг дәр әмәе мәсты дәр наә кодтам. Фәләе не 'хсән ерыс кәй цыдис, уый әртәйә дәр әмбәрстам. Редакцитимә наә бастдзинад әрмәст уацхуыдтәй наә уыд: әмдзәвгәтә фыссын дәр фәлвәрдтам. Кәй зәгъын ай хъәуы, кәд әмдзәвгәтүл фылдәр кусын хъуыдис, уәддәр әмбәрстам, уацхуыдтә стырдәр бәрнондзинад кәй домтой, уый.

Махән, уәлдайдәр та мәнән мәхицән, стыр әххуыс кодта ирон әевзаг әмәе литератураәйы ахуыргәнәг Tayаситы Фацбай. Уый йә предмет цас уарзта, афтә уарзгә никуы федтон. Фәлтәрәй-фәлтәрмә йә ахуыргәниңнәгтәй бирәтә, уый курдиат әмәе фәлтәрдзинадмә бәлгәйә әмәе тырнгәйә, сәхицән равзәрстый уыци дәсныяд. Фацбайы зондджын ныхас әмәе бәрзонд наукон әмвәзадыл араәт ахуыртә баззадысты мән әмәе ме 'мкъласонты зәрдәты дәр. Йә уацхуыдтә араәх цыдысты районы газеты, республикон мыхуыры. Уәлдай әнувыд уыди «Рәестдзинад»-ыл. Уым-иу ын дынджыр әрмәг куы фәзынд, уәд ай наә хъәуы иууылдәр кастысты зәрдиагәй. Фацбайы мыхуыргонд куыстытә уәлдай әхсизгөндзинад хастой махән, йә ахуырдзаутән.

Газеты мә фыст фыщаг хатт куы рацыд, уәд Фацбайыл хур ракасти. Йәхимә мә ноджы фәххәстәгдәр кодта. Йә къухфыстытә-иу мәм куы авәрдта бакәссынмә кәнәе сыгъдәг рафыссынмә, ахәм цаутә дәр уыдис. Иузаман Фацбай журнал «Max дуг»-ән уырыссыг әевзагәй иронмә ратәлмац кодта китайаг адәмон аргъау «Зәрөнд тәгәр әмәе йә фырты фырттә». Уәд хъәуы иунәг мыхуыргәнән машинкә дәр наәма уыдис, уымә гәсгәе йә сыгъдәг рафыссынмә радта мәннәмә. Уыци рәестәг әз хуынд әрцидтән кусәг әмәе хъәууон уацхәсджыты республикон әмбырдмә, әмәе хъумә ацыдаин горәтмә. Фацбай уый куы базыдта, уәд мәм радта аргъауы къухфыст, әәмәй бацыдаин «Max дуг»-мәе әмәе уым тәлмац

сәмбәлүн кодтаин журналы бәрнөн секретарь Гулуты Андрейил. Журналы редакци уыди Некрасовы уынджы 6-әм хәдзары иу хайы. (Ныртәккә дзы ис Цәгат Ирыстоны сәйраг тәрхондон). Уым ссардтон Гулуйы-фырты. Радтон әм Фацбайы тәлмац. Іеркәстыйтәй йәм кодта әмәй һәм цуры арәвәрдта. Ныллағ хъәләсәй загъта:

— Бузныг... Фацбайә нәхәдәг ракуырдтам, цәмәй ацы аргъау ратәлмац кодтаид. — Афәрстыйтә мәе кодта, Фацбай күйтдәе у, цытә архайы, уымәй, стәй ма зәрдиагәй бафтыдта: — Саламтә йын ратдзынә...

Андрей күң базыдта мәе ном, кусәг әмәе хъәууон уацхәсджыты республикон әмбырдмә кәй ссыдтән, уый, уәд, һәм мидбылты баҳудгәйә, афарста:

— Ды уыңы Ахуырбег дә?

Æз наә бамбәрстон, «уыңы Ахуырбег» цы хүйдта, уый, әмәе ма уәд һәе ныхасмае бафтыдта:

— «Рәестдзинад»-ы әмәе иннинә газетты дәуу уацхуыдтә вәййынц?

О, зәгъгә, йын дзуапп күң радтон, уәд мын цалдәр арфәйы ныхасы загъта.

— Кәд литературун уацмыстә дәр фәфыссыс, уәд сәе маҳмәе дәр ратт, әмәе дын сәм әз ләмбынәг әркәсдзынән...

Уыңы рәстәг Андрей кусән уатмәе арбахызт иу аив араэзт наәлгоймаг. Інә исты сдзургәйә нын наә къухтә райста. Æз ләууыдтән әмәе әнхъәлмә кастән, сбад, зәгъгә, мын кәд загътаид, уымәе, фәләе наәй әмәе наәй. Іербацәуәг рудзынджы цурмә һәхи байста әмәе уынгмае ныссәецца. Чи зоны, цас ма фәләууыдаид әмәе фәкастаид афтә, Андрей йәм күң наә сдзырдтаид:

— Тазе, ацы ләппүйы наә зоныс?

«Бесаты Тазе!»- ахъуыды кодтон әз.

Тазе сабыргай йе 'ргом раздәхта мәнмәе:

— Наә зонын...

— Даә хъәуккаг, — загъта Гулуйы-фырт. — Мәхәмәтты Ахуырбег...

— Уәдәе мәе хъәуккаг күң дәе, — Тазе мәм һәм мидбылты баҳудти.

— Мәхәмәттәй кәй фырт дә?

Уыңы фарстән дзуапп күң радтон, уәд фехъуистон:

— Æз дәр дурдуйраг дән... Бесаты Тазе... Мә 'рдхорды фырт күң разындтә... Даә фыд Алиханимә чысыл сывәлләттәй уәлыгәсәй

дәр ауәдтытае кодтам.. Кәрәдзийы нымадтам кәеддәриддәр... Уәдә дыууәйә дәр әевзәр цуанәттә не стәм...Искуы ма Дур-Дуры хъәдты ацуан кән!..

Тазе мә ләмбынәг фәфарста Дур-Дуры хабәрттәй. Горәтмә ме ссыды сәр күү базыдта, уәд уымән дәр, Андрейы хуызән, ахсызгон уыди.

Уымәй бирә рәестәг аивгъуыдта, афтә 1957 азы баҳастон «Max дуг»-мә очерк «Арәхстджын шофыр». Редактор Мәрзойты Сергей йә ләмбынәг бакасти, стәй фәдзырдта хайады хиңа Гаджиты Георгимә әмәе йын загъта, йә зәрдәмә кәй фәңид, уый. Георги дәр әй бакасти әмәе йә хорзыл баннымадта. Афтә 1957 азы әвдәм номыры фыццаг хатт рацыди мә фыст.

Иугәр та Мәрзойы-фырты кой скодтон, уәд мә зәгъын фәндү, мәнмә гәсгә, уый редактор күү уыди, журналы дәргъвәтиң царды уыци азтә раудысты бынтон ахъazzаг. Сергей әппәт тыхтәй архайдата, цәмәй редакци уырзәй сгарәгай агуырдтаид әрмәст нәхи фысджыты хуыздәр күистытае нә, фәлә мыхуыр кодтаид не стыр бастаны литераторты уацмыстае ирон әевзагмә тәлмацғондәй. Ноджы әрбаввахс кодта ахуыргәндты дәр сәе зонадон әрмәдҗитимә. Йә хәєппәрисәй журналы иззәрдион автортә систы профессортә Тотойты Михал, Цуциты Барис, Мәхәмәтты Әхсарбет, Тедтойты Асләнбет, Саләтаты Зоя әмәе бирә әндәртә. Уыданән сәе фылдаәр фыстытае уыдысты уырыссагау, әмә-иу сәе редактор мәнмә араәх радта ирон әевзагмә раивынмә.

Мәхи тыххәй та ма афтә баftауынмә хъавын: мә очерк «Арәхстджын шофыр» күү рацыд, уымәй фәстәмә мын уәрәх фәндаг байғом журналы фәрстәм. Уацтә, очерктә, радзырдтә, дыууә томәй фыст роман «Уәлахиздзаутә»-йә скъуыдзәгтә... «Max дуг» мын уәлдай тынгдәр феххуыс, мә чиныг «Хәехтә хъәбатырытты уарзыңц» күү цәттәе кодтон, уәд. Йә хъайтартә сты Садоны шахтертә. Уыдоны ләгдзинад әмәе удуәлдай күистыл фыст очерктә чиныгмә баҳауыны размә рацыдысты журналы.

«МАХ ДУГ» – МÆ ЦАРДЫ, МÆ ЗОНДЫ, МÆ ХЪУЫДЫЙЫ

*Н*рон адæм рухсмæ, чиниджы зондмæ бæллæг æмæ тæхудыгæнæг уыдисты. Кæсын æмæ фыссын чи зыдта, уыцы адæмæн журнал уыд зæдты æмсæр кад æмæ намыс тауæг. Иры номдзыид рухстайджытæ Колыты Аксо, Мамытты Стефан, Цомайты Хадзырæт, Брытыаты Елбыздыхъо, Коцойты Арсен сæ курдиаты, зонды фærцы архайдтой ирон адæмæн балæггад кæныныл. Æмæ сын æнтисгæ дæр кодта. Цæмæй, сæ зæрдæйы æмæ уды цы цæхæр ис æмæ уый фærцы цы аивадон уацмыстæ гуыры, уыдонæн дзыллæмæ фæндаг уа, стæй ирондзинады æмæ культураæйы, аивады хорзæй цы ис, уый зонæм, уый тыххæй хъуыд мыхуыр. Революцийы размæ Ирыстоны, Цæгат Кавказы цы газеттæ æмæ журналтæ цыд, уыдоны ‘хсæн зынгæ бынат ахсынц, мадæлон æвзагыл цы мыхуыры фæræстæ цыд, уыдон: «Катехизаг таураæгъ» (куыд рабæрæг, афтæмæй уый у фыщаг ирон газет, мыхуыры рацыд 1878 азы, йæ подшивкæ æфснайд у ЦИПУ–йы наукон библиотекæйы), «Чырыстон цард», «Ног цард», «Ирон газет», «Хуры тын», «Æфсир»... Ацы мыхуыры оргæтæн бирæ цæрæнбон næ уыд, фæлæ уæддæр сæ ахадындзинад ирон культураæйы, национ хиæмбарынады рæсты стыр у.

Советон дуг куы ралæууыд, уæд, зæгъæн ис, æмæ æхсæнады цардарæсты ивидимæ райдыдта ивын ирон адæмы зондахаст дæр. Байгом сты уæлдæр æмæ астæуккаг скъолатæ, культураæйы, рухсады, зонады артдзæстытæ. Ног царды уавæрты хъуыд næ адæмы сæ мадæлон æвзагыл мыхуыр æмæ чиныг.

Уæд фæзындысты Цæгат æмæ Хуссар Ирыстоны фыщаг ирон газеттæ æмæ журналтæ «Абон», «Литературæйы хъазуатон». Ацы журналтæн сæ «цæрæнбонтæ» бирæ næ уыдисты. Фæлæ Хуссар æмæ Цæгат Ирыстоны абон дæр næ дзыллæйы зондæн, удварнæн æрдхæрæны лæггадгæнæг, хæрзгæнæг, фархæссæг басгуыхтысты газеттæ æмæ журналтæ: «Рæстдзинад» - (1923) «Хурзæрин» - (1924),

«Фидиуәг» - (1927), «Ногдзау» - (1937) аәмә, йә 85 азырындаңай цы журнал ақаст, уый - «Max дуг».

Йә фәзындаң уәлдай тынгдаң ахадында аәмә аборн дәр ахады ирон дзырдаивады рәзтыл, кәеддәриддәр дзы бакәсән ис бирә цымыдисаг әрмәджытә нә культураһы, зонады, аивады архайджыты, аәхсәнадон-политикон темәтыл фыст царды тыххәй. Аәмә нә культураһын газеттә «Рәстдзинад», «Хурзәрин», журналтә «Фидиуәг», «Ногдзау» ног царды рухс уацхәсджытә күйд уыдысты, раст афтә «Max дуг» уыд нә адәмы царды амонды хуры скастау. Уый радта фадат нә интеллигенцийи хуыздәр минәвәрттән, литературәһы аәмә культураһы архайджыты алы фәлтәртән сә курдиаты гәнәнтә әргом кәнынән, Иры дзылләмә национ удварны хәзнатә хәссынән.

Журнал «Max дуг» йе сфәлдыстадон азфысты цы фәндәгтьыл рацыд, уыдан әнцион нә уыдысты, фәлә йә редакцийи аәмә авторты хәс нә дзылләйи раз уыд, цыфанды уавәртү дәр, ирон дзылләйән ләггад, кәстәриуәг кәнын, царды рәстаг хъәр сәм хәецә кәнын йә мыхуыргонд әрмәджыты фәрцы.

Мә фыщаг сфәлдыстадон къаҳдзәфты мын газет «Рәстдзинад», журнал «Ногдзау» цы аәххуысы аәмә хәрзты бацыдысты, уыданы аәхсән мә зәрдиаг арфәйи тыхы бәрц къаддәр нәу журнал «Max дуг»-ы редакцийи кусджытәм дәр.

Фыщаг хатт ай мә къухмә райстон 1995 азы. Уәд ахуыр кодтон Дзәуджыхъәуы 1-әм астәүккаг скъолайы. Уәд ныффыстон мә фыщаг әмдзәвгә. Литературон сфәлдыстадон күистмә мә хъус кәй адардтон, уый не скъолайы ахуыргәндҗытәй аәхсызгон кәмән нә уыд, ахәм, әвәццәгән, нә разындаңән. Уымән аәмә кәд математикә, физикә, химимә афтә рәвдз нә уыдтән, фәлә ирон, уырыссаг, әвзаг аәмә литература, истори, әрдззонән, музыка фылдәр уарзтон, уәддәр мәнән «әнад» предметтә цы уыд, уыданы ахуыргәндҗытә дәр мәм әвзәр зәрдә нә дардтой.

Ис ахәм журнал «Max дуг», зәғъгә, уый базыдтон, фыщагәм скъолайы нын ирон әвзаг аәмә литература чи амыдта, уыци ахуыргәндҗытәй, рухстаяүдже курдиат әрдзәй аәмә дунесфәлдисәгәй ләвәрд кәмән уыд, уыданәй – Цәлышкката Зинәидәйә (рухсаг уәд), РЦИ-Аланийи аәмә УФ-ысыгъих

ахуыргэнэг Гусаты Еленэйж әмә мә раздәры сыхаг Четойты Варяйә. Уый күиста Горәтгәрон районы посты хайады әмә мын-иу ләвары хуызы қәддәриддәр фыста журналтә «Мах дуг», «Ирәф» әмә «Ногдзу». Әмә дзы уый тыххәй ныры оңг үәлдай бузныг дән. Алы мәй дәр истон әмә йә кастән, иннае ирон журналтә әмә газет «Рәстдзинад»-ы әемрәнхъ, цымыдисәй. Азәй-азмә мын йә номыртә әнәфснайгә нә уыд, уымән әмә мә йе ‘рмәдҗытә ахуыры тынг хъуыдысты.

Иуахәмы, райдайән къләсты, нә ахуыргэнэг Цәллыккаты Зинәидәйән радтой хицән кабинет. Уый махән, йә ахуырдаутән, йәхицәй әхсызгondәр уыд куы зәгъон, уәд, әвәццағән, нә фәрәдидзынән. Уыцы хабар куы әрцыд, уәд нын Зинә загъта, цәй әмә нә ног кълас саив кәнәм, зәгъгә. Уәд зәрдиагәй бавнәлдтам нә хистәры фәндөн әххәст кәнүнмә. Әз, фыццаджыдәр, нә хәдзарәй әрбахастон, қәй бакастән әмә мәм дзәвгар номыртә әмбырд кәмәй уыд, уыцы журналтә «Мах дуг», «Ногдзу» әмә «Ирәф», стәй газет «Рәстдзинад»-ы цымыдисагдәр әрмәдҗытән мәм цы хицән папкә уыд, уый. Мә ахәм ләварыл Зинә тынг бацин кодта. Суанг ма мә ме ‘мкъласонтән дәр раппәлыд. Мә ләвәрттә цы бон бахастон, уыцы бон нәм урок уыд, әмә куы фәци, уәд мәм фәдзырдта әмә афтә: «Бузныг дә ләвәрттәй, ирон журналтә әмә газеттә кәсис, уый зыдтон, фәлә сә әмбырд қәй кодтай, уымән йә хорзәх ноджы тынгдаә рабәрәг, уымән әмә сә дәуау инна скъоладзаутә дәр кәсдзысты»

Скъолайы ахуыр кәнгәйә гуманитарон предметтәй фылдәр-фылдәр бауарзтон ирон әвзаг әмә литература. Мә фыццаг әмдзәвгә ныффиистон 1995 азы. Уыд номарән, номдзыд ирон поэт, нә дзылләйы иузәрдион хъәбул, прозаик, публицист әмә поэт Хостыхъоты Зинәйы номыл. Уыцы аз фәхъуыд йә уарзон ирон адәмәй. Әмә нын йә адзалы хабар йе ‘мном, мә ахуыргэнэг, куы фехъусын кодта, уәд йә цәсгомыл уыд стыр масты әмә сагъәсү фәд. Уымән әмә нын-иу уый размә дәр дзырдта Хостыхъоны цард әмә ирд курдиаты тыххәй. Мә ахуыргэнэг Зинәйы ныхас мәм афтә тынг бахъардта, әмә йәм цалдәр боны фәстә радтон мә хъуыдытә, мәхимә гәсгә, әмдзәвгәйә нывәзт. Уый сә куы бакаст, уәд мын арфә ракодта. Суанг ма йә равдыста инна ахуыргәнджытәм дәр.

Ацы «уацмысы» фәстәе ма ныфғыстон цалдәр әемдзәвгәйы. Әмә мын-иу сәе, сәе бон күйд уыд, афтәе аив кодтой мә ахуыргәнджытә, уәлдайдәр Цәлышкката Зинаидә әмә Гусаты Еленә .

Нәе республикәйи астәүккаг ахуырады артдзәстыты әхсән не скъола уыд хуыздәртәй иуыл нымад кәддәриддәр. Күиста дзы зондәй әмә удыхъәдәй хъәздыг, цәстуарzon ахуыргәнджытә. Уәдә дзы, ирон әвзаг әмә литературајы уроктәм әмә скъоладзаутимә сфәлдыстадон күист кәныны хъуыддагмә уәлдай фылдәр әргом зәхт кәй цыд, уымән ныртәккә дәр ма бирә әвдисәнтә ссарән ис. Арах нәм-иу араэст цыд семинартә, гом уроктә республикәйи скъолаты ахуыргәнджытән әмә директортән .

Уыцы семинарты-иу арах арайтой нае фысджытә әмә поэттә дәр. Сәе фәрцы базонгә дән, фәстәдәр мын цәстуарзонәй әеххуысгәнәг чи разынд, абоны бон бузныг кәмәй дән, уыцы зындгонд фыссәг, дзәнәтү бадинаг Айларты Измаилимә әмә «Max дуг»-ы уәдү сәйраг редактор Хъодзаты Әхсаримә. Уый семинартәй иумә уазәгуаты не скъоламә күы әрцид, уәд ын Гусаты Еленә радзырдта, әз мәхи литературон сфәлдыстады күисты кәй фәлварын, уый. Йә ныхәсты фәстә мә Әхсар баңгыурдта. Тынг зәрдиагәй фәнныхас кодтам иумә литературәйи әмә сфәлдыстадон күисты фарстаты фәдым. Мә фыщаг әемдзәвгә Хостыхъоты Зинайыл кәй уыд, уымәй йә зәрдә бынтон барухс. Нә ныхасы кәрон та мын баләвар кодта йә әемдәвгәтү әмбырдгонд «Дыууәизәрастәу». Әмә йыл ныфғыста: «Мә дзәбәх кәстәр Валерәйән мә ләвар, Хъодзаты Әхсар. 2. 10. 1997 аз». Уыцы фембәлдәй дыууә мәйи фәстә ме ‘мдзәвгә Хостыхъоты Зинайы номыл мыхуыры рацыд журналы 12 номыры.

Уыцы азәй фәстәмә мын байтом фәндаг журнал «Max дуг»-мә. Рәстәгәй-рәстәгмә-иу редакцимә күы әрбацыдтән, уәд мыл-иу, Әхсарәй уәлдай, зәрдиагәй сәмбәлдысты иннә кусдҗытә: мыхуыргәнәг Дегъуаты Соня әмә корректор Хъәрәваты Зәирә. Фәстәдәр базонгә дән зындгонд поэт, литературон критик Дзуццаты Хадзы-Муратимә.

Ныр та мә ацы әртә адәймагән сәе алкәйи тыххәй дәр сәрмагондәй фәнды зәгъын.

Алы күистуаты дәр вәйи фәрнджын әмә фендджын хистәртә. Уыдон кәм кусынц әмә сәе царды фылдәр рәстәг кәм арвыйнц,

уыцы артдзæст сын свæййы, чи зоны, æмæ хи хæдзарæй адджындæр. Мæнæ ныр цы хистæрты ранымадтон, уыдонаен журнал «Max дуг» уыд æмæ у ахæм дзуарбадæн бынатau. Сæ хистæр, æз æм куы бакъахдзæф кодтон, уыцы рæстæджы уыд Дегъуаты Соня. Кæд Ирыстоны исчи ирон сylгоймаджы хуыздæр миниуджытæй хайджын уыд æмæ йæ уды хорзæхæй, зонд æмæ курдиатæй исчи ирон дзыллæйæн бонзонгæ хæрзты бацыд, næ ирон фысджыты уацмыстыл, журнал «Max дуг»-ы авторты алы фæлтæртыл исчи узæлыд, уæд фыццаджырæп Соня. Йæ алы ныхасы, акъахдзæфы дæр фарн кæмæн уыд, уыцы Соня. Йæ куыстмæ куыд бæрнон цæстæй каст, уымæн æвдисæн уытæн мæхæдæг. Фæлæ уый тыххæй йæ мысинаеты зынгæ поэт Цæрукъаты Валодийæ цыма хуыздæр ничи загъта. Фыссæгæн кæнæ-иу поэтæн Соня йæ уацмыс куы мыхуыр кодта къухфыстæй машинкæйыл, уæд-иу ын æй редакци кæнныыл дæр баца rhайдta. Уымæ гæсгæ дзы Валодя загъта, Соня махæй не ‘ппæтæй дæр фыссæг æмæ поэтæр у.

Æмæ йæ ацы хууыдты иу мисхалы бæрц дæр мæнгдзинад næ уыд. Уымæн æмæ Соняйæн йæ очеркta, радзырдтæ рæстæгæй-рæстæгмæ мыхуыры цыдысты журнал «Max дуг»-ы. Сæ алы дзырд дæр уыд йæ сыгъдæг удыхъæд æвдисæг, æнционæмбарæн, сыгъдæг ирон æвзагыл фыст. Йæ алы рæнхъы дæр зынд, йæ алы рæнхъ дæр талф-тулфæй кæй næ фыссы, йæ зонды æмæ рæсугъд æнкъараг зæрдæйы кæй бахсиды, мадæлон æвзаг хорз кæй зоны æмæ йын йæ ад кæй æнкъары, уый.

2002 азы рауагъдад «Ир»-ы мыхуыры рацыдысты хицæн чиныгæй Соняйы радзырдтæ æмæ очерктæ. Уæдæй фæстæмæ ацы æмбырдгонд мæ чиныгдоны дарын. Кæсгæ та йæ цалдæр хатты бакодтон. Фæлæ дзы уæдæр, лæг æнтæф бон уазал суадоны донæй куыд næ фефсæды, афтæ не ‘фсæдын. Чиныг куы байтом кæннын, уæд та мæ цæстытыл ауайы, журнал «Max дуг»-æн дзуары лæгau стыр хæрзты чи бацыд, йæ рухс кувæндон кæмæн уыд, уыцы зæрдæхæлар, рухсы бадинаг Дегъуаты Соняйы рухс сурæт.

Мадзура, хиуылхæст æмæ уæзданæй базыдтон Дзуццаты Хадзы-Мураты дæр. Ирон литературæйы йæ фæд ныууагъта куыд курдиатджын поэт æмæ литератураиртасæг. Куыд адæймаг, афтæ мадзура цас уыд, уыйбæрц йæ зонд æмæ курдиаты арф æмæ хæдхуыздзинад зынд ие ‘мдзæвгæты, литературон – критикон уацты.

Куыд загътон, афтæмæй Дегъуаты Соня æмæ Дзуццаты

Хадзымуратәй уәлдай, журналы редакцийы күсджытәй хионы зәрдә дарын Хъәрәцаты Зәирәмә. Цы бон әй базыдтон, уәд мәм күйд хәлар әмәе фәлмаен зәрдә бадардта, абоны бонмә дәр нә ахастандзинәйтәе сты уыцы уагыл. Соня, Ахсар әмәе Хадзы-Муратаян журнал «Max дуг» у дзуарау табуяг. Амәе йын зәрдиаг ләргад кәнені ныр 50 азәй фылдәр. Абон дәр редакцимә күни баңауын, уәд фыщагдәр бакәссын Зәирәйи күсән уатмә. Йемә нәем ныхас вәййи ирон фысджыты сәфәлдыстады тыххәй. Иуахәм мын афтә, Хостыхъоты Зинаїы тыххәй дә фыщаг әмдзәвгә күни ныфғыстай, журналы күни рацыд, уый хорз хъуыды кәненін, фәлә ма йын йә номыл ног әмдзәвгә күни ныфғыссис.

Гъемә Зәирәйи курдиат әххәстгәнгә әрциyd Хостыхъоты Зинаїы райгуырды 80 азы бонмә. Уәд ныфғыстон йә номыл мәнә аңы рәнхъыттә:

*О Хостыхъон, дәр рухс зарәг нәе Ираен,
Аңусбонмә күни уылдаенис йәе гимн,
Ды фарны зәдай Иры сәрмәе стахтә,
Ды ног хъуыды дзырдаивады загътай,
Дәр поэзи әнаебын җадай уаз уылд,
Зынди дзы ирдәй дә амондхәссаег-артуд,
Нәе уәзәгән йәе хъылжы бон фәедисон,
Йәе кады куыводы хурвәлыст җәедисон,
Уырагә хъуыст нәе уәзәгыл дә хъарәг,
Аңусон у уый фәерцы дә зарәг!*

Мәе уаңы кәрөн мәе зәгъын фәндү, йәе фәзындәй абонмә журнал «Max дуг» цы хәрзты баңыд нә дзыллајән, уыдан зәрдым даргәйә, редакцийы ныртәккә чи кусы, уыданән сә архайд ноджы бәллищагдәр әмәе ахадгәдәр күйд уа, уый сын мәе зәрдә зәгъы.

БАГАТЫ ЛАДИ: 100 АЗЫ

УӘЛАХИЗЫ САЛДАТ

*О*рон фысджыттәй йә сәдә азы сәрты чи ахызт, уый у Фыдыбәстәй Стыр әмә Японимә хәстыты архайәг, поэт, публицист, ахуыргәнәг, фәллойы ветеран, журнал «Мах дуг»-ы изүәрдион хәлар әмә автор Багаты Захары фырт Лади (Владимир).

Фыссәг йә бирәвәрсыг сфералдыстадон бынты руаджы ирон литературајы бацахста йәхи сәрмагонд бынат. Йә фыссән сисәй әргом әрхудт, әмә ма кәсәджы дәр фәхудын кодта, йә алышварс цы әбуюалгъ митә уыдта, цы әнәрастдзинәйтән уыд әвдисән ахсәнады, уыдоныл йә фыст басняты. Уыдон араәх мыхуыргонд цыдысты газетты, журналты, рацыдысты хицән әмбырдгәндәй. Цыргъзонд фыссәджы уацмыстә канд аборн нә, фәлә кәңзыфәнды рәстәдҗы дәр уыдзысты ахсджаиг.

«Ирон Крылов», афтәй йә хонынц сәхимидағ фысджытта, йә бирәх хәләрттә. Адәймаджы дисы бафтауынц, Райгуырән бәстә, йә аләмәттәг әрдз әмә цардмә уарзондзинад фыссәг күйд әнкъарәнджынәй әвдисы йә уацмысты, уыдон. Кәм сывәллонау йә уацмысты цин кәнни йә райгуырән Тибы рәгътыл, сабийә цы дидинджыты ‘хәен хъазыд, уыдоныл әмә сын иннае зайдегойтимә аддженән нымайы сәе наемттә. Уыдон ныххал вәййынц. Хъуыды та сәе күйд бакодта!

Багаты Лади райгуырди Тибы хъәуы 1919 азы. 1922 азы йә бинонтәя ралыгъдысты быдырмә әмәе әрцардысты Къостайыхъәуы. Уым каст фәесис авдазон скъюла. 1937 азы ахуыр кәннымә бацыд Дзауджыхъәуы педагогон училищемә. Йә ахуыргәнджытта уыдисты әевзагзонынады дәснитә: Әлборты Барис, Туаты Ольгә, Дзанайты Иван, Багаты Никъала, Калоты Георги әмә иннәтә. Диққаг курсы фәстә кусын райдыдта Къостайыхъәуы скъюлайы райдайән къласты ахуыргәнәгәй. 1939 азы йә гәххәттитә баләвәрдта Җәгат Ирыстоны педагогон институты литературуон факультетмә, фәлә үызы аз фәсидисты Сырх Әфсады рәнхъыттәм. Йе ‘фсәедон хәс әеххәст кодта Киевы Әфсаддон зылды танчыты 14-әм бригады горәт Житомиры. Уәд цыд Японимә хәст.

Архайдта Бессараби әмәе Цәгат Буковинайы ссәрибар кәнныны фәдым хәсты. 1941 азы каст фәцис Ульяновскы афсәйдон-танкон училище лейтенантты цинимә, әмәе йә арвыстой танчыты 206-әм бригады взводән командағәнәгәй.

Райдыдта Фыдыбәстәйы Стыр хәст. 1942 азы йе ‘фсәйдон хaimә арвыст әрцыд Дард Хурыскәсәнмә – Японы араентәм. 1945 азы, танкты ротәйы командир.

Багаты Лади архайдта Японы хәсты. Фыдыбәстәйы Стыр хәст фәцис, фәләе Лади суанг 1947 азмәе йә райгуырән хъәумә нә сыздәхт. Уыд Хабаровскы 258-әм батальоны ротәйы командир. Хъәубәсты қәстәртәе цин кодтой, йә риуыл хуры тынтәм цәхәр цы майдантәе калдтой, уыдоныл. Уыцы аз райдыдта кусын Кировыхъәуы астәүккаг скъолайы ирон әвзаг әмәе литературајы ахуыргәнәгәй суанг 1950 азы онг, фәсауонмә та ахуыр кодта Цәгат Ирыстоны педагогон институты.

1950-1955 азты уыд Къостайыхъәуы астәүккаг скъолайы директор. 1955-1957 азты – Горәтгәрон районы Сунжәйы астәүккаг скъолайы ахуыргәнәг, 1957-1977 азты – Тарскәйы астәүккаг скъолайы ахуыры хайады сәргълаууаң, 1972-1977 азты Цәгат Ирыстоны Ахуыргәндҗыты дәснүйад уәлдәргәнән институты ирон литературајы методикәйи кабинеты сәргълаууаң. Фыщагдәр Лади сарәзта «Ирон диктантты әмбырдгонд 1-4-әм къластән», «Ирон изложениты әмбырдгонд 1-4-әм къластән». Гаппуаты Хъасболатимә баңеттәе кодтой әмәе раугътой райдайән къластән ахуыргәнән чингүйтә: «Ирон әвзаг әмәе қәсыны чингүйтә 2-әм къласән», «Қәсыны чиныг 3-әм къласән» әмәе сын ныффыстый методикон амындиндзинәндтә. 1977-1980 азты ногәй кусын райдыдта Кировыхъәуы астәүккаг скъолайы ахуыры хайады сәргълаууаңгәй. Алыран дәр араэзта литературуон къордтәе рәзгәе фәлтәрән әмәе сәе афтәмәй разәнгард кодта фыссынмә. Уыданәй бираетәе систы поэттәе. 1979 азы аңыд пенсийы. Мыхуыры йын раңыд чингүйтә: «Хур әмәе мәй» (1963), «Иу къухы әнгүүлдзтә» (1974), «Әксәртәәг» (1978), «Дзул қәд у хәрзаддәр» (1986), «Ирон зәрдәхүдт» (1991), «Мә фәззыгон най» (2008), «Дзураба» (2012).

Лади қәстәртән канд ахуыргәнәг нә уыд, фәләе фәрнджын хистәр, царды сәе раст фәндагмә здахәг. Хуыщауәй йын ләвәрд у мадәлон әвзаг зәрдәйы тәтгәй әнкъарын, әмәе йын ләггад кәнны

хиуыл нæ ауæрдгæйæ. Аңцой нæ зонгæйæ, цалдæр азы размæ дæр цух нæ уагъта йæ кусæн уат. Фыста ног æмдзæвгæтæ, цымыдисаг æрмæджытæ газет «Рæстдзинад» æмæ журнал «Мах дуг»-мæ. Цы бирæ фæндтæ йæм уыд, уыдон æххæст кодта йæ фæрныг бинонтæ æмæ йæ уды хъаруы фæрцы. Ныр кæд йæ æнæнizдzинад фæцудыдта, уæддæр, кæддæры салдатау, размæ хæссы уæлахизы, сæрибary тырыса. Йæ цардæмбал Дзанайты Ираимæ халтихæгæй цы хъарм ахстон сарæзтой, уый кæддæрау ныр дæр нæ цух кæны уарzon адæмæй, хæлæрттæй, сæ кæддæры скъоладзаутæй, уымæн æмæ сты зæрдæйæн адджын æмæ зынаргъ хистæртæ.

Царды рæсугъд фæндæгтыл ацыдисты сæ ниййарджыты кадыл кад æфтаугæйæ сæ дыууæ фырты Валери, Славик æмæ чызg Виолеттæ.

«В своих творениях талантливый баснописец пользуется открытой сатирой, прибегает к гротеску и аллегории.

Да будет сказано не в обиду, но осетинские поэты редко «кормили» баснями своего читателя. И вот осетинская литература получила талантливого баснописца Владимира Багаева. Басни, которых несметное количество у автора, не только бичуют недостатки, но и являются важнейшим фактором внедрения в повседневную жизнь, быт народа лучших традиций, обрядов, обычаев, благородство», – фыста газет «Северная Осетия»-йы историон наукæты доктор, профессор Мæхæмæтты Ахуырбæг.

Мæнæ куыд фыссы Дзæуджыхъæуы Центрон библиотекæйы хай-ады сæргълæууæг Дзугаты-Мурасты Риммæ газет “Рæстдзинад”-ы 2019 азы 15 мартаийы номыры:

«Цыфæнды ма фысса Лади – уый вæййы, авторы царды фæлтæрд-дзинадæй хатдзæг, бæльырдæй дзы бæрæг вæййы, йæ алы сулафт дæр баст кæй у райгуыраен зæххы цинтæ æмæ хъыгтимæ.

Ладийы уацмысты æргом зыны, кæмæн æмæ кæуыл фыссы, уыцы адæмы цард хорз кæй зоны, уый. Зоны сын сæ бæллицтæ æмæ риссаг фарстытæ дæр. Советон дуджы адæммæ цы хъæндзинæдтæ уыдис, стæй хицæуттæм дæр, мæгуыр кусæг адæмы æнцад цæрын цы нæ уагъта, уыдæттæ поэт калдта хурмæ, кæд æмæ йын бафхæрынæй тас уыдис йæхицæн, уæддæр.

Йæ фыст бæстон басняты фырмæстæй бахуды царды уагæвæрдыл («Иу къухы æнгүылдзтæ», «Домбай цъысымы»). Цавæр хъæндзинæд-

тыл худы поэт йе ‘мбисәндты, уыдан бирә сты. Зәгъәм: әнәкъуди хъалтә («Гәды домбайы хұзызы»), куыстәй йәхи чи сайы («Цылын аәмә уисой»), ног рацараПәт чи не ‘мбары («Зырнаңзилжытә»), йәхи бинонтән чи ницы зоны, афтәмәй адәмән уынаффәгәнәг чи свәй-йы («Әксәнадон уасәг»), искәй фәллойә хъал чи вәййы («Гәрәем уыры аәмә әхсәрәг»), расыггәнаг («Хабос»), сываздзинад («Рувас аәмә зыгъарәг»), хиппәлойдзинад («Зондамонәг»), наә ирон зәрдә-худты фәстиуджытә («Ирон зәрдәхудт»), хицәутты схъәлдзинад («Домбай цысымы») аәмә әндәр риссаг темәтыл.

Йә баснятә бакәсгәйә чиныгкәсәг, әнәмәнгәй, фәхуддзән, стәй сәе райсдзән мидбылхудгәйә йәхицән зондән.

Ладийы чиныг «Мә фәззыгон най» мыхуыры куы рацыд, уәд бафтыд Ладийы әәрдхорд, йә аәмкурсон, Хъәдгәроны скъолайы уырыссаг әвзаг аәмә литератураһы ахуыргәнәг, Епхиты Мишайы къухмә. Уый газет «Рәестдзинад»-ы Ладийы уацмысты тыххәй афтә фыссы: «Мәнән ацы чиныг баләвар кодта стыр зәрдәйы рухс. Наә ирон әвзагыл дзурджытәй ма кәсгә чи кәны иронау, уыдан зәрдиагәй бакәсдзысты Ладийы чиныг «Мә фәззыгон най». Чиныг тематикон аәгъдауәй у тынг хъәздыг».

Ладийы радзырдтәй кәңзы бакәсай, се ‘ппәт дәр сты ахәм ахсджи-аг темәтыл фыст. Чиныджен дзәвгар бынат ахсынц, Фыдыбастанәй Стыр хәесты архайджытә сәе патриотон хәс куыд аәххәст кодтой, куыд ләвәрдтой сәе тых, сәе цард, цәмәй тагъддәр әәрцидаид бәллициаг Уәлахизы бон, уыдаёттә.

Чиныгкәсәг әхсизғонәй бакәсдзәни радзырд «Хъысмәт». Уәлдайдәр – әәрыгон амондагур ләппу, шофыр Хъасай, кәд йә царды бирә цәлхдурты сәрты ахызт, бавзәрста дызәрдыг-дзинәйтә уарзондзинады «фронты», уәддәр йе ‘цәг амондыл сәмбәллы...

«Мә фәззыгон най»-ы ма автор кәны наә генион фыссәг Хетәг-каты Къостайы царды хабәрттә. Автор радзырдта, Къостайы куыд бирә уарзтой, куыд аәй хүыдтой сәе ныфс, сәе цәугә мәсыг, стәй куыд пайда кодтой тыхст заман йә номәй, уыдаёттә. Чиныджен ис әәрмәестдәр иу радзырд «Уәд Къостайы Къоста ничиуал хондзән». Фыст у поэты бәрзонд уәздандзинады тыххәй. Фыссәг куыд баххуыс кодта Садоны цәрәг Биттарты Биттыраен, куыд ын сарәзтә йә тыхст,

стэй йæ сæ хæдзармæ куыд хуыдта Битыр, цæмæй йæ хорз фена, кад ын скæна.«Гæртам? Нæ, – загъта йын Къоста, – уæд Къостайы Къоста ничиуал хондзæн!»

Уæлдай дзаджджындæр Ладий чиныг у фыдæлтыккон таурæгътæй. Соттиы Риммæйы загъдау, «Ладий мусы цьямæлтæ нæй. Ис дзы æхсæры гагатау хоры нæмгуытæ. «Мæ фæззыгон най» сис æмбæрзæн йæ чингуытæн. Ацы чиныджы тæвагæй бахъарм уыдзысты Ирыстоны чиныгкæсджытæ».

Бирæ дзураен ис Ладий сферæлдыстадыл. Хъæддыхæй зæгъæн ис уый, æмæ ирон чиныгкæсæгæн Багаты Ладий уацмыстимæ фембæлд æдзуухдæр кæй хæссы стыр æхсызгондзинад. «Ладий цард æмæ сферæлдыстад кæрæй-кæронмæ у ныртæккæйы фæсивæдæн бафæзмыны аккаг. Адæймаг йæ царды бонты йæ уд, йæ зæрдæйы хъарм, йæ зонд куы рauæлдай кæна рæзгæ фæлтæры ахуыр кæнynæн, уæд уымæй фæрнджындæр лæг никуы уыдзæн! Ахæм лæгæй базæронд Багаты Лади», – загъта Æлдаттаты Виктор.

Нæ уарzon фыссæгыл кувæг лæдджы куывд æрцыд, æмæ йæ сæдæ азы сæрæй ахызт фарн æмæ кадимæ. Йе сферæлдыстадæй сарæзта ирон литератураейы йæхицæн æнусон цыртдзæвæн, æмæ йæ уацмыстæ азты сæрты фæлтæрæй-фæлтæрмæ хизæнт. Дунескæнæг Хуыцау ахæм арфæ ракæнæд, æмæ ма кьорд азы хуры фæлмæн тынтай æфсæст куыд уа нæ буц хистæр, фыссæг, фæллойы æмæ хæсты ветеран, ирон дзырдаивадæн хæргæнæг – Багаты Захары фырт Лади!

Лади ирон литератураемæ цы дзаджджын хуынтæ бахаста, уыдоныл хъомыл кæндзысты бирæ фæлтæртæ, уыдзысты царды рæствæндаг, йæ уацмысты хъæбатыртыл сæхи фæлтæргæйæ. Ди дæ сæрибархæссæг, фарнхæссæг уæздан хистæр!

МАЭ ЗЫНГХУЫСТ ÆМБАЛМÆ

(Калоты Хазбийы ном мысгæйæ)

Үзүүлэх та дын дæ иунæг мадмæ ‘рцыдтæн...
Үæ кæрты дуарæй рахызти мæнмæ...
Дыууæ дзырды мæм хионуу ысхуистæй:
– Дæ нывонд фон, куыд æрæгмæ цыдтæ? –
Дæу тыххæй иу ныхас дæр – нæ...

Мæ разæй дзургæ бараст и дæ уатмæ.
Кæддæрау алцыдæр йæ бынаты – æфснайд,
Цыма ныртæккæ сыхæгтæм ысуадтæ
Æмæ та раздæхдзынаæ ардæм,
Дæ фыссæн стъолы цурмæ тагъд.

Дæ къамтæ дын мæ цæсты размæ хаста,
Йæ уырзтæй сæ рæвдауæгау сæрфта.
Куыд фæрсынц удæгæстæй – фарста:
– Йæ фæстаг фыстæг – искуы йын æй кастæ? –
Æмæ мын æй мæ къухы бын тъыста...

Үистæй фæзылд – «Цы мæрдyroх мыл сагъуыд?!
Фæндаггон куы дæ! Фенон дын къæбæр!..»
Æрхаста фынг: «Нæ уæливыхтæй саход...
Уыд де ‘рдхорд сыл зæрдæйæ», – мидбыл баҳудт
Æмæ мæм бакости куыддæр...

Цыма мæ фарста: уыцы дард бæлцонæй
Дæумæ кæд исты хабар ис,
Уæд ма мын æй кæдмæ ‘мбæхсыс фæсмонæй...
О, мадæлты гæныстоны зæрдæтæ,
Сымахæн та æнæхсайгæ кæд ис!

МА У ‘НКЬАРД

Ма у ‘нкъард, – æз раздæхдзынæн – ма тæрс.
 Ма ку, ма ратт цæстысыгтæн бартæ.
 Тагъд кæнын? Нæ! Азым дæр мæм ма хæсс,-
 Із æрмæстдæр бавзæрстон дæ батæ.

Ма тæрс, ма! Мæлæт цы у дæ цуры?..
 Уарзондзинад бадон кæндзæн хох дæр.
 Зон, мæлæт дæр ахæмты æрсуры, –
 Цардамондыл чи нæ цæуы тохмæ.

Ма кæс афтæ!.. Ахайдзæн тъæппытæ
 Зæрдæ риуы де ‘нкъардæй æмбойны.
 Уарзын дæ! Йермæст дæ хæмпус билтæй,
 Зон, ысуагътон зæрдæйæн йæ дойны.

Ма у ‘нкъард, – æнцондæр вæйы хæсты...
 Ис æндæр мæт – зæрдæйы цы домыс!
 Із тæрсын, мыйаг, куы цæхса цæссыг
 Ме ‘рцыдмæ дæ цæсттыты æрдонхуыз.

Ма кæ ‘нкъард! Дæ цæссыгæй мæ бахиз...
 Тагъд кæнын? Нæ! Макуы мæм хæсс азым.
 У хæрзæбон! Мах уыдзæн Уæлахиз –
 Уæлæ хур – хæрзæмбæлæг нæ размæ!

ВЛАДИВОСТОК – ИРЫСТОН

Рындзэй фæлгæсын,
мæ хæдбынмæ –
дэнджыз
Хъуысы мæм
горæты
zonгæ хъæлæс.
Зæрдyl æрбалæууыд:
«Аленк кæн Терчы.
Донбылæй урс хæхтæм
бирæ фæкæс!
Цыма цы уæлдай у –
уым дæр – зæхх, ам дæр,
Ам дæр – мæхи горæт,
уым дæр – мæхи.
Иу ран та
иннæмæй
цас уыдзæн хъармдæр!
Уым дæр
зæхх уыдзæни,
ам дæр зæхх и...»
Yoу-уай!
Кæй бон ысуид:
зæрдæйæ раскьюын,
Фeroх кæн алцыдæр,
чи уыд, цы уыд,
Зæрдæ ныйих уайд!
Цыма цард
аскьюыд –
Чи ма байдзаг кæнид
зæрды афтид?
Скъолайы æмбæлттæ,
Терчы был цъæх næуу,
Зад хуымты хус ысмаг,
адджын
фæллой,

Уарзон чызг, сауæрфыг,
хурдзаст цæсгом,
Фидæны сагъæстæ,
фидæны кой.
Хойы фæлмæн ныхас,
ноджы æхсызгондæр –
Мады хъарм хъæбысы
мады рæвдыд.
Мадæлон æвзагыл
мадæлон зарджытæ,
Мадæлон хуыдытæ,
мадæлон дзырд.
Оххай!
Кæй бон ысуид
афтæ æцæгæлон!
Фeroх кæн
алцыдæр,
зæрдæйæ стон!
Дарид Амур мыл уæд
Барысчы – искæд бон?
Майды-ма!
Бабын у!
Фесæф бынтон!
Уарзын Ирыстоны,
уарзын næ Терчы
Иримæ иууыл –
мæ зæрдæ, мæ уд.
Уый тыххæй
тарфдæр ам
уарзы мæн дэнджыз.
Рагон
Амур мыл
æнувыддæр у!

АФТАЕ ДÆ ЦÆМÆН УАРЗЫН?

Афтæ дæ цæмæн уарзын, Ирыстон?!
 Кæд, мыйаг, дæ хъарм цæссыджы ‘ртах,
 Сабийæ дæ аргъауттæм куы хъуистон,
 Уæд мæнæн мæ зæрдæмæ ныттагъд...
 Кæд, мыйаг, дын банизтон дæ рынтæ
 Судадоны был дойныйæн кæддæр...
 Кæд æдзух дæу ф’ агурын мæ фынты
 Ёмæ дæ нæма ссардтон уæддæр?

Афтæ дæ цæмæн уарзын, Ирыстон?!
 Кæд дæ фæз, дæ урссæр хæхты уынд,
 Дард балцы æнкъард бонтæ куы ‘рвыстон,
 Уæд æдзух мæ цæсты раз лæууыд?
 Цас бæстæтыл азылдæн дæ фæстæ:
 Аердз, хæзнайæ, алцæмæй – æххæст.
 Нæ, уæддæр мæ Райгүырæн хæхбæстæй
 Атонын нæ бакуымдта мæ цæст.
 Не ссардтон рæсугъиддæр арв мæ сæрмæ, –
 Зæхх – цæрынæн, баниазынмæ – дон.
 Искæй хорз ном не ‘рхастон мæ сæрмæ,
 Уыд мæ ном кæддæриддæр хæххон...
 Кадылмæлæг, балцмондаг, зындзæрæн,
 Хæхты ‘гъдæуттыл – тохгæнæг æдзух,
 Хистæрæн – лæггадгæнæг, кæстæрæн –
 Зондамонæг – цас æххæсса кьюх.

Афтæ дæ цæмæн уарзын, Ирыстон!?
 Кæд дæ кæмтты ‘рра дæттæн кæддæр
 Радгæсæй сæ зарæгмæ куы хъуистон,
 Уæд мæ хъусты бazzади сæ хъæр...
 Бафтыди уæдæй мæ фæдыл зарæг,
 Імæ ма йын аскъуынæн кæм ис!
 Куы – идæдзы «А-лол-лай»-ы хъарæг,
 Куы – Къостайы «Додой»-ы фæдис.
 О, тæхуды, ныр Ацæмæз сарæхс!
 Иры фарнаен удæвдзæй ныzzар,
 Иры цинтæ хуры рухсмæ рахæсс,
 Иры рынтæ дымгæтæм ныддар!

ЗÆРДÆЙЫ ДЗЫРД

Куы свæййын арф хъуыдтыл æз,
 Мæ зæрдæ алы хатт фæдомы,
 Цæмæй хæссон мæ царды хæс
 Бæрзонддæр амонд æмæ номаей.

Дунейыл у фæлтæргай цард...
 Фæцæры иу хатт лæг æрмæстдæр,
 Імæ дæттын мæ царды рад
 Мæ райгуырæн, мæ уарzon бæстæн,

Цæмæй йыл хъармдæр хур кæса,
 Афæст уой адæм цардамондæй,
 Мæ зард сын рухсдзинад хæсса –
 Фæсмонгond ма фæуон мæ бонтæй.

УАЕЛАХИЗ АЕРХАСТОЙ ФЫССАЕН СИС, ДЖЕБОГЪАЙ

Үйдис бәстү сәрвәлтау түгкалән хәст. Фыдыбәстү сәрвәлтау тохы знаджы ныхмә сыстадысты советон адәм стыраэй-чысылаэй. Иннаэ адәмтү аәрмәнхъ аәрләууыдысты ирон адәм дәр. Зноны скъоладзаута уайтагъд раләттә сты тохы зарәгимә. Тохы зарәг систой Ирыстоны аәвзонг фысджытә аәмә бархийә цыдысты хәстү цәхәрмә. Бирәтә дзы царәфтыд баисты, се 'нәфыст зарджытә ахастой семә. Цы чысыл бынта ма сын бazzад, уыдон бабиноныг кодта Хъодзаты Ёхсар аәмә сә рауагъта хицән чиныгәй «Хорзәй бazzай, Ир!». Тохвәлладәй фыдыуәзәгмә чи раздахт, уыдон сә царды кәрөнмә күистой сә адәмь удварнаен. Джебогъ аәмә фыссән сисәй әнауәрдон тох кодтой знаджы ныхмә, кәмән йәе бон күид уид, афтә сә алчидаәр архайдта Уәлахиз аәрбахастәг кәнныныл. Фыссән сис аәмә джебогъәй знаджы ныхмә чи тох кодта, уыдоны нымәң хәәцә кәнү сәдәмә аәввахс. Сә рухс наәмттә кад аәмә радимә цәрдзысты фәстагәтты зәрдәтү.

АБАЙТЫ Бекызә

Кәәцәй мәм аәрцыди уәлахизы ныфс?
Цәмән мә фәхоныңк хъәбатыр?
Мә фыссән, мә хәлар, мә фәндәттә фысс,
Нә ратдзыстәм знагмә наә бартә.

Сәрибары сәрвәлтау райсин мәләт,
Мә цард дәр нывонд у мә Ирән.
Цы ләг тәрса тохы, уый авддәлдзәх уәд!
Хәстон у, әндөн у мә лирә.

Аәрбакәс мәм, ме 'мбал, аәппәттәй, – цәттә,
Аәппәлгә наә кәнүн мәхицәй.
Хәстоны мәккуыстәг, хәстоны цәнгтә –
Хъәддигъдәр, тыхджындәр мәңьисәй!

БАСИТЫ Дзамболат

НЫИНӘР, МӘ ХҮР, МӘ ФӘНДҮР

Ныиннәр тыхджын хъәләсәй, ныиннәр, мә хүр, мә фәндүр,
Бәрzonдdәр сис нә тохы бон дә зарәдҗы хъәләс!
Мәнән мә туг фәкалди, мә фыңгә туг, дә тәнтыл,
Цәмәй нә бәстән бафидон нәртон фыртау йә хәс.

Ныиннәр тыхджын хъәләсәй, ныиннәр, мә хүр мә фәндүр,
Ныиннәр тыхджын, куыд аәрхъусой нә быдыртә, нә хох!
Æгъгъәд у балцы цәуын нә фыдаелты хәтәнтыл, –
Ныббырс, цәй, хәстмә, сахь фәлтәр, Фыдыбәстәйыл – тох!

Ныиннәр тыхджын хъәләсәй, ныиннәр, мә хүр мә фәндүр,
Тәппудау тохы бамбәхсынән ма бацагур къуым!
Ныззар дә хәстон зарәг, мах фенкъуысәм дә фәдыл,
Фәстәмә тохәй чи лидза, уый фестәд цавдур уым!

Ныиннәр тыхджын хъәләсәй, ныиннәр, мә хүр, мә фәндүр,
Æмризәдҗы куыд нырриза фашистон куыйты 'рдонг!
Æз ме 'харгард ныссадздзынән цъаммар ызнадҗы тәнты
Цәхәркалгә ағъатырай йә сау фистоны онг.

Ныиннәр тыхджын хъәләсәй, ныиннәр, мә хүр, мә фәндүр,
Бәрzonдdәр сис нә тохы бон дә зарәдҗы хъәләс.
Мәнән мә туг фәкалди, мә фыңгә туг, дә тәнтыл,
Цәмәй дәуимә бафидон Фыдыбәстән йә хәс.

КАЛОТЫ Хазби

Дæ уæнгты 'нækæрон ныфс уа,
Сæрибар уартхæссæг æфсад!
Ды та дæ сабыр цард
Ныуугътай...
Æнафоны нæ зæхмæ 'ртахти
Фыдгулы зилдухгæнгæ зынг.
Хæцын у зын.
Фæлæ уæлахиз
Ды дæ, мæ уарzon бæстæ, ды!
Æнцад, куыдз – рыцар,
Размæ ма хиз,
Дæ ных сæтты!
Æллæх, цæй тæригъæд у зæхх!..
Дæ тугæй чьизи кæны зæхх,
Йæ рухс цæсгом мæйдары ивы...
Æгъæд!
Ды сахуыр дæ фæливын.
Лæбур, дæ гæндзæхтæ уал цæгъд,
Мæлæты мад, æнаккаг талæу!
Фæзынд нæ фондтигъон ыстъалы,
Уый фехста сай мигътæм йæ тын,
Налаты цард ыскъуынæг тын.
Уый зон: мах ыстæм уæлахиз.
Æнцад, куыдз – рыцар,
Размæ ма хиз,
Дæ ных сæтты!

КОЧЫСАТЫ *Мухарбег*

МÆ ФÆДЗÆХСТ

Фыдыбæсты сæраппонд тохы,
 Мыйиаг, куы фæмард уон рæстæй,
 Уæд-иу мæ мард фæласут хохмæ,
 Мæ Ир, мæ фыдаелты бæстæм.

Æмæ-иу бавæрут, æмгæрттæ,
 Мæн рагон сау къæдзæхты ‘хæн,
 Цæмæй æхсырхуыз цьитидæттæ
 Рæвдауой с’ аив зардæй мæн.

Цæмæй мæ ингæнмæ мæ уарzon
 Фæсивæд хъазынмæ цæуой
 Æмæ тæгæр бæласы аууон
 Фыдаелты зарджытæ кæной.

ПЛИТЫ Грис

ЦÆЙ-МА

Цæй ма, цæй, мæ хорз хæлæрттæ,
 Иу-ма, иунаæг бырст æрмæст, –
 Знагæн аскъуыя йæ зæрдæ,
 Æмæ басабыр уа хæст.

Сармадзан тызмæгæй зары,
 Зæххыл тугласæн цæуы.
 Арвæй сау нæмгуытæ уары,
 Лæг хækкуурыцæгæй кæуы.

Нæй нын, нæй, уæddær фæллайæн, –
 Размæ фарнхæссæг бырсæм,
 Рухс фыдыбæсты цæрайæн
 Мах уынгæджы тохы стæм.

О, нæ тæригъæдæй знагыл
 Баюй сахæттæ цыбыр,
 Ацы тугæйдзаг фæндагыл
 Мах кæй фыдаёт цæуæм ныр!..

Афонмæ нæхимæ, хæхты,
 Уалдзæг ралæууыди, уым.
 Ныр нæ хорз фыдæлты зæххыл
 Гутонæй кæниккам хуым.

Уым нæ алкæмæн куы лæууы
 Сагъдæй йе ‘намонд хæдзар.
 Уым нæ алкæмæн куы хъæуы
 Ногæй аразын йæ цард.

Цæй-ма, цæй, уæдæ, хæлæрттæ,
 Иу-ма, иунæг бырст æрмæст!
 Знагæн аскъуыйа йæ зæрдæ,
 Амæ басабыр уа хæст.

ЦАЕГӘРАТЫ Гүго

ФӘЕСТАГ ПИСМО

Салдаты риуы ахызти нәмыг,
 Ірхуыйы къәртт –
 Цыргъ бырынкъеджын фәрдыг.
 Салдаты риуәй каст әддәмә зынг,
 Фәлә нә хъуысти уырдыгәй хъәрзын,
 Салдат аеххәст уыд ныфс әмә тыхәй,
 Йә автомат нә фәллади куыстәй.
 Фәлә Салдаты сонт риуы рыстәй
 Ёрынцади, ныр нал дзуры дзыхәй:
 Йә хъатарайы гилдзытә хуыссынц,
 Сә иу сырх тугәй сахуырсти, фәхъәстә,
 Ёмә салдат йә адәммә фыссы
 Фәестаг писмо – фәестаг ныхәстә.
 Сырх дамгъәтә – цәф зәрдәйи цәхәртә,
 Ысхынынц, хауынц гәххәтмә цәрдәг.
 Сырх дамгъәтәм әркүул кодтой сә сәртә
 Сырх дидинджытәә, тугахуырст кәрдәг.
 Фәестаг хатт ма цәф салдатән дәттынц
 Сә аддҗын тәф, сә рәсугъд хуыз, сә тын...
 Салдат фыссы...
 Йә чернила у туг...
 Салдат фыссы...
 Йә пъеро у нәмыг...
 Йә хъуыдигтә рәсугъд әмә рәсуг
 Йә цәстытәй нә ракалди цәссыг...
 Салдат фыссид, фәлә йә хъәдгом ныр
 Ныххуси. Нал дзы кәлы цыртт...
 Сырх дамгъәтә дәр нал загътой бәлвырд
 Ёвзонг удән йә фәестаг дзырд.
 Цима фыссынәй бафәллад Салдат,
 Ёрфынәй уыйай кәрдәгыл әңцад.

ФӘНДҮР

Радзырд

1959 азы иу фәэззыгон бон мәе службәйи хұуыддағты фәдыл бафтыдтән Гроздамаे. Мәе цәңәйнаг әмәе мәхъәлон лымәнты күы абаәрәг кәенин, зәгъгә, баудаттан Цәңән әмәе Мәхъәлы Фысаджыты цәдисмәе. Асинтыл мәе размәе фесты көрд ләджен. Базыдтон дзы мәе хәлар цәңәйнаг фыссәг Арысханты Хадзыбечыры. Базыдта мәе уый дәр. Бацинтә кодтам кәрәдзиуыл. Фәләе уыдон кәдәмдәр балцы цәуыныраәзт уыдысты, әмәе Хадзыбечырмә мәен афтә фәуадзын, әвәеццағән, аив нае фәкасти. Баздахти, йәе фәдыл цы дыууә кәстәры цыди, уыдонәй иумә әмәе йын цәңәйнагау цыдәртәе загъта. Ләппу баҳудти әмәе йын дзуапп радта йәе сәрәй. Уәд Хадзыбечыр мәнмәе дзуры:

– Хъазджери нае әрыгон әмәе курдиатджындаәр фысаджытәй у. Іәрәджен ус ракуырдта әмәе нае ныр йәе кайыстәм хоны. Немә күы раңаус, уәд даे тынг бузныг уаиккам.

Аз хұуыдтыл фәдән. Иуәй мын рәстәг нае уыди, иннәмәй та әнәнхъәләджен әнәзонгә, әнахуыр хъәумә уазәгуаты ацу, уый мәм аив нае касти. Къуылымпы кәнин, уый күы бамбәрста Хадзыбечыр, уәд ма йәе ныхастыл бафтыдта:

– Зоныс, Будзи, Хъазджери цы чызджы ракуырдта, уымән йәе мад әмәе йәе фыд ирон сты. Раджы кәеддәр аәрбафтыдысты мәхъәлмә әмәе уым цәргәйә бazzадысты. Әвәеццағән, исты бәллахты фәстә. Ау, күиннә дә бафәнддзән ирон мәхъәләтты фенен! Цәуәм!

Сразы даен аэз.

Изәрдалынгты баҳәцца стәм иу хәеххон стыр хъәумә. Нарәг уынджы уәләмә суадыстәм, әмәе машинә нылләууыди агуыридурај амад аәрдәгуәладзыг хәдзары цур. Рудзгуытәй калди рухс. Хъуисти мәхъәлон фәндирдзагъд. Әвәеццағән наем әнхъәлмә кастысты. Машинәйә рапхызыстәм. Уәдмәе кәртәй нае размәе раңыдысты дыууә ләппуләджен әмәе нае баҳуыдтой. Кәстәртә сиахсы фәмидағ кодтой хицән уаты. Аз Хадзыбечыримә баңыттан хәдзармә.

Уәрәх әмәе электрон цырагъяй рухс хәдзары байяәфтам дыууә аәрәгә сыйгоймаджы. Иу дзы уыди къәсхуырдәр, архайдта пецы

цур. Иниә ус уыди аңаңғаңда, асай рәестәмбис, фәлә хәрзхуыз, гуырджен. Стыр сау цәстүтә ноджы саудаң зындысты урс дзыккүты бын. Кәддәр, йә чызджы заманты, тыңг рәесугъд чи уыди, ахәм.

Хәрзхуыз ус раңыди наә размәе.

– Де ‘зәр хорз аәмә дәм фарны уазджытә фәңауәд, Заретә! - мәхъәлонуын раарфә кодта Хадзыбечыр. Ёз мәхъәлонуы наә зонын, уырыссагау та кәд аәфсин наә зоны, зәгъгә, усаң йә күх исгәйә загътон иронау:

– Уе ‘зәртә хорз, аәмә фарн ацы хәдзары уәд.

Аәфсин фыңцаг фәдҗих, Хадзыбечырмә бакасти, стәй баҳудти аәмә мын сыгъдәг иронау загъта:

– Фәрнәйдзаг у, аәмә наәм алышон аәгас цәут.

– Заретә, кәсис, аәз дын канд дә сиахсы наә, фәлә ма дәхи бәстаг уазәджен дәр аәрбаҳуыттон, – худгәйә дзырдта Хадзыбечыр.

– Гъемә нын дә цәрәенбон бирә уәд, мә хүр Хадзыбечыр. Ёгайтма хәларәй цәрут.

– О, Заретә, канд хәларәй наә, фәлә аәфсымәрты цард кәнәм.

– Мәе уд дәр ма уә фәхъхъяу фод, – загъта аәфсин аәмә та мәм иронау дзуры:

– Адон хорз адәм сты. Ёз сә куы наәма зыдтон, кәддәр, чызгәй, уәд сын фыдадәм әнхъәл уыдтән. Ноджы-иу мәм искај, «мәхъәлон ләджен амәттаг дә хуыңау фәкәнәд», зәгъгә, куы аәлгъыстый, уәд мәм афтә касты, цыма иууылдаң ләгмарджытә сты. Фәлә мәе уд сәрын ахәрәд, зын заман сәм аәрбафтыйыстәм аәмә наә баҳзахъхъәдтой, суазәг наә кодтой. Мәнә ныр дәр кәсис, наә уазджытә аәрбаңауынц, зәгъгә, сыхбәстү фәсивәд аәрбамбырд сты.

Уыңы ныхәстә куыд кодтам, афтә къәсәрүл баҳызти бәрзондгомау, фидәрттә арәзт ләг. Йә сау риҳитә тыңг фәхалас сты, фәлә ма бәзджын аәрфгүйтә уыдьсты сатәгсай.

– Уый та дын махон, – загъта аәфсин аәмә йе ‘мбалмә аздахти.

– А-а-а, Хадзыбечыр, алышон аәгас наәм цу дә уазджытимә, – загъта ләг мәхъәлонуы аәмә нын райста наә күхтә.

– Арфәгонд у, аәмә дәм махәй ноджы амондджен дәр уазджытә цәүүәд, – дзуаппын радтон иронау. Ләг мәм комкоммә ныккасти.

– Кәсис, наә ләг, Хадзыбечыр нын цы уазәг аәрбакодта, – загъта та аәфсин йә хәринәгтимә архайгәйә.

— Асәбе, дә ирон әвзаг куы ферох кәнай мәхъәлү әхсән, зәгъгә, дын уымәй фәтарстән әмә дын ирон ләг әрбахуыдтон.

— О, ахәм зынаргъ уазджыты тыххәй дәуән, Хадзыбечыр, сәрмагонд кусарт әмбәлү, — бауди ләг әмә нын ацамыдта хәдзары даргъ бандонмә. — Сбадут, сбадут, уазджытә, ләугә цәмән кәнүт.

Мах сбадтыстәм. Уатәй хъуысти тыхджын фәндирдзагъд, әмдзәгъд. Уәдмә фынгтә әрәвәрдтой, әмә суанг әмбисәхсәвтәм фәбадтыстәм.

Фәсивәд ацыдысты.

Фәсәмбисәхсәв уыдаид, афтә нын хуыссәнтә бакодтой. Єз ракуырдтон, цәмәй мын бауат кәной хәдзары хицау кәм хуысыди, уым.

Даргъ бандоныл хуысгәйә әз фәфарстон Асәбейы йә царды хабәрттәй, кәд әмә цәмән әрбафтыди ардәм, цәмән баззади мәхъәлү бәсты цәргәйә. Асәбе арф ныууләфыди, стәй загъта:

— О мә зынаргъ уазәг, уыдон бирә дзуринағ сты. Фәлә дә кәд афтә әхсызгон хъәуынц мә царды хабәрттә, уәд хъус. Імә мын радзырдта йә ләппуойы бонты хабәрттәй. Ёз сә ныфыистон, мә цәстытыл куыдәй ауадысты, куыд сәм арахстән, афтә.

Хынцәг уыди Дәргъәвсы комы чысыл хъәуттәй иу. Йә алыварс бәрzonд фәцыдысты хәхтә, әмә хъәумә райсомәй хур никуы әрбакаст нәдәр сәрдыгон, нәдәр зымәгон. Ёрмәст-иу сихорыл әрбазынди Чызджыты хохы сынәгәй әмә-иу фәссихор аныгъуылди иннә чысыл хъәу Хүссар Ламардоны сәрмә Хәтоны рагъыл. Афтә жәнә хурәфсәстәй цардысты хынцәггәгтә.

Ныр хъәу баззади зәрәстонәй. Цәрәг дзы нал ис. Фәлә йын уәддәр йә ном арах әрмысынц Дәргъәвсы комы.

— Цәй тыххәй, цавәр сгуыхтдинәдты фәдил? — куы бафәрса исчи.

Йә рәсугъд чызджыты руаджы!

Хынцәджы чызджыты рәсугъды кой айхъуысти дардыл. Дицинәгджын уыгәрдәнмә сәрды мәйты мыдыбындытә балгай куыд фәтәхынц, афтә тахтысты Хынцәгма усгуртә алы кәмттәй, алы хъәуттәй. Цыдысты суанг Кәсәгәй әмә Мәхъәләй дәр.

Ағас хъауы чызджытәй уәлдай рәсугъидәр уыдысты Цицилаты Гәмәты чызджытә.

Гәмәты уәладзыг хәдзар ләууыди тәккә Стырдоны сәрмә къуыбырыл. Йә артә уаты рудзугуытә, фыйяуы цәстистау, доны сәрты кастьсты фаллаг фарсмә, амә Дәргъәвсү комы фәндагыл мидәмә дәр, дәләмә дәр цыдәриддәр цәуәг уыди, уыдон сәм зындысты се ‘ппәт дәр – уәрдонәй, барагәй амә суанг фистәг бәллүонәй. Гәмәты аххәд стыр кәрты дуармә сагъд уыди бирәкъабазджын бәхбәттән. Уыцы бәхбәттәны къабәзтә кәддәр уыдысты ставд, фәлә сә рәстәг амә уазджыты бәхтә слыстәг кодтой.

Гәмәт йә цыппар чызгәй хистәры арвыста Ерастъиы дыгурмә, уый кәстәры Күйрттаты коммә, артыккаджы Кәсәгмә. Баззади ма йын адәмән әмбисонды рәсугъд Заретә.

Заретәйи хәдхистәр хо Верини Кәсәгмә чындзы куы арвыстой, ууыл мәй дәр нәма раңыди, афтә аәцәг әмбисонды калд ныккодтой усгуртә Гәмәты хәдзармә. Фәлә Гәмәт тагъд нә кодта йә кәстәр чызджы моймә раттыныл. Стәй Заретәйән афон дәр нәма уыди. Іевдәәс азы йеддәмә йыл нәма цыди.

– Мә хистәр чызджытәй нә зәгъдзынән, уыдонәй, чи зоны, искай зәрдәхудты дәр баңыттән, кәмә сә нә фәндыд, ахәм курдҗытән сә радтон. Гъе, ләгмә гәсгә нә, фәлә хәдзармә гәсгә. Фәлә мә кәстәр чызджы зәрдәхудты нә баңаудзынән, афон ын нәма у, – дзырдта Гәмәт усгурты бирә минаевәрттән.

Кусаг, тыхджын амә къабазджын, фәлә тызмәг ләгәй зыдтой Гәмәты. Йә иу дзырдыл дыккаг зәгъынничи уәндид бинонтәй. Фәлә кәд цыфәнды карз ләг уыди, уәддәр йә цыппар чызгәй амәй айтәт ләппүйә Заретәйә фылдаң никәй уарзта амә никәмән барста. Хәрзәрајджы дәр ма йә дәлфәйттәм хуыссын кодта. Ничи уыди йә зәнәгәй Заретәйә хәрзарәхстдәр амә әнәзивәгдәр. Мад амә фыдән кәстәриуәг амә цумамә чи байяефтаид Заретәйи. Уәддә-иу хъәдмә дәр ауади йә фыдимә, фыйяу дәр цыдис сә фысты къорды фәдым. Хос ссивыны рәстәг мәкъуылтә амайгәйә чи аләууыдаид мәкъуылы сәр Заретәйи хуызән!

Хистәр хоты Заретәйи хуызән арахничи федтаид ахәм күистисты. Хур сә нә сыгъта, дымгә син нә даудта сә уадултә

әмәе уыдысты фәлурс рәсугъд. Рахастой сәе мадау бәрzonд әмәе нарағаста०. Заретә не сырәзыди уыдоныйас, фәләе уәнгты кондәй уыди къабазджындәр. Кусгә бирәе кәй кодта, әвәццәгән, уый тыххәй. Йә уадултә та уыдысты, мәнәе уыгәрдәны ауәдзыл цы уагылыты бәлас фәзайы, уый хурәфсәст дидинәджы сиғы хуызән. Стыр сау цәститә, зәрватычы базырау, даргъ әмәе сау әрфгүйтә, бәзджын әмәе къабәлдзыг сау дзыккутә. Иу ныхасәй, йә мадәй дәлвәд-уәлвәд ницы ныууагъта. Әмәе уәд йә бахудт та. Сылгоймаджы уында० арвы талынгты чи лиздзы, ахәм ләдҗы зәрдә дәр нә фәләууыдаид Заретәйы бахудтмәе әнәе ныууләфгә. Әрдз йә әппәт хәрзиуджытә әнәвгъяуәй ныккалтта Гәмәтү кәстәр чызғыл, зәгъгә-иу арәх дзырдтой хынцәггәгтә нәлгоймагәй, сылгоймагәй. Дунейыл амондджындәр уыдзән, кәй фәуа, уыцы адәймаг, зәгъгә, иу хатт әмәе дыууә хатты нә бахәләг кодтой, чи-иу ай федта хъауккәгтәй дәр әмәе фәрссагәй дәр, уыдон. Әрмәст ма-иу устытә сәе тәхудыйы ныхастыл бафтыдтой: «Дзырдуәндон әмәе къәйных күү нә уаид, уәд ахәм уәларвәй әрхаугә хәзнейә дәр никүы ис».

Заретәй сыгъдәг зәрдәйә әргомдзырд кәй уыди, нәлгоймаджы күистигтәм дәр хорз кәй арәхсти, уый тыххәй йә хуыдтой къәйных. Әмәе къәйных нәе, фәләе дзырдарәхст әңгәт уыди Заретәй, йә хистәр хотәй дәр әмәе хъауы чызджытәй дәр ныфсджындәр, тыхджындәр әмәе дзырдарәхстдәр.

Хәектү уәгъдібар әхсинәгау цы фосхизәнырындзәй, цы уыгәрдәны, цы хуымы астәуәй әмәе къәдзәхы тигъәй нә ракаст, ахәм ран нал бazzад Хынцәдҗы бәстүл. Әвәццәгән ын арвмә чи фәңди, уыцы бәрzonд хәхтә радтой сәе сәрбәрzonддинад, цы зараг суадәттәй нозта, кәй зарәгмәе хъуыста, уыдон – сәе мәлгъәвзаг, цы уәлхох хизәнты әмәе уыгәрдәнты уыди, уыдон – сәе дидинджыты рәсугъддинад, цы ивылд дәттәм касти, цы уад-иу ай әрәййәфта, цы тымыгъ әмәе къәвда, уыдон та йын радтой сәе тых әмәе сәе ныфс.

Гъе, хъауы иннае чызджыты хуызән кәй нә уыди, сусәг дам дәр ыл уымән ацыди хъауы. Уыцы дам нәма бахәццә Гәмәтмәе, йә бинонтәм, уыйиеддәмә Гәмәт әбуалгъы митә бакодтаид канд Заретәйән нәе, фәләе йыл дам кәмәй ацыди, уыцы ләппуйән дәр.

Цәвиттон, Гәмәтү сыхәгтә Әлбегатәм царди сәхәрәфырт Асәбе, дәргъәвсаг ләппу. Асәбейыл ахсәз азы йеддәмәһ нәма цыди, афтәмәй амарди йә фыд. Йә мад ләппүйән фәбадти афәдз, стәй йәе ‘фсымәртә ақодтой әмәй йә дыккаг хатт радтой моймә дард хъәумә.

Асәбейән йә фыдаeй бazzади дыууаe галы, иу хъуг, къорд фысы әмәй тъәпәнсәр хәдзар. Цы ныууагътаид рәсүгъд әмәй фәндүрдзәгъдаг мад та йә авдаздзыд сабийән йә зәрдә әмәй йә фәндүрәй дарддәр. Йә цәссыгтәй йәхи ахсгәйә, әвәндонәй ацыди дыккаг хатт моймә.

Фыццаг афәдз әмәй әрдәджы бәрц, цалынмәй йә мад мой не скодта, уәдмә Асәбе әдзухдәр уыди йә мадырвадәлтәм. Стәй йәм иу бон әрцыди йә фыдыфсымәр әмәй йә ақодта сәхимә. Нә зыдта сывәллон, цәмән ай кәнүнц, уый. Әрмәст дыууаe къурийы фәстә, йә фыдыфсымәры сусәгәй, йә мадырвадәлтәм куы әрыйздахт әмәй йә мады куынәуал әрәййәфта, уәд бамбәрста, цы стыр бәлләх ыл әрцыди, уый. Райсомәй зәрондус ләппүйиң цәмәйдәрты барәвдүйтә, әмәй Асәбе саңзәрдә, уымәл цәстытимә фәстәмә фистәгәй араст Дәргъәвсмә.

Фыдыфсымәры хәдзары адаргъ сты Асәбейыл йә сидзәры царды уәззая азтә. Царди йәхи хәдзары әнә рәвдидәй, аххуырсты цардәй. Әнә фыд, әнә мад, әнә хо, әнә әфсымәрәй. Кәй риуыл бакъул кодтаид йә сидзәры иунәг сәр. Нә цыди ләппутимә хъазынмә дәр. Әнәскаст кәм нае вәййы әмгәртты ахсән дәр әвәгәсәг сидзәр. Стәй йә хъазынмә дәр не ‘вдәлди. Уәллыгәсәй, фыййаeй, уалдзәг хуымгәнгәй галтән сәрылхәецәгәй, рады хъомгәсәй цәуынәй, хәдзары фосмә зилынәй, әмә цы нае куыст кодта Асәбе. Изәр-иу куыстәй куы феуәгъд, уәд хәргә дәр нәма бакодтаид, афтә-иу бацыди уатмә, къамоды сәрәй-иу райста йә мады фәндүр әмәй йә иунәджы хъардҗытә кодта. Цал әмәй цал хатты әрыйзгъәлдисты йә цәссыгтә фәндүрлүр тәентыл...

Асәбе йә фыдыфсымәримә цәргәйә куыд стырдәр кодта, афтәй әмәй хәдзары куыстытәй хауди ноджы фылдәр. Фәлә цас фылдәр куыста, уыйас та йә зәрдә әнкъарддәр кодта, әмә уәд арахдәр цәуын байдытә Хынцәгмәй йә мадырвадәлтәм. Уым дәр куыста.

Арахдәр та цыди фыййай. Афтәмәй ләппу баләг ис дыууә хәдзары аәхсән фыдәбәтты. Мәгуыры уәныг тагъд гал кәнни.

Асәбейыл рацыди аестдәс азы. Йә мады хистәр аәфсымәры ус ын баҳуыдта хұыматәжды цъәх фәсмынәй цүххъя, зәнгәйттә аәмә сәрәк дзабыртә. Әмә кәд хұыматәжды дараес уыдысты, уәддәр ыл хорз фидыттой. Нарәг астәу аәмә фәтән риу цүххъя әрбалвәста, сатәгсау цәстыты сәрмә сау әрфгүйтә бәрzonд ныхыл фәйнәрдәм фәңцыдысты. Хъазты қәрон-иу куы баләууыди, уәд аәм-иу хъәуы чызджытә се ‘рфгүиты бинты сусәгәй қастысты. Фәлә Асәбейән нае уыди бирә рәстәг.

Иу бон та Асәбе уыди фыййай. Райсомәй фосы сәхи бар ауагъта, йәххәдәг әнцадгай цыди сә фәстә. Фыстә сәгъты фәдым сфердәг сты уәллоз хәхтәм. Сихорелеф Асәбе сә размә ссыди аәмә сә баздахта аууонмә. Фыстә куы әрривәд кодтой, уәд баңыди дыууә къәдзәхы астәу нарәг комы хъәләсмә аәмә уым йәхи надта.

Уыцы рәстәдҗы Хынцәдҗы чызджытә фондзәй мәңкүүйдзуан кәнгәйә бафтыдысты уыцы комы ‘рдәм. Уыди әнтәф бон, чызджытә сдойны сты. Дон баназыны мондагәй комы рәбынмә бакастысты аәмә джихәй бazzадысты. Дон хауди тынг уәллозәй, дыууә къәдзәхы аәхсән күрөйи нукау нарәг ләнкәй аәмә чысыл дәлдәр къәдзәхы сынағыл йәхи хоста. Уырдыгәй ихты цәмау ләбүрдта байбын айнәдҗы сәртү дәләмә, суанг комы рәбынмә. Ком байдзаг йә сәр-сәр аәмә йә гыбар-гыбурај. Доны лыстәг пырхәнтә фәллмау бадтысты уәлдәфы аәмә әрттывтой әвзист хәрдгәйиры гыгау. Чызджытәм хәецца кодта се ‘хсызгон уазал. Уыдон сферд кодтой донхауәнмә баңауын, сә дойны суадзын аәмә уазал донәй сәхи цәхсын. Күйдәр биләй фәуырдыг кодтой, афтә, фәсте чи цыди, уый йә цәсгом амбәрзта аәмә йә дзыхәй сирвәзти аәмыр цъәхахст.

– Мә хәдзар айхәлд, кәсүт-ма!..

Чызджытә сагъдау ләугәйә бazzадысты.

– Уәртә дзы чидәр йәхи найы! – загъта дыккаг чызг.

Заретә куыдәр фәци, дзыхълауд фәкодта аәмә коммә ныккасти. Ныккастысты иннә чызджытә дәр. Ком уыди хаугә доны пырхәнты фәлмәй аәмбәрзт. Раств хызы бынәй цима фәзынди, афтә фәкасти чызджытәм Асәбе. Ләппу йә фәтән риу сарәзта ставд цыхырағмә,

әмә дон фәйнәрдәм тахти, куыройы цъилы фәрчытәй фәйнәрдәм куыд фәтәхы, афтә. Базыдтой йә чызджытә. Сәхицәй фефсәрмы сты әмә сә сәртә ныггуыбыр кодтой, афтәмәй ралыгъдысты кәрәдзи сәрты хаугәйә. Ферох сә ис сә дойны дәр.

Асәбе изәрәй йә фос куы әрыскъәрдта, уәд та рацыди фәндиримә уәлхәдзармә әмә цагъта.

Фәндирәй чызджытә дәр цагътой, фәлә Асәбейы цагъд әндәр уыди, әндәр фәндәгтыл хызти зәрдәмә. Уыцы цагъды чызджыты зәрдәтә ахстой зарәдҗы ныхәстә әмә йын хырындытой сәхинимәр. Хырындытой йын стыр хәхтә әмә комы дәттә дәр. Асәбе-иу бадти дурлыл әмә-иу ферох кодта йәхи дәр, адәмь дәр, рәсүгъд фәссивәдь дәр. Ёрмәст сыл-иу стәм хатт ахаста йә цәст әмә афтәмәй цалдәр хатты бафиппайдта Заретәйы йәхимә кәсгәйә.

Чызг әмә ләппу арахдәр кәсын байдытой кәрәдзимә. Цыма кәрәдзи агуырдтой. Ёмә, чи зоны, уымән сәмбәлдысты рәхдҗы кәрәдзиуыл хибарәй.

Уыди сәрдү фәстаг бонтәй иу. Гәмәт әмә Заретә сә хортә ластой дард хұымтәй. Ёрластой иу мәккүүл. Диқкаг цыдән дәр багаләг уәрдоны самадтой хоры мәккүүл әмә йә әрбәттынмә куы хъавыдысты, уәд агурыңц бәндәнтә, фәлә нәй әмә нәй.

– Уәдә цы фесты бәндәнтә? Кәд сә мусы ферох кодтай, мыйиаг?
– фәрсы Гәмәт чызджы.

– Нә, баба, сәвәрдтон сә.

– Ау, уәдә кәм әрбадәлдәх сты? Уәд та сә фидар нә бабастай әмә фәндагыл ахаудтой.

Заретә хорз нал хъуыды кодта, сәрхъәдил сә бабаста әви сә гуыффәйы цәвәрдта. Фәстаг рәстәдҗы цыдәр рохгәнаг кәнын байдыдта. Аджих-иу ис әмә-иу кәдәмдәр каст, фәлә цәстәй цы уыдта, ууыл нә уыдысты йә хъуыдитә. Йә цәсттылы уад Асәбе куы комы дыууә къәдзәхы ахсән хаугә доны бын йәхи найгә, куы та хъазты кәрөн дурлыл бадгә әмә фәндирәй цәгъдәгәйә.

– Ёвәццәгән сә хорз нә бабастай әмә кәмдәр фәндагыл

ахаудтой, – загъта та фыд. – Згъоргә аәмә сә ссар, кәннод, кәсис, бон хәлы. Тагъд, кәд ма иу цыд ныккәниkkам.

– Хорз, дада, – загъта Заретә аәмә, цы фәндагыл ссыдысты, ууыл дәләмә азгъордта.

Уыцы бон Асәбе уыди фыйайа. Райсомәй арвыл къәм дәр нә зынди. Фәлә фәсаходәны ныгуыләнүрдыгәй әрбахгәдта, тыхджын дымгә сыстади, аәмә йә разәй хәхты ‘рдәм згъорын байдытой дзалайы әрттиваг уыләнтә. Асәбе бамбәрста, къәвда кәй рацәудзән, уый аәмә йә фысты къорды раздәхта. Сә разәй цыди, афтәмәй әрхәецца хос аәмә хорласджыты фәндагмә. Уәларвәй хауын байдытой уарыны ставд әртәхтә аәмә-иу фәндаджырыг сфергәйттә. Асәбе йә уәлә әркодта йә нымәт. Күздәстәмә уарын тынгәй-тынгдәр кодта. Арв гыбар-гыбур сси. Бәстә ныттар. Тыхджын дымгә уарынимә йәхі хоста гәмәх сапптыл. Фыстә стыр саппы рәбйинмә лыгъдысты къордтә-къордтәй.

Ныртәккә дәр ма тәвд фәнныкайрыг цы фәндаг уыди, уый чысыл рәстәгмә ләхъир цыыф фестади. Асәбейән йә дзабыртә бынтон баудастысты. Фәндаджы был дурыл әрбадт. Йә әрчъиаг дзабыртә фелвәста, йә фәсрон сә әрсагыта аәмә фысты ‘рдәм азгъордта. Иу ран фәндагыл йә къах скъуырдта бәндәны тыхтоныл. Кәйдәр бәндән ахауди, бафснайын ай хъәуы, зәгъигә, фелвәста тыхтон аәмә йә фәндаджы был стыр дуры сәрмә баппәрста. Искуы къәдзәхы аууон уәддәр куы әрбадин, зәгъигә, фәйнәрдәм акасти. Фәлә ницы зынди. Уарын къәртайә каләгау кодта. Уалынмә уарыны сәх-сәх аәмә дымгәйи футтыты әхсәнты йә хъустыл ауади цәйдәр цъәпп-цъәпп. Фәстәмә ракасти. Уәле әрцәйзгъордта цавәрдәр сылгоймаг бәгъәввадәй, йә дзабыртә йә рахиз къухы, йә галиу къухәй уәләмә хәцы йә фәдджийыл. Йә дзыккүты беңчычытә йә цәсгомыл әрхәудтой. Нәлгоймаджы куы ауыдта, уәд йә фәдджитә әрәппәрста аәмә дзыхъләуд фәкодта. Базыдта йә Асәбе. Базыдта Заретә дәр Асәбейы.

– Заретә... Ацы хъаймәты фыдбон... Кәдәм? – Асәбе базгъордта йә размә, йә нымәты къабаз фегом кодта.

– Заретә, тагъд, нымәты бынмә...

Фәлә чызг цавддурау ләууыди, тарст цәстытәй кости ләппумә. «Мәнә кәуыл фембәлдтән ацы хуызәнәй», – загъта йәхинымәр амә иу къаҳдзәф фәстәмәк акодта.

– Заретә... куы баудәстә... Рацу нымәты бынмә... ма тәрс.

– Нә... Із... на бәндәнтә фесәфтысты амә уыдон... – тыхуләфт кәнгәйә сұзырдта чызг.

– Ма тых... Із сәе ссардтон, – загъта та Асәбе амә йәхәдәг дәр цавддурау ләугәйә бazzади. Чызгән баҳхуыс кәнын хъауы, уйй амбәрста, фәлә ницәмәуал арахсти. Йә нымәтхуды билтәй доны лыстәг цыхцырджытә дәләмә згъордтой урс цыллае кәлмәрзәнты хаутау. Заретә уыди бынтон хуылызд, йә урс кофтәй йә буарыл банаҳаст. Бәрәг дардтой йә тыхджын къабәзтә, йә аеххаст риутә, амә ағсәрмәй цы фәуыдаид, уйй нал зыдта.

Ныр уарын йә кәнон кәны, йә сәх-сәхәй не ‘нцайы. Арв цәхәр калы амә йә гыбар-гыбурај хъустә къуырма кәны. «Мәнә куыд ләууын мәхәдәг нымәты бын, чызг та мә цуры къәвдамә удаесү», – загъта уәд Асәбе амә йә нымәты хууырбәттән халынмә февнәлдта. Фәлә уыци минут цыма арв афазти амә йә хуылфәй цъәх арт ракалди, уйайа бәстә ныррухс, хәхтәй ахәм гәрәхтә нылласта кәмдәр хәстәг, амә цыма раст хәхтә рафәлдәхтысты. Чызг фәтарст. Йәхи баппәрста Асәбейи хъәбысмә. Асәбе йә арәмбәрзта нымәтәй.

Чызджы хуылызд буар ләппуйыл куы бандзәвыди, уәд Асәбе ссыгъди амә йә къухтә архаста Заретәйи фәсонтыл. Чызг фестъәлфыд, базыр-зыр кодта, цыма ләппуйы къухтә йә фәсонтәй аппарынмә хъавыди, афтә базмәлыд, стәй куыддәр арләмәгъ. Йә къухтәй архаудтой йә дзабыртә амә йәхі аруагъта. «Фыр тарстәй баудзыг, әвәңцәгән», – загъта йәхинымәр ләппу амә фәтарсти. Фәхәңциди йын йә дәләрттыл амә йә цыиф фәндагәй кәрдәгмә байста. Йә рәсугъд уәрдҗытә йын арәмбәрзта, стәй йын ныккасти йә цәсгоммә. Заретәйи цәсгомыл нае федта, уадзыг чи бавәййи, ахәм чызджы фәлурс хуыз. Йә зәрдә кодта гуыпп-гуыпп. Уәд ын йә хуылызд бецыкк айста йә ныхәй амә дыууә адәймаджы билтә кәрәдзиуыл сәмбәлдысты. Ләппуйы тугдадзинты ссыгъди арт...

Тыгъдызәй фенцади. Арв йе стыр хәст ахаста дарддәр амә ма

кәмдәр фәсхәхтәй цыди йә гыбар-гыбур. Іеврағытә фескъуыдысты, әмәе фәзынди арвы цъәх.

Заретә йәхи әрәмбәрста. Ракасти, әмәе йә тәkkә цәсттыы комкоммә нәлгоймаджы цәсгом күң федта, уәд фестъәлфыди. Йәхи атында Асәбейи хъәбысәй. Фестади. Фестади Асәбе дәр әмәе кәрәдзимә фемдзаст сты.

– Хорз фадат дын фәци, ләппу! – мәстү худт бакодта Заретә, йә кофтәйи агънаңджытә әвәргәйә.

– Әвәццаңгән, арв әмәе зәхх мә амондән сабухтой... Фәлә нә сәмбәлд хуыматәджы хъуамә ма уа... Заретә... – бакъахдзәф әм кодта Асәбе, зәгъинаг уыди йә уарzonдзинад, йә фәнд, фәлә йә Заретә ныр әнәе ныхәстәй дәр әмбәрста.

– Мауал мәем цу хәстәг!.. Әз дын уәздандәр әнхъәл уыдтән...

– Мәе уәздандзинадыл гурысхо ма кән. Күң нә дә бафхәртон...

– О, бузныг, уыциу уәздандзинад дәм разынди... Ацу стәе, мауал мәем кәс, – загъита Заретә әмәе аздәхт фәндаджы'рдәм, стәй фәстәмә фәзылди.

– Мәе бәндәнтә цы фесты?

– Уәлә, – уыциу гәпп аласта Асәбе, дуры сәрәй раскъәфта бәндәнты тыхтон. – Мәнәе сты!.. Заретә... Әз...

– О, ды... Удхәссәг дәй айса! Уәздандәр ма дзы ләппу цы уа!..

– Къәвда әз нә расайдтон, арв әмәе зәхх кәрәдзи мән тыххәй нә хостой.

– Дә амондән, әвәццаңгән...

– Чи зоны. Мәгуыр уәрпән уад әрхәссы, – баҳудти Асәбе.

– Уад ын әрхәсдзән, уымә әнхъәлмә чи кәссы, уый цәй ләг у...

– загъита ма Заретә, Асәбейи къүхтәй раскъәфта бәндәнты тыхтон әмәе лидзынмә фәци. Ләппу ма бирә фәкасти йә фәдыш. Йә зәрдә уыди рұхс, фәлә күйдәр Заретә фәаууон, афтә фенкъард. Күйд ницы дзуапп ын радта. Фәлә цәмән загъита, уад ын әрхәсдзән, уымә әнхъәлмә чи кәссы, уый ләг нәу, зәгъгә? Цы зәгъынмә хъавыди? Күйд әй бамбәрстәуа? Әрәджиау әм афтә кәссын байдыдта, цыма чысыл раздәр әрцахста дзәнәтты цыиу, фәлә йәм нә сарәхст, ныппәррәст ын кодта әмәе атахти. Кәд әмәе кәм әрбаддзәни, кәй къүхы баҳаудзәни, чи зоны.

Арв асыгъдәг әврәгътәй. Уарыны дон хәехты әмә уәлдәфырыг әрәхсадта, әмә ныр Дәргъәвсү ком кәрәй-кәронмә зынди сыгъдәгәй. Хур Тыбауы рагызы чылдымәй кости Чызджыты хохы бәрзондмә әмә йын йә цүупп сахуырста сыйгъәрин доны. Ләнчытәй, лыстәг кәмтәй әмә әрхытәй нал хұуысти уарыны доны хәл-хәл.

Заретә згъордта йә фыдмә. Цыма йыл базыртә уыди, афтә тахти иу ләнкәй иннәмә, иу әрхәй иннәмә. Цыдәр әнахуыр әхсизгөндзинады рухс сыйғыди йә зәрдәйы, цыдәр, зәгъән дәр кәмән нә уыди, ахәм әфсарм ын сыйгъта йә цәсгом. Йә билтә, йә буар аддкын рыст кодтой. Ләнкәй-иу уәлбылмә куы суади, уәд та-иу фәстәмә ракасты. Йә цәстытә сәхәдәг агуырдтой Асәбейы, фәлә уый нал зынди. Йә фосимә бazzади рагызы фале кәмдәр.

Гәмәт рацыди йә чызджы размә. Мәт кодта, уәдә ацы әббуалгъ къәвдайы цы фәуыидзәни, зәгъгә. Күйддәр фыццаг ададжы уәлбылмә схәцә, афтә уым хәрхәмбәлд фесты. Заретә фестъәлфыди. Бәндәнен тыхтон радта йә фыдмә, иннәрдәм азылд, әргуыбыр кодта әмә йә бәгънәг къәхтә сәрфыныл фәци. Гәмәт ай куы фарста, кәм ай ссардтай, зәгъгә, уәддәр әм не скасты, афтәмәй йын дзуапп радта. Нә уәндыди Заретә йә фыдмә йә цәсгом равдисын. Афтә йәм кости, цыма йын Гәмәт йә билтыл, йә буарыл фендзән кәйдәр ләппуойы пъатә әмә къұхты фәд.

Фәскъәвда рәсугъд изәры та фәсивәд рацыдысты фәсхъәумә. Зарыдысты, кафыдысты. Заретә йә фыдимә хұымтәй әрцыд, куы әрцәйтальнг кодта, уәд. Ныр багаләг уәрдоны куыристы сәр ләууы әмә сә дәләмә әппары, Гәмәт та хұылызд куыристә мусы пырх кәнен. Уырдәм хұуысти фәсивәдь зарын әмә фәндирдзагъд. Ацы хатт диссагдәр әмә базырджындәрәй тахти Асәбейы зарәг. Уайтагъд ай ацахста Заретәйы хұус. Хыырнджыты бәзджын хъәләсты әхсән бәрәг дардтой Асәбейы ныхәстә:

Ләптын ңәргәес й'ахстоны сидзәрәй бazzад...

Уәд иу бон йә фыр тыхстәй амондагур ратахт,

Раст ахәм ңәргәе бон куы хостой кәрәдзи

Уәларв әмә дойны захх, ңәргәес фәңәф и...

Заретә уәрдоны сәрәй йә фыдмә куыристә әппары әмә зарәгмә хъусы. Хаттай-хатт аджих вәййы, әрбайрох кәнис, фыд әм бынай әнхъәлмә кәсис, уый.

– Раппар, цәй, цәуыл джихтә кәнис, – дзуры йәем Гәмәт. Заретә февналы, әрәппары куырис, әмә та йә зараджы ныхастә асайынц сәхимә:

*...Фәңәф и йә базыр. Уәед әхсинәг ратахт
Әмәе йын әвдадзыхос радта йә цәфән.
Әлутоны суадонәй банизта й'амонд...
О, уыцы суадонән байсысан ма уәед!..*

Әмбары Заретә, цәй цәфы, цәй әвдадзы хосы әмә амонды суадоны кой кәнис Асәбе йә зараджы... «Әдзәсгом... Нә, налат... Нә, налат дәр на... Къулбадәг!.. Цәй ныхастә кәнис... Иечи йә куы бамбара, уәд сәфты худинаг», – хъуыдытә кәнис йәхимидағ Заретә, фәлә та зарәг дзуры:

*...Йә базыр сәзәбәх нае цәргәсән, байгас,
Фәлә дын йә риуы әндәр бәеллах райгас:
Үәлхохаг әхсинәгмә бazzад йә зәрдә,
Куыд әмәе қәдәм тәхы цәргәс йә фәстә*

Заретә йә мидбылты баҳудти... Дынджыр дыууә куырисы иумә раппәрста, әмә Гәмәты сәрыл әрхайдысты.

– Гүй, чызг! Әзәгъәлтә кәнис әви дыл цы әрцидис? Куы иугай куыристә дәр нал феппарыс, куы та мын мә сәрыл дыгай куыристә калыс, – схъуыр-хъуыр кодта Гәмәт.

– Бахатыр кән, дада, әрталынг ис, әмә дәнә федтон, – әрдзырдта Заретә әнәхүдгәй... Йә хъуыдытә, йә зәрдә та уыдисты зарәгимә.

*Фыр мәтәй цы катай, цы бәеллахы бафтыд,
Уә фылдулы цәргәссыл ахәм низ бафтәед!
Зәгъут-ма, ләппутә, мә зәрдә куыд райсон,
Қәдәм әй хәсдзысты йә базыртә райсом?...
«Дә зәрдә мә къухты ис, – зәгъы йәхинимәры Заретә. – Қәдәм әй хәсдзынән, уый мәхәдәг дәр нае зонын...»*

Уыцы бонәй рацыд әртә къуырийы, афтә фәсивәд изәрыгон бадтысты Гәмәты хәдзары дәллаг стыр уәгъдагъуисты. Уиди аңцойбон, әмә сәхи ирхәфстөй хъазән әмә худән ныхәстыл. Асәбе дәр уиди уым.

Иу рәстәг әдде ссыди бирә бәхтү къәхтү уынәр. Чызджытә рудзынгәй ракастысты әмә джихәй бazzадысты.

– Барджытә әрләууудысты уә дуармә, Заретә! – загъта чызджытәй иу.

– Сыгъдәгәй та, Заретәйы усгуртә уыдзысты, – загъта ләппутәй чидәр. Фәсивәд иууылдаәр рудзгуытыл аныхәстөй сә цәстүтә.

Фондз барәджы сә бәхтәй архызытысты, идәттә бәхбәттәны къабәстыл баппәрстөй әмә иу ран адзыгуыр сты. Цәүүлдәр аныхәстә кодтой, стәй сә хистәр әрбарастан кәртү ‘рдәм. Тәккә уыцы рәстәджы бәхтү уынәрмә хәдзарәй рацәйциди Гәмәт.

– Уазджытә нә уадзыс, Гәмәт? – худгәйә загъта барджыты хистәр.

– Уазәг-хуыцауы уазәг. Табуафси. Мидәмә, – райста Гәмәт уазәджы къух, ацы хицоны цыд чи әрбакодта мә хәдзармә, уый чи уа, зәгъгә, хъуыдыгәнгәйә.

– Мемә әмбәлтә ис, – загъта та уазәг әмә фәстәмә ракости.

– Ау, әмә сә уынджы къәйил цәмән ныуугътай? Фәсивәд, цы фестут? Уазджытәм фәкәсүт! – әрбахъәр кодта Гәмәт мидәмә.

Уатай ракалдысты ләппутә әмә чызджытә. Асәбе бazzади иунәгәй стыр агъуисты. Нә йә фәндыд, Гәмәтимә фәкомкоммә уа, уый. Фәстаг бонты йәм цыдәр тызмәг цәстәнгас дары зәронд. Исты йә хъустыл әрцыди әви?... Нә фәләуууди уәддәр, ракости та рудзынгәй әмә цавддурау джихәй бazzади. Кәртмә кәрәдзи фәдүл дыгайттәй бахызысты уазджытә. Ләппутә әмә сәм чызджытә баудысты, сә хъәздыгарәзт нымәттә әмә басылыхъытә сын райсынмае.

Цәй хәрзарәзт сты уазджытә. Хистәрыл донхуыз сгәллад цухъхә, әмәхгәәд хъама әмә рон, әвзист бәрцытә, сау уәлдзармхуд, әрттиваг цырыхъхытә. Инна әртә уазәджы цәсгомәй кәстәр, фәлә уыдон дәр арәзт. Алыхуызон цухъхъаты. Фәстаг уазәг, хистәры кармә әввахс, гуырәй нарәгдәр, гуыбынәй ставддәр сырхбәрзәй ләг, радта йә нымәт Заретәмә әмә йәм кәнү зыд

кәестытә. Барәй әнцадгай исы йә басылыхъхъ аәмәе йә цәестытә ныссагъта чызджы. Заретә ахаста нымәт аәмәе басылыхъхъ, уәddәр ма уый йә фәдыл кәсү, гәдү фиумә куы кәса, уый қаст. Стәй араст и дурын асинтыл уәләмәе. Йә аәрттиваг цырыхъхъытә зыхъ-зыхъ кәнынц. Йә морә цухъхъайыл аәрзәбултә сты алы аәрттиваг аевзәгтә аәмәе сызгъәрин бәрцыты лыстәг рәхыстә бәрцагъудтыл. Аәмәе йыл цы наә уыди – ливоры босәй, сахаты босәй, аәмәхгәд сыйгъзәрин рон аәмәе хъамайә. Ногбоны аәләмәу зәу-зәу кодта алы хәзнатај. Йә нәрст цәсгомыл зынди йә хъал зәрдәйи буц царды хуыз.

Уәләдзыг уатәй аәрыхъуысти уазджыты хъәлдзәг ныхас аәмәе сә цырыхъхъыты хъыс-хъыс...

Асәбе ләууыди рудзынджы цур. Касти кәртмәе уазджыты бәхтәм. Хъал бәхтә ног ссывд хос хәрынц, хуыррыттытә кәнынц, се 'тъдәнцәйтты дзыгъал-мыгъул цәуы. Асәбе касти пыльстәгәй араәт сәргътәм, аевзист идәттәм, сыйгъзәрин мәргъгәтәм аәмәе дисы баңыд. Кәңәй цәууынц ахәм хъәздыгдзинәдтә кәмәдәртү? Сә иу бәхыл цы хәznатә ис, ме 'ппәт хәдзары уый куы наә ис. Аәмбары Асәбе, ацы хъәздыг уазджытә Заретәйи курынмае кәй аәрбаңысты. Аәмбары, Гәмәт сын цы дзуапп ратдзән, уый дәр. Мәнәе ныр дәр аәгас бинонтә, сыхы чызджытә аәмәе ләппутә уазджытыл фу-фу кәнынц, уый та ам, стыр уәгъдагъуысты, иунәгәй рохуаты баззад...

Хуры тынтә ахызтысты Чызджыты хохы цъуппәй. Ком аәрталынг. Сау мәйдар аәхсәвау баталынг Асәбейи зәрдә дәр. Цәууынафон ын у, уый аәмбары, фәлә ма уәддәр кәсү цәмәдәр. «Аәмәст чи сты, уый ма базонон», – зәгъы йәхинымәр.

Кәртү зымәгон хәдзарәй графинтимә рацәуынц Заретә аәмәе йә мад. Зул қаст фәкодта Заретә бинаг уаты рудзгуытәм. Йә мидбылты баҳудти аәмәе йә мады фәдыл ссыди асинтыл. О, цәй зыд цәестытә ныццавта Асәбе Заретәйи фәсонтыл дыууә ставд дзыккумә! Цәй катайә ныххоста йә зәрдә йәхи къултыл! Цәй хәстәг аәм уыди тәккәе абон дәр Заретә аәмәе ныр цәй дард аци! Йә ныронджы аддҗын аәхсызгондзинад ныр сәмхәецца маст аәмәе катаймә. Цәмән баҳудти мәннырдәм Заретә? Цы зәгъынмае хъавыди йә баҳудтәй? Кәд афтә зәгъы: «Кәсис, ләппу, цы курджытә мәм аәрбаләууыди. Ды та фәсмын зәнгәйтты кәимә дугъ кәныс?..» Хъәлдзәгәй мә цурты фәцәуы йә хъәздыг курджытәм. Аәз та ма ам цы бадын...

Уәлладзыг уатәй нал хъуысы цырыхъыты хъис-хъыс. Нал хъуысынц сә ныхәстә. Ёваеццағән, фынгтыл әрбадтысты. Цы мис ам мәнән?» Цон, зәттәгә, күнд загъта, афтә йә къәрцхъустә ацахстой асинтыл къәхты уынәр әмә ныхәстә. Уәлладзыгәй дәләмә ныхасгәнгә әрцыдысты уазджыты хистәр әмә Гәмәт. Ныллаууудысты, раст Асәбе цы уаты бадти, уый рудзынджы цур. Гәмәт наэ зыдта, уаты ма исчи ис, уый.

— Бауырнаәд дә, Гәмәт, әндәр искәмән наэ рацыдаин минаеварәй дә хәдзармә, фәлә дын Зыгъуытатә хәстәг аккаг кәй сты, уымә гәсгә дәм әрбахастон мә ныфс, — дзырдта уазәг.

— Зыгъуытатәй дын ницы зәгъын. Уәдә Күйтайы дәр зонын, тыңг хъәздыг кәй у, уый дәр зонын, фәлә мә чызг нырма сывәллон у. А ләг чи у... Ләппу нал у... Чызджы зәрдәмә дәр наэ фәцәудзән...

— Даҳәдәг зоныс, Гәмәт, әрүргөн чызгән цас асдәр уа йә мой, уыйас сә цард әнцаддәр әмә биндурондәр вәййы, уәлдайдәр та горәты, стәй Зыгъуытаты стыр хәдзары...

— Із дын, Абысал, хәдзары тыххәй ницы зәгъын, фәлә а усгур... Иудадзыг сәрдженитәй мәм наэ кәсси.

— О, Гәмәт, тобә зәгъ, тобә зәгъ. Тәригъәд ныхас ма кән. Ау, Күйтайы иунаәг ләппу, йә бирәе бынтае кәмән ныуудзән, уый! Уыдан әффәнгәттә сты, Гәмәт. Цы дзуапп мын зәгъыс? Ахәм хәдзар хәстәгән...

— Цы дзуапп дын зәгъон... Афәрсын хъәуы... Мах дәр мыггаг стәм... Хистәртә, кәстәртә дзы ис.

— Імә гье уый дәр дзуапп у. Фәлә нын әмгъуыд күн зәгъис.

— Къуырийы фәстә. Иннәе абон-иу фәзынуут...

Ацы ныхәстә сә сәрәй сә кәрномә фехъуыста Асәбе. Дыууә ләдҗы фәстәмә ссыдысты уәлладзыгмә. Сә ныхәстәй асастой ләппүйи зәрдә. Базыдта ныр Асәбе, усгур Ирыстоны хъәздгүйтән, бондженитән сә тәккә зынгәдәртәй кәй у. Ахәмимә дугъ кәнән ис!

Бафәллади ләппу йә хъуыдыта әмә йә зәрдәйи катаийә. Раст цыма дыууә цәдәй Къәхтысәрүл суг фәласта. Цәуынмә рахъавыди, фәлә фәкомкоммә фәндирмә.

Айхъуыстысты әнкъард зардҗытә әмә хъардҗытә кәртмә. Фәндире хъәләс күн ныллаәг әрцәуы әмә хъуысгә дәр нал фәкәнү, күн та мәстү цәргәсая сиси йә базыртә, әмә дзы уәд райхъуысынц маст әмә додойи әртхирәнтә, судзгә мәтү сагъастә.

Уәлладзыджы фынгыл бадджытә кәд сидт сидты фәдыл уагътой, уәддәр сәм хәццәе кодтой уыцы фәндыры зарджытә. Ірмәст цәуыл күйдә тә амә додой кодта уыцы фәндыр, уый сәе ничи зыдта. Ници амбәрста уыцы фәндыры әевзаг Заретә яеддәмә.

Заретә ләууыди чызджытимә уазджыты уәлхъус. Әнкъардәй кости кәдәмдәр. Йә сәры магъзы иннаәрдәм уадысты фәндыры зәлтәе, йә зәрдәмәе йын хастой судзгә стъәлфәнтә. Мәнә та фәсабыр фәндыр амә йә бәзджын хъәләстәй райхъуисти:

...Йә хъал бәххы кафтмае, йә ехсы къәрциytәм
Дәзәрдә кәд кафы, Хынцәджы рәсүгъодәр.
Йә морә цүхъхъайыл сыйзgъерин бәрциytәм
Дәзәрдә кәд барухс, нә комы рәсүгъодәр...

Хъусы Заретә фәндирмә амә джихтә кәны. Хъумәм ам, уазджыты уәлхъус, ма ләууид, алидзид, фәләе йәм Гәмәт бадодой кодта, макуыдәм ацу, зәгъигә, амә ләууы. Хаттәй-хатт бакәсү уыцы сырхбәрзәй нард ләгмә амә йә зәрдә бакатай кәны. Фәндир та систа йә додой сагъәс:

Сырх дари къаба дын дае уәнгтә куы судза,
Сыгъзәрин камари дын д'астау куы 'лхъива,
Амә дәм фәсмонәй дае зәрдә куы сәзура...
Дәс сырх уадултә дын фәлурсаи куы сива...

Цәгъьды Асәбе. Кәсгә дәр никуыдәм кәны... Йә зәрдә байу фәндиримә. «Кәд нә амонд нәу иумә? Кәд йәхицән хүйздәр уыдзәни хъәздыг хәдзары?» – хъуыдитә кәны, амә уыцы хъуыдитыл фәндир аeftауы базыртә амә сә хәссү уәлладзыгмә:

Кәд д'амонд у иемә, уәд м'амонд дәр ахәсс...
Мәз зараг фәндир аз ныссәтдзынән хохыл.
Мәз катай, мәз мәт-иу дае зәрдәмәе ма хәсс.
Мәз судзгә зәрдәйән хәцдзынән йә рохыл.

Фәндир хъәләс архызти ноджы ныллаәгдәр амә та кәуаға дзуры:

Мәз фәсмын цъаҳ цүхъхъя, мәз фыийай нымәтү
Фәңаудзынән авд комәй, авд хохәй дарддаер.

*Цар-иу уәед аңае мән уәләгуыл дзәнәсты.
Дә амонд, дә цардән нывонд у мә цард дәр.*

Фәстагмә, цыма фәндүр йәбазыртә сисын нал фәразы, афтә уәззаяй ма дзырайхъуысти сау сагъәс:

*Фәлә ма фәстаг хатт мә зәрдәмә байхъус:
Фәсмөнгөнд куы фәуай, куы 'лгъитай дә бонтае,
Үәд ма-иу кәугәйә дә нывонды 'rbaimys...
Мә дуне, мә уарzon, хәрзбон у... Хәрзбонтә!..*

Фәндүры хъәләс әвиппайды фескъуыди. Йә фәдыл уәладзыгмә сыхъуысти дуары гүпп. Заретә фестъәлфыди. Скатай. Стәй хъуыды дәр ницыуал акодта, афтәмәй чызджыты фәстәты аивәй рахызти әмәй йә фәдыл дуар сындағ рапхәдта. Күндер тиргымә рапхәцә, афтә асинтыл дәләмә тәхәегай әрызгъордта. Фәтарсті Заретә: йе 'нәхүиссәг әхсәвты йә рухс сәннты кәй уыдта, йә зәрдәйы буц ныхәстә кәмән кодта, йәхинимәр-иу мидбылты худгәйә буц нәмтә кәуыл әвәрдта, йә билтыл кәй пъатә сыйғысты, уыцы зынаргъ адәймагәй әнәнхъәләджы хицән кәнен мыйгагмә.

– Асәбе! – сусәг хъәләсәй зәгъынмә хъавыди, фәлә йын агәр хъәрәй сирвәэти. Уыцы минут Асәбе ахәцә кәрты дуармә. Хъуамә йыл йә къахәй ахәцыдаид әмәй йә зәрдәйыл хәңгәйә лыгъдаид суанг Дәргъәвсмә. Фәлә базыдта Заретәйы. Йә размә әрбагәпп кодта.

– Заретә! – әндәр зәгъын ницы сферәэста.

– Асәбе! – чызгыл йәхи баппәрста әмәй ма дзырдта: – Асәбе... Асәбе... Ма мә ныуудз... Ма мә ныуудз, Асәбе...

Асәбе әрбалваста Заретәйы йә хъәбысы... Фелваста йә, кәрты дуар йә къахәй асхуыста әмәй уазджыты бәхтү цурты комырдәм фәзылди. Хъуыды дәр нал акодта, кәдәм цәуы, ууыл. Фәлә дуне уәрәх у, ләппуләгән та царды фурд – йә уәлфәйтәм. Коммә ныххызти къәдзәхдурты әхсәнты әмә Стырдоны ауади фаллаг фарсмә, йә уарзон чызджы йә хъәбысы хәсгәйә. Дыууә адәймаджы әхсәвү мәйдары аныгъуылдысты...

НОГ ТӘЛМАЦТАӘ: ЗОЛОЙТЫ АРКАДИ

«МАХ ДУГ»-ИМӘЕ 15 АЗЫ

 олойты Владимиры фырт Аркадийы хорз зоны журналкәсәг. Бирәе фәсарәйнаг классикты уацмыстәе Аркадийы хъәздыг амәе нуарджын әвзаджы руаджы сдзырдтой ироная, амәе сәе зәрдә йәхимә скъәфы. Йәе тәлмаңтәе сты әңцион кәсән.

Райгуырд Ставд-Дурты 1957 азы. Скъолайы фәстәе каст фәсис Ленинграды технологон институт, 2012 азы Мәскүйы Горькийы номыл литературан институты литературан курсытә. Фыцлаг ратәлмаң кодта англ исаг поэт Тенисоны амдзәвгә «Хой, хой, хой». Кәд бирәтә дәлрәнхөнты руаджы ратәлмаң кәнынц әндәр әвзагыл фыст уацмыстәе, уәд Аркади та комкоммә тәлмаң кәны уацмыстәе англ исаг, немыцаг, уырыссаг әвзәгтәй иронмә.

Байрон, Шиллер, Гете, Гейне, Брехт, Мария Рильке, Оден, Йейтс, Ницше, Мерике, Киплинг, Гюнтер Аих, Ингеборга Бахман, Рильке, Йозеф фон Айхендорф амәе иннәты поэзи Аркадийы тәлмаңты руаджы ирон ләгән систы зәрдәйән хәстәг әмәе адджен.

—Әппәтөзындаәр у Гетейы уацмыстәе тәлмаң кәнын, кәсаг фурды күүд ацъывытты тә кәна, афтә автор дәр поэзийы аәрфыты йәхі ирхәфсы. Уарзон ын у гүйлүптырылған поэзи, — зәгъы Золойы-фырт.

Аркадийы бәллиц у йәе тәлмаңтәе мыхуыры раудзын, Мәскүйы Гетейы номыл Институты грант райсын амәе ирон-германнаг күлтүрәтү сәраппонд зәрдиагәй бакусын.

«Иры сабитән» — ацы сәргондимә мыхуыры рацыд Аркадийы ләвар кәстәртән. Журнал «Max дуг»-имәе аәмгүйст кәни фындаәс азы.

У.Б. Йейтс

Мæ уарzon æрбацæйцыд: дидинæг калдta хæрис,
Йæ гом къæхтыл кодта нæ Дуне æрра æмæ дис,
Йæ уарzt мын лæвæрдta æнцонæй, цыма уыд сыфтæр.
Нæ райстон йæ лæвар – æрыгон уыдтæн uæд æгæр.

Нæ къæхты бын хастa йæ уылæнты денджызмæ дон,
Нæ фидауцыл кодта æрра æмæ диссæгтæ бон.
Йæ цард мын лæвæрдta æнцонæй, цыма уыди рыг.
...Æрыгон уыдтæн – ныр мæ цæстытæй уайы цæссыг.

Георг Тракль

ЗЫМÆГОН ИЗÆР

Хохы мит æруары фаг,
Дардыл дзæнгæрæг ныннæры,
Цард мæ разы фынг æвæры –
Нозт – бæркадæй дзаг!

Мигътыл басыгъдис изæр,
Схæццæ дæн сахармæ тары.
Къахвæндаг тæригъæд ары –
Бахъуыди сæ сæр!

У мæ къахæвæрд фæлмæн,
Рыст мæ къæсæрыл ныддур и.
Артыл физонæг фæбур и,
Авджы байсыст сæн...

Уолтер де Ламар

ТЫЛИФГЛЕНДЖЫТАÆ

Æдыхстдæр мæ зæрдæ куы уайд,
Куы байсысид искуы йæ mast,
Уæд рагон сывæллæтты зарджытæ зарид –
Мæ хъусты ныzzæлынц æваст.

Цым зәхмәй йә сыгъзәрин калы,
 Әрфәны фәд зәйтәм фәраст,
 Кәддәры сывәлләттә минтә тыгуыртәй
 Мә уәлхүс аерләууынц әваст.

Уыгәрдәнты будтәфы мигъты
 Гәләбутә саразынц хъазт.
 Сә уындәй нә фефсәдын – уайтагъд мә разы
 Сывәлләттә фестынц әваст.

Цъәх дендҗызы Авд Хойы найынц,
 Кәсагдзау сәм донмә нымдзаст,
 Кәддәры сывәлләтты сагъастәй тайгә,
 Мә зәрдә нырризы әваст!

...Әмбарын әй, дзәгъәлы: тары
 Куы райдайы дендҗызы йә хъазт, –
 Кәддәры сывәлләтты азәлд аерхәссы
 Йә базыртыл дымгә әваст.

Мария Луиза Кашиниң
TORRE SAN LOREHZO

Фурды был сурс кодтой миттә,
 Дзаумадан рохуаты зары,
 Денджызы нә уадзы йә миттә –
 Дзаг Мәйы ‘рсайы ахсидтәй,
 Арвы йә рухсмә ныддары...

Денджызы нуазынц әврәгътә:
 Галтә, уәрычытә, сәгътә, -
 Фәләй йә мустән мә рәгътә
 Не ‘йиафынц хурәй әфсәст.
 Уадимә хъазынц цәргәстә –
 Згъорынц әнустә сә рәэсты:
 Махән нә барынц аәрмәст...

Кристиан Моргенстерн
КУЫРÆТ

Куырæт хъæуы æрмæстдæр бонæй,
 Куыддæр йæ куыст
 Фæвæйы, афтæ дзы уæндонæй
 Ыслæсы мыст.

Дыууæрдæм афтид дыс æнционæй
 Ысбары мыст!
 Ахсæв йæ удæнцой у, зон æй,
 Йæ бон – æлгъыст.

Куырæтæй нæй уæлдай зындонæй:
 Ахсæв, ампъызт.
 Уæддæр дзы дугъ кæны æхционæй
 Аевсургъяу мыст.

Оксар Уайлд
IMPRESSION DU MATIN

Ивы æхсæвы зæринхуыз ноктюрны
 Темза фæныкхуызæй. Цъæх
 Чематыл бур хъæмп йæ сæнтты фæтырны
 Дзаг хуымтæм, рапхъал ис зæхх.

Бур мигъ æрбахъуызыд, ралæсы хидтæй –
 Нал зыны мигъæй сахар!
 Фæлæ Сент-Полы дзæнгæрæджы сидтæй
 Тайы æндæргау йæ тар.

Байдзаг и дзыллæтæй, змæлы уæрдæттæй –
 Бацыд йæ тæмæны цард.
 Царды зыллангимæ алы кæрæттæй
 Райхъуысы цъиутæн сæ зард.

...Үәртә ма иу чызг фынәй у йә уаты,
Хъазы йә рустимә хур.
Артау ыссудзың йә дзаг бүлтә батәй,
Фәлә йә зәрдә у дур.

Masha Kaleko

ÆЦÆГÆЛОН ЦÆРÆНТЫ

Тары уарынмә
Æцæгæлон цæрæнты хъусын:
Уарын уары,
Царыл абухы, зары,
Згъоры, хойы, рæхойы,
Мæ фынта мын суры,
Дзуры йæ сусæггаг
Азæй азмæ, æнусæй æнустæм
Хæристæн æмæ æнгутæн,
Чындзðон чызджы донласт дзыккутæн
Æмæ йæ рустæн. Тары
Царæй йæ хъарæг
Мæ дадзинтæм хъары...

Уильям Батлер Йейтс

НАУ, АЕРЧЪИТАЕ АЕМÆ ПÆЛÆЗ

«Зæгъ ма, цы калы уый тæмæн?»
Чындзхастмæ бацагуырдтой мæн.
Кæрдын мæ сагъæстæй пæлæз,
Мæ хуыз дзы хъуамæ скalon æз –
Æндæр мын нæй фæрæз!

«Æмæ цæй даргъ у, стæй фæтæн?»
Мæ бæллиц фурд уыдис мæнæн,
Æмæ бæллæхтæй скодтон нау.
Мæ пæлæз денджызы фæйлау,
Æмæ хæтон лæгau!

...Æрттивы дарæсæн йæ тын –
 Æлвыстæн райхæлдтон мæ зын.
 Фыдбонтæй ракуырдтон сæрак –
 Æйиафын ног æрчъиты саг,
 Мæ уд мæ сæнттæй дзаг...

Райнер Мария Рильке

ÆХСÆВЫГОН НЫХАС

Кæмæндæр æз алолай зарин,
 Йæ цуры-иу бадин æхсæв.
 Кайдæр-иу мæ былтыл фæдарин –
 Къæвда уа, тымыгътæ, æнтæф...
 Тымыгътæ кæниккoy сæ хъарæг,
 Дзыназиккой: «Дуне ныммард!»
 Йистъалытæ сисиккой зарæг
 Уæларвмæ – рæсугъдæй æнкъард...
 Нæ дуг нын йæ хъомысæй дариd,
 Нæ уарзтмæ нæ кæниd хæлæг.
 Йæ къæхты уынæрæй хъыгдариd
 Нæ куызды æцæгæлон лæг...
 ... Ныххъус уайд н' алыварс бæстæ,
 Кæсынаэй дæм не 'фсæдид цæст...
 Кæмæндæр йæ аууон йæ фæстæ
 Къæбылайау згъорид æрмæст...

«МÆ УАРЗОН ИРЫСТОН»

РЦИ-Аланийы Хицауад ирон аевзаг амæ литератураийы бæрæгбоны кадæн ацы аз фыццаг хатт расидт æрвylазон конкурс «Мæ уарzon Ирыстон». Арæт уыд ирон аевзагыл хуыздæр журналистон куыстытæ сбæрæг кæнныны фæдyl интернеты хызы, радио амæ телевынынады, мыхуыры фæрцы ирон аевзаг амæ культурæ баъхъаҳъæнныныл чи архайы, уыцы журналистты ‘хсæн. 15 майы конкурсы лауреаттæн раарфæ кодта, дипломтæ амæ сын æхцайы премитæ ратгæйæ, РЦИ-Аланийы Хицауды Сæрдар Тускъаты Таймураз. Конкурсы лауреаттæ систы паддзахадон телерадиокомпани «Алани»-йы аивадон радиобакастыты редактор, зындгонд поэт Къадзаты Станислав, республикон газет «Дигорæ»-йы сæйраг редактор Сакъиты Эльбрус амæ информацион интернет-сайт «15 регион»-ы уацхæссæг Елхъанаты Екатеринæ.

—Зынаргъ аэмбæлттæ! Чингиз Айтматов афтæ загъта: «Адæмы аевзаг у се ‘гъдауы бæрзонддæр фæзынд: алы аевзаг дæр у адæмы иумæйаг генион хууыдыхæссæг», — загъта Тускъаты Таймураз. — Ирон адæмæн се ‘взаг у сæхи аэмбарынад, сæ истори амæ культурæ хъаҳъæнæг. Уый дæтты сæ фыдæлты фæлтæрдзинад фæстагæттæн. Жххуыс сын кæнны ивгъуыдыл хууыды кæннынæн. Уый аэмбырд кæнны адæмы

Къам систа Т. ШЕХОДАНОВА

куырыхондзинад әмбисәндтә әмә таурәгъты. Әвзаг у адәмән сә цардимә әмдзугәнәг хиәмбарынады фәрәз. Махән наә хәс у саразын әппәт мадзәлттә дәр ирон әвзаг бахъахъәнән әмә йә фәсивәди ‘хсән рапараҳат кәнын. Уыцы хуыиддагмә стыр әвәрән хәссынц ахуыргәнджытә, филологтә, күлтүрәйи архайджытә әмә, кәй зәгъын ай хъәуы, журналисттә.

Абон әңгат-ирыйстонаг журналистикайы историйи мах фыщаг хатт дәттәм премитә ирон әвзагыл фыст журналистон күстытән. Хуымәтәджы йә наә рахуыттам «Мә уарzon Ирыстон». Ирон әвзагыл фыст әрмәдҗытә газеттә әмә журналты, телеравдыстытә әмә радиобакастытә – се ‘платы дәр ирдәй бәрәг дары сә уарзондзинад Ирыстонмә.

Max абор кад кәнәм, йә уарzon республикайы сагъәстә әмә цинтәй чи әрәри, сыйғдағ зәрдәйә адәмән баххуыс кәныныл чи архайы, уыдонән. Ацы конкурс сүйдән ноджыдәр ма иу фидар къаҳдзәф, әмәй ирон журналистикаемә фылдәр әүеүи курдиатджын аәрыйгон фәсивәд әмә аәрвилаз фылдәр кәна конкурсы фәүәлахизмә тырнағ журналистты нымәц.

Үәлахиздзаутән ма арфә ракодтой РЦИ-Аланийы мыхуыры хууыддәгти әмә дзыллон коммуникациты комитеты сәрдар Фидараты Юри әмә ЦИПУ-йы журналистикайы факультеты декан Хәбәллаты Фатимә. Тускъаты Таймураз куыд фәнысан кодта, афтәмәй иннә аз конкурс арәзт аәрцәудзән ноджы уәрәхдәр.

Конкурс арәзт аәрцид Республикайы Хицауад әмә РЦИ-Аланийы мыхуыры хууыддәгти әмә дзыллон коммуникациты комитеты разамынды хъәппәрисәй.

«МАХ ДҮГ»-Ы РАВДЫСТ

Ирыстоны рухстаңдыты ғұмәйаг аәмбырд

жылдардан да күнгөнгөн дейнен көмөк
биздең табиғатын салыптастыруда мүшкін болу
желдің күрделісін және табиғаттың мүшкін
жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін

жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін
жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін
жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін

жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін
жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін

жыныстарынан да көмөк көрсеткіштің мүшкін

Цәлгәт азмә Хуссар Ирысстоны ғысылжыты фылшаг итумайға съезд. 1932 аз

„МАХДИОН“

Аудиодрама в пять частей
в исполнении коллектива театра
имени Абая Кунанбаева
режиссеры: Еркек Султанов и Нурлан Бекетов
музыка: Еркек Султанов
постановка: Еркек Султанов
декорации: Еркек Султанов
свет: Еркек Султанов
звук: Еркек Султанов

Дзесты Күйдзәг, Фәрнион Къоста, Мамсыраты Даңбы, Плиты Хадо әмә Грис,
Ардасенты Хадзыбатыр, Епхиты Тәтәри,
Хъазыбетты Хъазыбет, Хозиты Яков, Хъайтыхъты Геор әмә иннәтә.
(Советон Цәдисы фысаджыты фыццаг съезды делегаттә).

Хъайтыхъты Геор, Мамсыраты Даңбы, Дзәхаты Темырхъан, Фидараты Георги

түркіндердің тауарларынан көмек
делінген шабакада дүниенін жаңы
жыныстардың көмекінде болып
тұнғанынан көмек көрсетті.

Демек, олардың көмекінде әзілдік
жасауда көмек көрсетті.
Олардың көмекінде әзілдік жасауда
көмек көрсетті.

“Рұқсаттың көмекі” дегендегі көмек
шабакада, мәнде, көркүнде, әзілдік жасауда
көмек көрсетті.

Рұқсаттың көмекінде
Көмек көрсетті.

Разәй балының: (гаптуурылғай раҳизырда) Мырзаты Барис, Коңысаты Мухарбет, Бекмарзты Афон.
Дыккаг рәнхы: Хуыраиты Отарбек, Баситы Хъамболат, Чехойты Сәрәби, Ханырты Сергей, Ақынты Виктор, Наниты
Басо. Ләүүнүң: Баситы Дааххогт, Цәтәраты Максим, Гусалы Аслан, Җылпәрәм берәгә наң, Кыбырты Тазәрет,
Хубъдалты Ахсааре

Плиты Грис, Епхиты Тәтәри,

Лаңуынц: Цәгәрәтә Максим, Хъайтыхъты Геор

рън, като също така има химични
дади и химични свойства, които съ-
ществуващи във веществата на тялото

“Thus, under Royal authority, Mysore
and, later, part of
Madras, ceded, Mysore becoming
increasingly strongly centralised,
also, in 1803.

"Politically wrong". But how legitimate
is that, now, esp. wif. regard to employment
and promotion?

Pseudomyxoma peritonei Kathleen and Barbara

Ләүүнүң: (галиурылгай раҳизырдам): Арласенты Халзыбытаяр, Дарчыты Дауыт, Плиты Харитон, Цырыхаты Михал, Туаты Дауыт, Плиты Грип, Дзесты Күлдээ, Цархукъаты Алыксандар, Гәлдауты Аким; балынц: Гултуы Андрей, Хыйтыхыты Геор. Лидия Лебединская, Кайсын Күлиев, Пәгәратьы Maxim

МАХДИО

Алматы мемлекеттік музикалық колледжінің
1984 жылдың 15-ші наурызында
жарыс мейданында 1984 жыл
батыры, мемлекеттік музикалық колледжінің
академиялық оркестрінің
жасағыштарының тұрмысынан
жарыс мейданында 1984 жыл
батыры, мемлекеттік музикалық колледжінің
академиялық оркестрінің
жасағыштарының тұрмысынан

Бадынц галиуырдықтам. Чехойты Сәрәбі, Тұаты Дауыт, Мансұраты Даебе, Балаты Тембол, Хайтыхты Геор.
Дыққаг рәнхы ләууының Абынаты Әхсар, Богазты Умар, Әдіханаты Дебола, Цагераты Максим, Даңчыты Дауыт,
Арласен ты Хадынабатыр. Жертыққаң рәнхы ләууының Тимофеев Ефимцов, Гаджиты Геор, Даңжаты Саханджери,
Цырахаты Михал әммә Цәрүкшаты Альксандр

рън, като също създава възможност за използване на този метод във всички случаи.

"Physically strong"; last time before
Myers, 1960, sp. n. sp. name applied
to *Leptostylus*.

—Gloss, varico, hyperpl, and/or fibrotic
just, how good?

"Old boy" addition. Mysore, however, apparently never heard him. In short,

Бадынц (галиуырдыгэй рапхизырдам): Токаты Асæх, Гулуты Андрей, Бесаты Тазе.
Лæүүнц: Гаджиты Георги, Мэрзойты Сергей (1950 аздæ)

Ләүүүнц (галиуырдыгай раҳизырдаем): Борис Шелепов, Баситы Михал, Җәгәрата Гиго, Богазты Умар; бадынц: Хыйттаты Сергей, Мыртазты Барис, Цырыыхаты Михал.

Галиуырдыгэй рахизырдэм: Мэрзойты Сергей, Цәрукъуты Валодя, Хъодзаты Ёхсар, Хүгаты Сергей, Абайты Вако, Малиты Вако, Баситы Михал, Плиты Грис, Хъайтыхты Геор, Ёгъуызарты Саукызд, Хәблиаты Сафар, Цәгәрраты Гиго, Гусалты Витали

Плиты Грис, Абайты Вако, Хүбецты Рая,
Цырыхаты Михал, Хъодзаты Ёхсар

түрк жазуын да балдардың таңынан
башташын салыптын айтады, макул
жарылдын, яғни алғындын жарылдын
түрк жазуын да балдардың таңынан

«Рұмындың жазып» қалыптың жаңылық
шынын, шынын, яғни алғындын жарылдын
түрк жазуын да балдардың таңынан

Алай, шынын, жарылдын жаңылық
шынын, яғни алғындын жарылдын
түрк жазуын да балдардың таңынан
башташын салыптын айтады, макул
жарылдын, яғни алғындын жарылдын
түрк жазуын да балдардың таңынан

Ресмиен орындаған
Карта мәдениеті.

Бицьоты Грис, Цәруқъаты Аликсандр, Джусойты Нафи, Хъодзаты Әхсар,
Ходы Камал, Лолаты Тотрадз

Гүйтіаты Хъазыбеджы әмбисәндтә хицән чинигәй раңауыны размә
фәззындысты «Max дуджы» (1975 азы).

Биазырты Кромвель, Гүйтіаты Хъазыбет, Хъодзаты Әхсар

“МАХДИОН”

БАЙЖАНОРСКОЕ ПОСЕЛЕНИЕ
ООО АО «АККОРД»
ПОДДЕРЖАНО
ВЛАСТИВЫМ УЧРЕЖДЕНИЕМ
Министерство культуры и спорта РК
Министерство образования и науки РК
Министерство здравоохранения РК
Министерство труда и социальной защиты РК

Хъодзаты Ахсар, Булкагы Михаил, Плита Григорий

рън, като също така има химични и биологични свойства, които са характерни за всички видове бактерии.

Ann Arbor: Karoma Publishers, 1980.

just legal part? [Editor's note: Missed question] Answer: strongly enough, and I think it should.

"Politically wrong", but very important.
Myself, now, up until today, up until
now "neutral".

Przywilej angielski
Kochan i Kochan

Лаауунц: (галинчыртгай рахизирдэм) Ходы Камал, Кости Лиза, Хостыхботы Зина, Исаты Мәхәмәт, Ішүрбаты
Ксения, Джусятты Нафы, ?, Баситы Мыссоғт, Җәллаты Валюя, Хъолзаты Әхсан, Джыккайт Шамил.
Балынц: Машиты Васо. Абайты Васо. Хөтәктапты Хъазыбет әмма Гусалты Витталы.

Галиурынгэй рахизырлэм: Цагтолы Васили, Хъэрээчты Зээрэ, Хайтгаты Сергей, Дэгүүтэй Соня

түрк мәдениетінде көзүнде тұнғаның
білімшілігін салыптастыруда аудиторияның
жарырынан жақында, яғни мәдениет шарында
жүргізу үшін көмекшілік жағдайын

„Рұқасындағы жағдай“ болып айналғанда
Мұнай, мәдениет, яғни мәдениет шарында
жүргізу үшін көмекшілік жағдайын

Ресми мәдениет шарында
Карта мәдениеті.

Алған кезеңде, көрсетілгенде Мұнай
жарырынан жақында, яғни мәдениет шарында
жүргізу үшін көмекшілік жағдайын

жарырынан жақында, яғни мәдениет шарында
жүргізу үшін көмекшілік жағдайын

Галиуырдыгәй рахизырдәм:

Гүцимәэты Алеш,
Ағынаты Гәстән,
Хаджеты Таймураз,
Кокайты Тотрадз

Хостыхботы Зинә

Галиурындыгэй рахизырдэм, лаууынц: Людмила Наибова, Гусалты Барис, Гуриаты Зээлина, Хыргызылы Маринэ; бадынц: Хъареңдаты Зеирэ, Хъодзаты Ахсар, Мамыкьаты Хъазыбег

ÆРЫГÆТТЫ СФÆЛДЫСТАД

ЦОКОЛАТЫ КАТЕРИНА

*S*айгуырд 1991 азы Таджикистаны. Поэзийы фыццаг къаҳдзæфтæ кæнын райдырта, Хъæдгæроны астæуккаг скъолайы ма куы ахуыр кодта, уæд, уый фæстæ та – Беслæны. Фыццаг фыста уырыссаг æвзагыл, уый фæстæ – иронau. Каст фæцис ЦИПУ-йы ирон филологияны факультет. «Уым ирон дзырд сисис мæ хуыздæр æмбал. Уый зоны зæрдæты фæндтæ, сагъæстæ, бæллицтæ æмæ сæ æргом кæны. Мæ бæллиц у, цæмæй скифты, сæрмæтты, аланты кад æмæ намыс ирон дзырды фарн дардыл тая. Цæмæй йæ рæсугъд зæлтæ хуры тынау фæндаг ссарой адæмы зæрдæтæм, æмæ нæ чысыл бæстæ йе ‘взаджы иугæнаæг тых банкъара. Мæ цард профессионалон музыкаимæ куы сбастон, уæд арфдæр банкъардтон, ирон дзырдыл зарæджы базыртæ кæй разайы», – зæгъы Катеринæ.

Æмдзæвгæтæ фыссынаæй уæлдай Катеринæ, куыд сæрæн ирон чызг, афтæ дæсны у цыллахызтæ бийынмæ æмæ хæрдгæбыдтæ кæнынмæ дæр. Уыцы дæсныйадыл аивады тыгъгад «Портал»-ы ахуыр кæны фæсиваеды. Йæ зæрдæйæн адджын сты ирон зардкытæ: фækæнынц сæ чызджытимæ цыллахызтæ бийгæйæ. Уыцы рæстæг цыма нæ рагфыдаелтæ зарæджы зæлтæй немæ фæдзурынц, афтæ йæм фækæсы. Поэзийы сусæгдзинæтæ йын амыдта Джыккайты Шамил, Ирон къухмийы хъуыддаг та – Дауыраты Зæлинаæ.

ХУРЫ ТЫН – МÆ УАРТ

Ирон чызг амазонкæ уыд кæддæр,
Нæræмон скифты кадæмсæр, æнærцæф.
Йæ фарны зынг næ цæрæнтæм æрхæццæ,
Мынæг næ уадзы артдæсты цæхæр.

Мæ зæрдæ ахсы минмырон æвзаг–
Уый тохы кадæг туджы цады бахсыст.
Нырма мæ фатдон сагъадахъ næ басгуыхт,
Фæлæ уæддæр хæрзиуджытæй у дзаг.

Хæссы дзырдамонд удвæллойы хъарм,
Нæ зæххыл тауы уарзт æмæ æфсарм,
Фæлывд æмæ хæрам næ кæны зонгæ.

Хæцын æвзыгъд, у хуры тын мæ уарт.
Фыдохы ныхмæ цыргъ кæнын мæ кард.
Æз дæн алайнаг, æз дæн амазонкæ!

2016

Зымæг урс-урсид нымæтæй зæхх æрæмбæрзта,
Рог тыфылтæй сонт ныхæсты фæд æрæмбæхста.
Æз, мæ худгæ хур, дæ уындумæ уалдзæгау кæсын.
Дидинджыты баст дæ номыл зæрдæйы хæссын.

Арвы риу цæхæрæфтыдæй рухс кæндзæни мæй.
Фервæздзæн мæ дзæгъял дуне сагъæсты фæлмæй.
Стъалы-фæрдгуыты рæдзæгъдтæй фарн йæ хал кæны.
Найы сæ æхсыры цадау миты хъæпæны.

У мæ къонайы рæбын æнæ дæу ихын галуанау.
Дымгæйы къуыzzитт мæ хъустыл уайы айуанау.
Цæй-ма, ныр кæм дæ, цы фæдæ? Къухты хъарм фæцыд.
Ихæн сифтыгъта йæ фæттæ. Тагъд фækæн дæ цыд.

06.01.2016

РÆСТДЗИНАДЫ ФИДИУАЕГ

У цард æнусон тох, рæстаг æвзарæн.
 Рæстæджы рохтыл хуры тын хæцы.
 Фæцудæн наёй ирон лæджы æхсарæн –
 Æвзæрдзинад йæ сау марджы мæцы.

Нæртон фæтæг! Уæндон æмæ æргомæй
 Ныфсхаст хæстонау – хотыхджын дæ дзырд.
 Рæстдзинадмæ куывтай йæ сыгъдæг номæй,
 Йæ фисынтыл бæрзонд кæны дæ цырт.

2011

ФÆЗЗÆГ

Аргъауæй æрцидтæ ды наё бæстæм,
 Бурæрфыг, сызгъæринбазыр фæззæг.
 Айтыгъдтæ наё быдыртыл, уæлвæстыл.
 Зымæгмæ фæуагътай уал дæ уæзæг.

Æмæ дын «æгас цуай» зарынц мæргътæ,
 Бæлæстæ ныллæг кувынц сæ сæртæй.
 Дымгæ зилы рог кафты æвраæтæ.
 Худы хур йæ къæбицы къæсæртæй.

Уарzon зæлтæ цинæфсæст мæйдары
 Аныгъуылынц уæлдæфы уылæнты.
 Демæ ризгæ уд æнцойад ары,
 Райы æрдз алæмæты кæлæнты

2015

ИЛАТЫ Темырæн

ДЫУУАДÆСТАНОН

Ныллæг къæлæтджыныл куы ‘рбады
Æвзонг фæндырдзæгъдæг Темыр,
Уæд кадæг бацæуы йæ рады,
Уæд фесты ‘гас дуне æмыр.

Æрвиты рагфыдæл фæдонтæм
Фарн æмæ амондыл фæдзæхст.
Фæндыры зæл фæстаджы бонтæм
Зæрдæйы тæгтыл у нывæст.

Цы тыхæй рафтыди дæ сæвзæрд,
Сырдоны хъарæджы фæлдыш?..
Мыггагмæ азфыстай фæлæзæрд
Зæлгæ æрвистæджы фæлыст.

Дыууадæс тæныл ‘нусты арфæй
Уый махмæ дард балцы фæцыд,
Цæмæй ызнæт дугæн йæ тарфæй
Дзыллæйыл кала рухсы цьыртт.

Цæмæй Аланыстоны сæрмæ
Зæрин хур циндзæстæй кæса,
Сæрибар стъалыты бæрзæндмæ
Нæртон дзырд кады ном хæсса.

2015

МЫСӘЕН БОНЫ

Азтә згъорынц, уромәг сә най,
 Дугъон бәхтау аивгъуыдтой цаутә.
 Бастьәла, кәй дзәмбыты фыдәй
 Скодта мад йә буц хъәбултыл саутә.
 Да-да-да-й! – уынәргъы Иры зәрдә,
 Терчы дон цәстисыгау ләдәрсы.
 Царәфтыд әдзард хуртәй-нае сәртә,
 Дидинтә әнусон мәр әмбәрзы...
 Цәр, мә бәстәе, алцәмән фәразон,
 Фидар ләуу фырдыст әмә фыдмастән.
 Арв даә сәрмәе макуы уәд мылазон,
 Царды зарәг ма аскъуынәд, уастән...

01.09.15

Фәэззыгон дызды хур мә тавы,
 Сызгъәрин нывтәй зәрдә райы.
 Бәласы сыйфтәр дымгә давы,
 Йә размә Терк хъәлдәгәй уайы.

Мә рәзты сауәрфыг әруади,
 Йә цәсгом цины цәхәр калы.
 Йә риуы райхәлди сырх уарди,
 Уыдтән аз дәр кәддәр йә кары...

АЛЕКСАНДР ФРЕЙМАН: 140 АЗЫ

А. А. ФРЕЙМАН И ОСЕТИНОВЕДЕНИЕ

Осетинскому языку, можно сказать, повезло. Им занимался ряд крупнейших ученых-иранистов, в трудах которых осетиноведение почти с самого начала своего зарождения оказалось на уровне последних достижений иранистики. Все дальнейшие этапы своего развития осетинское языкознание проходило довольно быстрыми темпами, не сходя с магистрального пути историко-сравнительного языкознания, благодаря чему ныне оно является вполне окрепшим, зрелым и занимает одно из почетнейших мест не только в иранистике, но и во всей индоевропеистике.

Особо следует рассматривать советский этап осетиноведения, цельность которого также складывается из ряда характерных особенностей. Одной из специфических черт этого периода является выдвижение осетиноведческих кадров из среды самих осетин, а также тесная связь научной работы ученых с нуждами практического строительства осетинской культуры.

Почетное место среди отечественных ученых-иранистов занимает А. А. Фрейман. Александр Арнольдович родился в Варшаве в 1879 году. Высшее образование он получил в Петербургском университете, учился на факультете восточных языков, который окончил в 1903 году. Свои знания совершенствовал в Германии (1904–1906). Он имел степень доктора философии и доктора языкознания, которую ему присудили в 1934 году без защиты диссертации. Профессорское звание получил еще в 1927 году; а через год его избрали членом-корреспондентом АН СССР.

А. А. Фрейманом было опубликовано более 100 работ по различным проблемам иранистики. Он несколько десятков лет вел активную научно-исследовательскую и педагогическую деятельность в Ленинградском университете, Переднеазиатском институте, Московском институте востоковедения, был заведующим иракским кабинетом Института востоковедения АН СССР.

Труды А. А. Фреймана высоко оценены как в стране, так и за рубежом. Ему было присвоено почетное звание заслуженного деятеля науки Таджикской ССР. Он был избран членом-корреспондентом Иранской академии наук, а также почетным членом польского, германского, американского востоковедческих обществ.

А. А. Фрейману, отцу советской иранистики, суждено было стать зачинателем также советского этапа осетиноведения, связав его с лучшими традициями предшествующих периодов.

Академику В. Ф. Миллеру не удалось осуществить свой замысел – создать большой осетинско-русско-иностранный словарь, к работе над которым он приступил еще в начале своих занятий осетинским языком.

После смерти В. Ф. Миллера над материалом словаря некоторое время работал К. Г. Залеман. Однако смерть помешала и ему исполнить свое намерение. После этого работа по завершению подготовки к изданию словаря директором Азиатского музея, академиком С. Ф. Ольденбургом была возложена на ученика К. Г. Залемана – А. А. Фреймана, который в 1923 году приступил к работе над материалами, оставшимися после В. Ф. Миллера.

А. А. Фрейман свою работу над словарем с самого начала называет «редакторской». Даже на III томе словаря, вышедшем в 1934 году, т. е. более чем через десять лет после начала работы, мы видим надпись «Редактор издания А. А. Фрейман». Что и говорить, это далеко не отражает сути дела и свидетельствует о чрезвычайной скромности А. А. Фреймана, который по существу из материала В. Ф. Миллера в 8 тысяч карточек составил большой трехтомный «Осетинско-русско-немецкий словарь», включающий десятки тысяч слов и выражений.

Но если в отношении объема материала А. А. Фрейману пришлось выйти далеко за рамки редактирования, то принципам В. Ф. Миллера он оставался до конца максимально верным.

А. А. Фрейман сохранил также методику работы В. Ф. Миллера, который к своим занятиям над словарем привлекал представителей осетинской интеллигенции (Толпарова, Дикурова, Ибрагима и Индриса Шанаевых, Туаева, Кокиева, Туккаева и др.), что само по себе сыграло определенную положительную роль в осетинской культуре. Возобновив работу над словарем, А. А. Фрейману удалось

заинтересовать этим большой культурной важности делом осетинскую общественность. «Редактору особенно приятно с благодарностью отметить, – пишет А. А. Фрейман, – то горячее отношение, которое проявили с весны 1925 года к его работе представители осетинской общественности».

В Осетии А. А. Фрейман бывал несколько раз. Летом 1926 года в течение 4-х недель в самой Осетии он продолжал свои занятия над словарем. Во время этой поездки им были сделаны новые записи.

Первый том «Осетинско-русско-немецкого словаря» вышел в 1927 году в Ленинграде. В предисловии редактор отмечает участие в работе большого числа представителей осетинской интеллигенции (В. И. Абаева, Гр. А. Дзагурова, Ц. Б. Амбалова, М. К. Гарданова, И. Т. Собиева, М. Н. Гуриева, М. А. Мисикова, Г. И. Хабаева, Б. Б. Корнаева, Г. С Медоева и др.).

После выхода первого тома словаря А. А. Фрейман продолжал работу над пополнением лексического и фразеологического материала.

Летом 1929 года А. А. Фрейман едет снова в Осетию, о чем он пишет: «Эта поездка, также как и поездка в 1926 г., принесла словарю большую пользу. Особенно плодотворным оказалось посещение Южной Осетии».

Если ранее намечалось издать словарь в двух томах, то теперь материал настолько пополнился, что оставшуюся часть оказалось необходимым разделить на 2 тома.

Второй том вышел в печати в 1929 году, а третий – в 1934. А. А. Фрейман по-прежнему в своей работе опирается на помощь и активное содействие представителей самой осетинской интеллигенции. Неизменное участие принимают во всех трех томах Цоцко Амбалов и Гр. А. Дзагуров, во втором и третьем томах – Я. С. Валенчик, С. Бритаев.

«Осетинско-русско-немецкий словарь» еще до своего полного появления на свет помог сплотить филологические силы Осетии. Многие представители осетинской интеллигенции в процессе сотрудничества в работе над словарем почувствовали вкус к лексикологии и приобщились к филологической работе, а постоянное общение с видным ученым не могло не оказаться положительно на их квалификации. Если учесть, что именно в начале 30-х годов

наблюдается широкая литературная и литературно-переводческая деятельность в Осетии, то нетрудно понять, какую неоценимую услугу оказал словарь работникам осетинской культуры в их деятельности.

Еще больший интерес представляет словарь с научной точки зрения. Благодаря ему расширялись возможности для дальнейшего вовлечения осетинского материала в сравнительное иранское и индоевропейское языкознание.

Заслуги А. А. Фреймана перед осетиноведением не будут отмечены по достоинству, если не сказать о деятельности ученого по подготовке кадров-осетиноведов.

Возглавляя долгие годы (1928–1949) кафедру иранской филологии Ленинградского университета, А. А. Фрейман стал поистине патриархом советской иранистики, а кафедра – центром подготовки молодых кадров. Среди десятков выпускников кафедры подготовку получила чуть ли не добрая половина лингвистов-осетиноведов старшего и среднего поколения, работающих ныне в различных научных учреждениях страны.

Из них следует назвать прежде всего имя крупнейшего ираниста и осетиноведа В. И. Абаева, чьими трудами ознаменован, в основном, советский этап осетиноведения. На этой кафедре проходила студенческий курс и аспирантуру Т. З. Козырева (старший научный сотрудник Северо-Осетинского НИИ). Воспитанниками кафедры иранской филологии являются кандидаты филологических наук Р. Л. Цаболов (Институт востоковедения АН СССР), А. Т. Агнаев.

Осетиноведы – воспитанники кафедры иранской филологии ЛГУ – уже со своими учениками ныне образуют прочное ядро осетинских лингвистов, основным направлением научной деятельности которых является исторический подход к фактам языка с привлечением материала других иранских языков – направлению, пропаганде и внедрению которого так много сил отдал на протяжении долгих лет член-корреспондент АН СССР профессор А. А. Фрейман.

ЗЫНДГОНД АДÆЙМÆГТЫ ХЪУЫДЫТÆ МАДÆЛОН ÆВЗАДЖЫ ТЫХХÆЙ

*О*рон адæм фæлтæрд сты царды зынты. Знæгтæ сæ цагътой, гæбазгай фæйнæрдæм тыдтой нæ зæхх. Иу адæм ныддихтæ сты хæхты цъассыты, комæй-коммæ нæ уыди фæндаг, нæ уыд ирон паддзахад. Фæлæ нын бæззад æнусон фарн – мадæлон æвзаг. Уый нæ уромынц хæхтæ амæ арæнтæ, уый хъуысы зæрдæйæ зæрдæмæ, иу кæны дихтæ адæмы. Уый фæрцы зонæм кæрæдзи, зонæм нæ фыдæлты. Æвзаг нын амоны, иу туг, иу стæг кæй стæм, уыцы æфсымæрад. Бæззад нын кадæг – иумæяаг исбон, уый адæмы нæ уадзы сæ уидæгтæй хицæн кæннын. Бæззад нын тохы зарæг, уый къæдзæхты сæрты зылд иу комæй иннæмæ, сидти тохмæ, амьдта сæрыстырæй цæрын: «Ой, кæнæ сæрибар, кæнæ та мæлæт!». Уалынмæ фæзынд «Ирон фæндыр». Фехъуыстам арвы хъæрау хæхты додой, бамбæрстам адæмы катай. Йæ дзырд – нæ уды уд, йæ хъуыды – нæ хурты хур. Арфæйы дзырд къордæй скодта иу дзыллæ, цардаразæг сæрибар адæм.

ДЖЫККАЙТЫ Шамил

Литературæйæн æнæ æвзаг рæзæн нæй

КЪОСИРАТЫ Сæрмæт

Бæлас афæлдæхы, мæры йын йæ уидæгтæ куы алыг чындæуы, уæд. Æвзаг амæлы, бинонты ‘хсæн ын йæ уидæгтæ куы акъуырой, уæд. Уымæ гæсгæ хъуамæ алы ирон дæр сæвæра ахæм фидар фæтк: бинонты ‘хсæн хъахъхъæнон амæ сыгъдæгæй хæссон мæ мадæлон æвзаг.

АБАЙТЫ Вассо

Æвзаг у хъуыды æвдисæн, зæрдæйы уаг æргом кæнæн фæрæз.

НИГЕР

Тæхуды, фыдæлты æвзагæй йæ хъуыдытаæ чи зоны хъарын, кæмæн цæуынц радæй, зæлдагау йæ дзыхæй йæ дзырдтæ, йæ зарын.

ГÆДИАТАЫ Секъа

Не 'взаг раУон әевзаг кәй у, уый алчида॑р зоны. Хәэхон донау йәхи цәгъдгә фәцыди йә дард фәндәгтыл әмә нәм йә рәууон уләфт әмә йә удрәвдауа॑г азәлд әрхаста. Әмә йыл цы арф хъуыды нәй рафәлгъяа॑н әмә йыл цы удаңкъа॑рән нәй равдисән!

ХҮЫГАТЫ Сергей

Искәцы адәмы цард әмә әегъдәуттә базонын дә куы фәнда, уәд уал ын ўе 'взаг сахуыр кән.

ПИФАГОР

Әевзаг у, литература॑ кәм цәры, уыцы дуне.

R. БАРТ

Мадәлон әевзаг у адәймаджы удыхъәды дидина॑г, йә хъаруойы цәджындз, фәлтәрты әхсән фидар хид.

Константин УШИНСКИЙ

Әевзаг әмә адәймагән ахицәнгәнән нәй, уымән әмә әнә әевзаг адәймаг нә вәййы, йә хъуыдигытә әевзагимә баст сты.

АГЪНАТЫ Гәстән

Не 'взаджы руаджы райхъал уыдзән нә зонд, әрмәст уый фәрцы әнә фәрисгәйә бауыдзыстәм хайджын сәрибары әрхәсгә хәзнатәй. Размә нә ацәудзыстәм, нә зонд не стыхджын уыдзән, йә фисынта॑г йын нәхи әевзагыл куы нә самайәм, йә уидәгтәг йын нәхи әевзагыл куы нә сфида॑р кәнәм, уәд.

ТЫБЫЛТЫ Алыксандр

Нә ирон мадәлон әевзаг у дзырдәй хъәздыг, мидисәй нывәфтыд, аив, рәсугъд. Ирон цыбыр ныхасы зәгъән ис аивәй стыр хъуыдигытән.

АЙЛАРТЫ Изmail

Алы адәмән дәр тулдз бәласау ис уидәгтә, зәнг әмә къалиутә. Уидәгтә сты ўе 'взаг, зәнг – ўе 'тъдәуттә, къалиутә та – йә царды мидис.

Бәласән йә къалиутә куы ныцца॑гъдай, фәлә йә уидәгтә фидар куы уой, уәд та йә зәнг ног къабузтә рауадзән; йә зәнг ын куы алыг кәнай, фәлә йә уидәгтә цардхъом куы уой, уәд та тау

суадздзысты, әмәе йын зәңг дәр уыдзән әмәе къалиутә дәр. Гъе, фәләе йын йә уидәгтә күы ныллыгтә кәнай әмәе күы баҳус уой, уәд әрцид ье сәфт.

Ахәм хъысмаёт ис алы адәмән дәр, йә фидән аразгәе сты йә уидәгтәй – ье ‘взаджы цардхъомдзинадәй. Уый әдзуҳдәр уә зәрдыл дарут, ирон адәм!

ЦГЪОЙТЫ Хазби

Мадәлон әвзаг у уды рәэсты райдайән.

Дейл КАРНЕГИ

Не ‘нәкәрон райгуыраен бәстәйы алы адәмтә дәр – стыр уа әви чысыл, хәехты цәрынц әви әгәндәг хъәдты – уый аккаг сты, цәмәй сын махәй алчидәр ләмбынәг әмәе, әмбәлгәе аргъ кәнгәйә, ахуыр кәна сә цард.

В. А. КУЗНЕЦОВ

Әвзаг у, алы адәм дәр цәй руаджы цәрынц әмәе сты, ахәм ахсджиагдәр уидаг, сә хәдбындуры әмәе генийи ирдәр бәрәггәнән, истори әмәе дард кәддәры замантә байғом кәнынән әмбисонды дәғъәл, уды хъәздыгдзинәдтән, исбонтән сә тәккәе ахадгәдәр, фәрнджында, цәвигитон, адәмән сә уә әмәе психологи.

О. ТУМАНЯН

Дә райгуыраен бәстәе әңгәгәй никүы бауарздзынә, де ‘взаг күы нае уарзай, уәд. Йә мадәлон әвзагмә күыдфәндыйи цәстәй чи кәссы, уый хъәддаг у. Уый цы у, уымәй зианхәссәг у, уымән әмәе йә адәмәи ивгъуыд замантыл, абоныл әмәе фидәныл стырзәрдә кәй у, ье ‘взагмә дәр күыдфәндыйи цәстәй уымән кәссы.

К. ПАУСТОВСКИЙ

Аңағәлон әвзагәй дзургәйә әмәе фысгәйә маҳ фесафәм , цы стәм, уымән йә цыппарыссәдз проценты.

С. ДАВЛАТОВ

ФАРНЫ УИДӘГТАӘ

ЦӘГӘРАТЫ СОЗЫРЫХЬО

(1902 – 1996)

ХЪАНТЕМЫРАТЫ ЭЛЬБРУСЫ МЫСИНӘГТАӘ

Цәгәрраты Созырыхъойы тылххәй

рыстоны рәсүгъдәр кәмттәй иу у Күрттаты ком. Амы җәрджытә дзыхарәхст әмә зәрдәргъәвд кәй уыдысты әмә сты, уый гуырысхойаг никүы уыди.

Се 'тпәты кой нәкәндзынән, фәлә мәнә Цәгәрраты Созырыхъойы тылххәй – цалдәр ныхасы. Райгуырди Хидыхъусы. Хәрзконд, бәрзонд ирон ләг, зарын әмә кафынмә дәсны уыд. Йә куывдтытә кәддәр «Мах дуджы» дәр рацыдьсты. Йәхиуыл та йын әмбисәндә дәр дзырдтой.

Созырыхъо араәх цыди бәстәзонән музеймә. Базонгә музейы кусәг Хъантемыраты Эльбрусимә. Балымән сты, әмә йын-иу араәх радзырдта цымыдисаг хабәрттә.

«Хәсты рәстәг (әвәңцағән, Созырыхъо хәстәй куы ссыди, уәд – Хъ. Э.) Ләцы куывды бадтыстәм. Фәталынгәрәттә ис. Уалынмә бәстә ныррухс, кәсын, әмә уәлә Уастырджи кәңәйдәр ратахти, йә арц үә къухы, әмә рухсалгә афардәг. Мәхинымәр загътон, хәсты быдырмә фәңәуы. Дәс бонмә хәст ныллаудзән. Әмә райсом куы рабон и, уәд баҳатыдтән, әмә мый Сахъманмә ныффыссой: «Афтә әмә афтә, Ләцы куывды бадтән әмә үә федтон раңайтәхгә. Йә арц үә къухы уыдис. Әмә дәс бонмә хәст ныллаудзән, зәгъгә». Писмойы бынәй фәбәрәг кодтой, кәд фыст әрцыд, уый, стәй үә Сахъман цы бон райста, уый дәр. Әмә раст, куыд загътон, афтә рауади – дәс бонмә хәст ныллаууыди.

Эльбрус ай фәрсү:

- Әмә ды куывды иунәгәй бадтә? Иннаетә үә куынна федтой?
- Әмә уый фенен әрмәст мәнән ләвәрд уыди!»

Иннае хабар:

«Уәрәсейаг ахуыргонд ус мәм уазәгуаты уыдис, – дзырдта мый Созырыхъо. – Хорз ай федтон. Әз уырыссагау дзурынмә рәвдз нә дән, фәлә цы дзуры, уыдон әмбәрстон.

— Асатин триста лет назад окно не знал, — зәгъы мә уазәг.

Мәнмә үыңы ныхас тынг хығ фәкаст, зәгъын, ираеттыл цыифкалы. Йә цонгыл ын фәхәецыдтән, Ләцмә йә ныккодтон, Хадыхъаты хәдзармә йә бакодтон аәмә зәгъын: «Асатин триста лет тому вперед окно знал». Әмә ыйн ай къухәй бацамыдтон.

Әмә фәдис кодта тынг: «А я это не видал».

— Әмә «не видал», зәгъгә, почему ты болтаешь, если не видал?»

Эльбрус дарддәр ракодта әндәр хабар:

«Иу бон мәм музеймә әрбацыд ахуыргонд Лидия Георгиевна Нечаева аәмә мын афтә:

— Цом-ма мемә Ләцмә. Уым кәмдәр – стыр ләнк, катакомбәтә дзы ис, аәмә дзы иу ракъахон, сбәрәг кәнон, кәцы әнусәй нырмә ис уым, стәй ҹавәр әрмәгәй у.

Аңдыстәм Ләцмә, бакәсгәйә дзы ницы бәрәггәнән уыди, фәлә гәххәттыл фыст уыди, кәңцырдыгәй йә ракъахән ис, уый.

Зәронд усән йә бон цас уыди беләй зәхх къахын, фәлә уәддәр райдыдта. Әмә әрдәгкъаҳт куы уыди катакомбә, уәд кәсын, аәмә Ләңцырдыгәй әрбацәуы бәрzonд аәмә бәзәрхыг ләг, бәзджын рихитә ыйн. Әз ай уайтагъд базыдтон, уый Созырыхъо кәй у. Әрбацыди, федта, къахгә кәнынц, уый, аәмә сылгоймагмә фәкомкоммә. Ай цы кусы, зәгъгә, йәм кәсы. Ус фәтарст, ацы ләг мәм афтә цәмән кәсы, зәгъгә. Фәлә уый базонын фәндыдис, адон закъонмә гәсгә къахынц әви абырджытә сты. Созырыхъо хорз зыдта Пчелинайы – арәх аәм уыд йә хәдзары. Фәлә куыд бафарстаид комкоммә Нечаевайы, уый наэ зыдта. Ома цы кусыс, цы къахыс, бардын ис әви наэй.

Созырыхъо йә уәддәр фәрсъ:

— Ты Пчелинову знаешь?

Нечаева зәгъы:

— Конечно знаю, хорошо знаю.

— Тогда копай.

Сылгоймаг суләфыд. Әз аәм хәстәгдәр бацыдтән аәмә ыйн афтә зәгъын: «Уыл дис ма кән. Созырыхъо зоны, Пчелина әнәхъән Ирыстоны дәр зындгонд кәй уыд куыд ағъдауджын сылгоймаг. Ирон ағъдәуттән, стәй Кавказы ағъдәуттән дәр уый кодта аргъ, йәхи дарын зыдта. Кәңцифәнды коммә дәр куы бацәуай аәмә ыйн йә

мыггаг куы зæгъай – Күырттаты уа, ўе Урсдоны уа, ўе та Уæлладжыры – зæронд лæгтæ йæ иууылда० зыдтой, уымæн æмæ Кавказаг æгъдæуттыл æнувыд уыд. Хуымæтæг адæймаг уыди, фæлæ æнæуи та – зондджын сылгоймаг. Бæхыл бадын зыдта. Стæй ирон фынгыл, кавказаг фынгыл, йæхи дарын зыдта. Аргь кодта нæлгоймагæн æмæ сылгоймагæн. Уымæ гæсгæ дын афтæ загъта, кæд уый зоныс, уæд ды дæр, ома, хорз дæ æмæ къахгæ кæн».

Иннаэ хабар:

«Иуахæмы та мæм Созырыхъо æрбацыди музеймæ. Бады, ныхæстæ кæны, стæй афтæ бакодтон:

– Созырыхъо, мæнæ мæм бæхы дзаумæттæ æрбахастой, æмæ ма сæ фен. Сæ иу бæхы згъæллагтом у, уый зонын, фæлæ йæ фæйнæ фæрсты ис къæбæлтæ, уырыссагау – трензеля æви псалии, згæхæрд сты.

Зыдтон æй, күырдæй дæр куыста, бирæ цыдæртæ зоны æмæ мын сæ бацамондзæн. Сæрмæтtag згъæллагтомтæ уыдысты Күырттатæй – мæ зонгæ мын сæ ‘рбахаста. Созырыхъо сæ райста, фæракæс-бакæс сæм кодта æмæ мын афтæ зæгъы:

– Адон сæ дыууæ дæр сты бæхы згъæллагтомтæ. Сæ фæйнæфарс цы къæбæлтæ ис, уыдон дæр хъæугæ кæнынц. Мæнæ – бæхы рохтæ. Емылык бæхы сты. Ома бæхтæ дыууæ хузызы вæййынц. Иу бæхæн йæ бæрзæйи цæуы дыууæ нуары, æндæрæн та – иу. Дыууæ нуары кæмæн цæуы йæ бæрзæйи, уыци бæх хæсты быдыры куы стæвд уа, уæд æй хуымæтæджы рохæй нæ бауромдзынæ. Барæджы та ма хæцын хъæуы, йæхи хъаххъæнын æй хъæуы. æмæ цæмæй бæхыл йæ бон цæуа, уый тыххæй ма йын ўе згъæллагтомы фæйнæфарс кодтой къæбæлтæ, æмæ уыдонæй дæр цыди рох. Гъемæ бæх куы стæвд вæййы æмæ йын бауромæн куы нал вæййы, уæд ын барæг йæ дыккаг рохыл æрбахæцы. æмæ йын уæд уыци къæбæлтæ йæ дзых æрбалвасынц. Афтæмæй бæх хъусагдæр свæййы, æрсабырдæр вæййы.

Згъæллагтомтæ æмæ мæм къæбæлтæ æрбахастой сæрмæтtag ингæнæй, конд æрцыдысты дыккаг кæнæ æртыккаг æнусы, – зæгъы Эльбрус. – Уым марды сæр æвæрд уыди ныгуылынырда०, йæ уæлæ – хъæз тыд. Уыди ма дзы бæхы сæфтджытæ, марды рахиз фæрскыл – фат, æвæцца०гæн æй кæмæй амардтой, уый. Ацы хабæртæ мыхуыры дæр уыдысты.

Созырыхъо сәе хорз базыдта, раст хатдзәгтә скодта куыд ирон фәлтәрдджын куырд. Уәд ын афтә зәгъын:

– Мәнә ма мәм ноджыдәр цыдәр хәсәнгарз әрбахастой. Мәнмә хәсәнгарзы хузызән кәсеси. Іңәг, аз зонын, раджы заманы хәстонтә кәй дардтой залдзәг, ома згъәрхәдон, стәй әфсән худ сәхи бахъахъәнәнән. Фәлә ацы хәсәнгарзәй куыд хәсцыдысты, цымә?

Созырыхъо райста уышы сәрдзәвән, уырыссагау – шестопер, уыди ының әхсәз базыры. Йәх хәтәлы ының йе ‘нгуылдз атыиста, стәй йә рихитә асхъаудта әмә афтә зәгъы:

– Ай у хәсәнгарз. Уыди ының әрмәрины дәргъән хъәд – хъәбәр хъәдәй конд.

Фәрсын ай, згъәры ныхмә цы йә бон бауыдаид, – цирхъ, мыййаг, куынә у, зәгъгә. Імә, дам, хәстон ләг хъавыди, цәмәй амәй йә ныхмәләууәджы сәр ныщәва кәнә ының йә бәхбәттән асәттә. Зәгъәм, уый йә армы нае бафтыд, уәд гәнән уыдис, әмә ының ныщәва йә цәсгом. Імә цәф цәсгомыл куы сәмбәла, уәд дә балгъитәг афтә!

Уәд та йә бафарстон, раджы әндадзән фәрәз (ома сваркә) куынә уыдис, уәд ын мәнә ацы базыртә куыд скодтой, зәгъгә. Кәд сә, зәгъын, мыййаг, куырдадзы мидәг исты хузызы араэзтой.

– Куыд ай араэзтой дын куы зәгъон, уәд-иу әфсәйнаг батайын кодтой әмә йә джиппы ауагътой. Уый фәстә-иу куы аәруазал и, уәд-иу ай байсәрстей (сәрын – цементация, каление).

Ләмбынәг мын радзырдта, куырдадзы йә куыд араэзтой, уый тыххәй. Уымә загъта, фыщаджыдәр, дам ай археологтә Иры зәххыл ссардтой. Бронзәйә конд сәрдзәвән, дам, Рекомы дәр ис.

Уыданәй скифты дуджы әрмәст хәсәнгарзы номыл нае пайды кодтой. Ацы сәрдзәвән әнәмәнг үйдис әфсады фәтәдҗы къухы дәр, уыд йә бархъомысы нысан. Скифты обауттә куы ракъахынц, уәд сә рахауы ахәм хәсәнгәрзтә, әңәг тынг стәм сты. Ёртә мин азы размә сә кой уыди Хъобаны күлтурәйы. Зынгонд уыдысты суанг Майкъоппы күлтурәйы дәр цыппар мин азы размә. Уәд сә дурәй кодтой.

Сәрдзәвән нысан кодта, фәтәг әфсады хицау кәй у кәнә знәмы сәргъы кәй ләууы, йе та мыггагән хистәриуәг кәй кәнә, уый. Гъе

афтæ Созырхъо уыцы фарста дæр райхæлдта хуымæтæг ныхæстæй.

Ноджы ма йын зæгъын:

– Ирон адæммæ бирæ куырдæ уыди, куырды куист сæм бæрzonд æввæрд уыди. Стæй, цы æндон кодтой, уый уыди хæрзхъæд.

Уый мын афтæ:

– Куырды хъуылдаг Куырттаты комы ахæлиу ис Гулийæ.

Бæстон мын радзырдта, уæрдоны цалх куыд кæнгæ у: къуыдырæй райдай, дæндæгтæй райдай, стæй, цалх куы сцæттæ вæййы, уæд ыл тæлы куыд бакæнъынц, уыдæттæ. Уыцы куист – цалх йæ райдайæнæй йæ кæронмæ куыд аразгæ у – зыдта йæхæдæг: сывылдзы тала, дам-иу æртасын кодтой, толыл-иу æй стыхтой æмæ йæ сабыргай тæвд кодтой, афтæмæй. Сывылдз дзыккуджын бæлас у, æмæ, дам ын тасгæ-тасын сæттынæй ма тæрс. Фæлæ, дам, æнæнхъæлæджы куы феуæгъд уыдаид æмæ лæгыл куы сæмбæлдаид, уæд æй фæдьууæ кодтаид. Къуыдырыл та, дам, дæндаг хъуамæ афтæ ныффидар кæнай, цæмæй дурджын фæндагыл ма асæтта, тæлы дæр, дам, афтæ бакæнын хъæуы, цæмæй, цалх куы ныххус уа, уæд ма базмæла.

Иуахæмы та мын Созырхъо афтæ:

– Хæсты размæ мæм иуахæмы горæтмæ фæдзырдтой куырдты ерыстæм. Æрæмбырд сæ кодтой алы адæмыхæттытæй. Хъуамæ раввæрстаиккой, цæфхад хуыздæр чи ныссадзdzæн, уый. Мæнæн дæр радтой бæх, цæфхад, дзæбуг, цæфхады зæгæлтæ, сæфтæг лыггæнæн кард – сæрмагонд кард ын уыд. Æз бæхы æрбастон, йæ зæвæтæй мæ куыд нæ ныццæва, афтæ, кард райстон æмæ йын йæ сæфтæг рацамадтон. Уый фæстæ цæфхад абарстон сæфтæгыл æмæ, сæфтæг раст амад у, уый куы федтон, уæд ыл цæфхад бахуыдтон æмæ йыл дон рауагттон, цæмæй равдисон: цæфхад сæфтæгыл афтæ æнгом хуыд у, æмæ се ‘хсæн дон нæ хъары. Æз рамбылдтон, æмæ мæм бирæтæ зулмæ кастысты, ацы хохагæн куыд фæхæрд стæм, зæгъгæ.

– Куырды куистытæй цытæ зоныс? – бафарстон Созырхъойы. – Æхсидин зоныс, дæ бон у, æмæ дзæбæх кард скæнай, стæгыл æй куы ныццæвай, уæд чи нæ фæцъула уа?

Уый мын загъыта:

– Кард, ўе æндæр исты куы фæаразын, уæд афтæ бахсидын æфсæйнаг. Раздæр уал æй рацæгъдын. Уый фæстæ йæ æфсæйнаг хæтæлы баввæрын. Ноджы ма дзы баввæрын галы сæфтæг, бæрзы

әвзалы, карчы фаджыс әмәе карчы бүмбули. Стәй йын йәе кәрәттәе аәртъәпән кәнын дыууәрдигәй дәр. Уәд күнц әрдымын әмәе хәтәл сзынг кәнын. Күнцәй сисын афон ын у, уый йын йәе хүзимәе гәсгәе рахатын, банкъарын, ныр мидәгәй дзаума дәр сырхзынг сси, зәгъигә. Хәтәлы мидәг ма кәй бавәрын – бәрзы әвзалы, сәфтәг, карчы фаджыс әмәе бүмбули, – уыдон, кәй зәгъын ай хъәуы, басудзынц. Уәд хәтәлы уәлцъар байсарын әмәе йәе афтәмәй райсын. Уый йәхигъдауәй күн ‘руазал вәййы, уәд ын йәе тъәпәнгөнд кәрәттәе алыг кәнын әмәе йын кард йәе хүылфәй раласын. Уый фәстәе уыцы кардәй дәхи дас. Цыула кәнынәй дәр ын тас нал у.

Ахәм хабар дәр ма мын радзырдта Созырыхъо:

– Фаты бырынкъ ссардтон, хохыл сәмбәлгәйә чи наә фәңгула, ахәм. Диссаг мәм фәкаст, ацы фат афтәе конд күнд рауд, уый: дуры ныссагъди, фәләе цыула наә фәци. Іңәдҗы хъуыддагәй, ие ‘длаг цъар күрдадзы сәрст уыд әмәе уый фәрцы афтәе хъәбәр раудад. Уәд аәз баңыдтән күрдадзмәе, әрдымдтон күнц әмәе бирәе рәстәг фәлварәнтә фәкодтон, цалынмә мын, уыцы рагон фатау цыула кәнын чи наә комы, ахәм әфсәйнаг раңағъдын наә бантыст, уәдмәе.

Ноджы ма мын бирәе әндәр хабәрттәе дәр рафаэмыдта мәе буц хистәр Цәгәрраты Созырыхъо, фәләе се ‘ппәты дзәбәх нал хъуыды кәнын.

ХАЛОН ХИДЫХЪУСӘЕГТЫ КУЫД ФЕРВӘЗЫН КОДТА МӘЛАЕТАЙ

ТАУРӘГЬ

О ма Хуыщауән куы құывтой, уәд сәм уыд иу хорз уалдзыгон бәрәгбон – Касутә. Йә боны-иу хъауы ног чындыты хұыдтой доны билмә, хъауз сын-иу сарәзтой, арфәтә сын-иу кодтой:

Каркау – бәдүлджын,

Арсау – хъәбулджын,

Бәласау уидаджын ут!

Махмә, Хидыхъусы дәр, уыцы бәрәгбон каджын уыд. Әхсистой-иу ўе ‘рцыдмә цәджджинағтә Найфаты кувәндоны.

Кувәndon уыди хъәуысәрмә, къуыбырыл, рәсугъд галуаны, йә фарсма та – цыптаңғын хәдзарғонд, сисамад йә къултә. Сисамады хұылфы, къуыбырырдыға, уыдис цәджджинағән агуат амад.

Иу хатт (ууыл цәудзән ныр иу фондзфондзыссәдз азы бәрц) Хидыхъус сә дзуары ләгтән бабар кодтой ног Касутәм бәгәні сғызын. Әрцаразтой ләгтә уыцы агуаты цыргъын цәджджинағ, донәй йә байдзаг кодтой, астдәс меркъяйы иыл зад бастыдтой аәмә арт бакодтой.

Цъәлвых куы ахицән ис, уәд бәгәні аәрфәрсыгътой тәсчыты. Цалынмә мырәг фәстәмә уәларт әвәрдтой, арт кодтой, цъәлтә ‘хсадтой, уәдмә уәле къуыбырај калм йәхі раскъәрдта цәлхбыдај аәмә цәджджинаджы смидағ. Ничи йә федта. Афтә аәхсәв-бонмә фәфыхт. Хур Хъәриухохы цъупп куы ссыгъта, уәд дзуары ләгтәй иу уыцырдәм цәмәндәр фемдзаст. Кәсис – уыцы хохы цъуппәй дын Найфаты кувәndonмә йәхі сарәзта иу сау әндәрг. Кұыд хәстәг кодта, афтә ләг дәр цымыдисәй-цимыдисдәр кодта. Әрәджиау йәхі нал баураедта:

– Диссәгтә ‘мә ‘мбисәндтә! – дзуры ўе ‘мбаелттәм, – кәсутма, ацы маргъ Хъәриуы хохәй ратахти ничердәм фәзилгәйә аәмә аәмраст махмә ‘рхәццә хъуахъхъ-хъуахъгәнгә.

Халон, аәцәгдәр, цәджджинаджы сәрмә аәртә зылды аәркодта хъуахъхъ-хъуахъгәнгә аәмә Найфаты тигъыл абадт.

Дзуары ләгтәй дис кәнныңц, ай цы уа, зәгъгә, фәлә не ‘мбарынц халоны ‘взаг.

Уәд та халон ратахти Найфаты тигъәй әмәе та цәдҗәджинаджы сәрмә ногәй аәртә зылды ‘ркодта хъуахъх-хъуахъгәнгә.

Нә та йә бамбәрстой ацы хатт дәр бәгәненеңицдҗытә.

Әндәр гәнән ын куынауал уыд, уәд халон йәхі уәләмә фәхаста әмәе цәдҗәджинаджы фатая йә сәр фәецавтә.

Цыбазонын ма хуыди дзуары лағтән – баңызысты цәдҗәджинаджы размәе, райстой йә уәлартәй әмәе йә зәххыл афәлдәхтой. Ратылди дзы дзормәйы лыгтәгты хуызәнәй калмы мард.

Уыцы бәгәнүйә адәм куы банаңтаиккөй, уәд цагъды фәуыдаиккөй.

Хъәриуы хохы зәйтә уый әмбәрстой әмәе уымә гәсгә тәрхондонәй рарвыстой халоны, цәмәй баҳъахъхәдтаид хидыхъусәгты. Афтә дәр ма йын загътой:

– Кәдәй не ‘мбарой дә амынә ныхәстәй, уәд-иу дзы дә мәләт ссар!

Уәдәй абонмә Хидыхъус сә ирвәзынгәнәй халонән кувынц дзуармә кувәгау. Бәгәнә та фыцын райдытой тъәпәнбыны.

ӘЕРТАЕ ӘЕФСЫМӘЕРЫ

АРГЫАУ

Раджима-раджы амард иу ләг. Ууыл раңыд иуңасдәр рәестәг, афтәй ‘ртә фырты сә фос байуәрстой.

Хистәр хайән райста хъомвос, астәүккаг – фысвос, кәстәрән баҳай кодтой сә фыды аласа. Ләппу бәх саргъәй, идонәй сферлыста, йәхі та – ирон дзауматы әмәе абалц кодта хохәй быдырмә. Комы нараәджы куыд фәәйциди, афтә йә размәе сикъо сәгъыл бадгәйә фегуырдысты аәртә хәйрәджы.

– Ацы ләппуиән йә бәх зонынджын у, баивәм ай наә сикъо сәгъәй, – уынаффә кәнәи сә иу.

– Баивәм! – зәгъынц иннәтә.

Ләппу семә куы баиу, уәд аәм дәле уәләмә хатын байдытой:

– Баивәм наә бәхтә!

– Наә бәхтә баивәм!

Ләппу баҳудт әмәе дзуры:

– Әмәе сымахән цәй бәх у, сикъо сәгъыл куы бадут.

Ууыл хәйрәджытә рамәсты сты, сә сәгъы әрцыччытә ластой, уәдә-ма кәс, кәй бәх у фәразондәр, зәгъыгә, әмәе күүипитә ‘мәе

къәдзәхты сәрты дугъ самадтой, кәрәдзи фәсарц бадгәйә:

Цалынмә фәстәмә здәхтысты, уәдмә бәх ләппумә дзуры:

– Сразы у баивыныл, ма тәрс.

Дугъ куы фәци, уәд аәртә хәйрәджы дәр нәууыл аәрбадтысты, фездыхтой сә сәгъы сикъо сыйкъа әмә дзы алы хәрд, алы нозт аәркалди. Хорз федтой сәхи әмә та фәрсынц ләппуйы:

– Цәй куыд, ивәм нә бәхтә? Кәд «о» зәгъыс, уәд мах разы стәм ахәм бадзырыл: аәртә хатты бамбәхсдзыстәм, әмә нә кәд ссарай, уәд нә сикъо сәгъ – дәү, кәннод та дә бәх – мах.

Ууыл әмбәхсынмә фесты. Иуцасдәр куы рацыд, уәд бәх дзуры ләппумә:

– Цәугә ам дәләмә фәндаджы былтыл, фембәлдзынаә аәртә сәнчы къудзийыл фәрсәй-фәрстәм, мәнә цы хорз сәнчытыл фембәлдән, зәгъгә, сә ралыг кән сә бындзәрттыл. Дардәр цы уа, уый йәхи амондзән.

Ләппу азгъордта әмә, фәндаджы уәлбыл сәнчытә лыг кәннылы куыд аәрләууыд, афтә хәйрәджытә сә бынәй агәппытә кодтой, аәргәвдү нә, зәгъгә.

Бадзырыдь домәнтәй уал иу алыг.

Бацъынд кодта ләппу дыккаг хатт. Хәйрәджытә та фәдәлдәх сты.

Бәх та дзуры ләппумә:

– Уайгә ам дәләмә доны былты, фендынә фәрсәй-фәрстәм аәртә дзәнхъа дуры. Кәрәдзиуыл сә-иу аәрхой зынгцаегъдәгаяу. Дардәр цы уа, уый та йәхи амондзән.

Ләппу азгъордта, бәх ын куыд бацамыдта, афтә, ссардта дуртә, әмә сә кәрәдзиуыл хойын куыд байдыдта, афтә сә хүылфәй цәхәртимә, аәлләх, судзәм, зәгъгә, рагәпп кодтой хәйрәджытә. Ссардта та сә дыккаг хатт дәр ләппу.

Әрәмбырд та сты иууылдәр сә фыцаджы бынатмә, әмә та ләппу бацъынд кодта ногәй. Куы ракаст, уәд та йәм бәх дзуры ногәй:

– Фелвас дә дзабыртә әмә уәртә доны бахиз. Малы астәу – дур, дуры ын – балер кәсаг, фидар ыл хәң!

Ләппу доны бахызт, дуры фәйнә фәрсты йә къухтә ‘руагъта әмә кәсаг аәрцахста. Рахаста йә бәхы размә әмә йә къәртт кәннылы сис. Кард куыд аәруагъта, афтә та агәппытә ластой хәйрәджытә. Ууыл къәдзәхтыл уәләмә хъәргәнгә афардәг сты. Сәгъ бazzад ләппуйән. Кәм-иу ай бахъуыди, уым-иу сикъо сыйкъа фездыхта

әмәе-иу алы хәрд, алы нозт ракалди.

Афтә цәрәнхосыл фәхәст и ләппу йә бәхы руаджы. Цымә чи хъәздыгдаәр у ныр афтә ‘фсымәрәй’?

ХОРЗДЗИНАД МӘРДТӘМ ДӘР НӘ СӘФЫ

АРГЬАУ

Иу мәгуыр ләппу бауарзта аәлдары чызджы. Бирәе йыл фәдзырда, әмәе йын ай күнәе радтой, уәд айтә-уыйтә нал фәкодта, фәләе йә ахаста сау хъәдмә, әмәе уым аәрцардысты ләг әмәе усәй. Хъәддзаума арахәй сәхицән сарәстөй рәесугъд галуантә. Афәдзы бонмәе сын райгуырд уырды хуызән ләппу. Цалынмә уый цумахьом кодта, уәедмәе дынууә уарзон уды фос скодтой алы мыггагәй дәр фаг: галрағъяу, бәхрәгъяу, фысвосы дзуг, мәргұты дзәбәхтәй фәйнәе фондзфондзыссаәдзы. Гъа, гъенәр цәрын байдайой, күнд әмбәелы, афтә, зәгъгә, уәд ус әвиппайды аәрбарынчын тәвднизәй әмәе къуырийы бонмәе йә уд систа. Фыд әмәе фырт фәкуыдтой, фәхъыг кодтой зианыл, уәдә цы уыдаид, әмәе йә банағәдтой.

Ләг әндәр ус нал әрхаста.

Азтә күнд ивгъуыдтой, афтә хәдзары уавәр дәләмә-дәләмә цәуын байдыдта аәфсинхъуагәй.

Уәд ләг иубон ныффәнд кодта йә фыртән хъуыддаг бакәнын. Йә фос хизынәй күн аәрыздахтысты әмәе сә күн бафснайдта, уәд дзуры ләппумә:

– Гъы, күнд дәм кәсүнц, ләппу, наә хәдзары пълантә, әңцион у тәләптаәт змәлдтитә кәнүн?

– Әңционәй, зынәй – кәнүн сә хъәуы, – загъта аәфсәрмхуызәй ләппу.

– Уыдон сылгоймаджы күистытә сты. Сылгоймаг хәдзары күнәе уа, уәд афтә аәдзәллаг кәнүн, – бәстандәр бамбарын кодта йә хъуыды фыд. Уыцы ныхәстимә йә дзыппәй систа дәс туманы әмәе сә радта ләппумә:

– Ашу райсом рәгъяумә, аәрцахс бәхтән сә хуыздәр, саргъянгом ай ныккән әмәе абалц кән дәхицән цардәмбал агурағ.

Фыд күнд загъта, ләппу афтә бакодта.

Цас фәэцыди, чи зоны, фәлә изәрмилты бахәццә иу хъәумә. Азылди уынгты, фәстагмә ныххәццә хъәугәрон иу уәлмәрдмә. Кәсү – дыууә ләджы скъахтой кәйдәр мард әмәй йә ләдзджытәй нәмынц. Фәрсы сәе:

- Цы уын кодта, цәмән нәмут марды?
- Хәс нә дардта йе ‘тасәй әмәй нын ай нә бафыста, афтәмәй амарди, – загътой ләгтә. – Гъе, уымә гәсгәе йә скъахтам әмәй нәмәм.

Ләппу сәм дзуры:

- Уәдәе, уә хорзәхәй, бахатыр кәнүт әмәй мәм байхъусут: банағәнүт марды фәстәмә, фыщагәй бәлвырддәр, әмәй уын уә хәс әз бафиддзынән.

Скъахтой дыууә ләджы ноджы арфдәр ингән, ссыгъдәг кодтой марды әмәй йә банағәйтой, куыд әмбәлы, афтә.

Ләппу дәр йә дзырд сәххәст кодта: бафыста сын сәе хәс – фондз туманы, фондз туманы та ма сын ныгәнәггаг радта.

Ууыл алчи йә хәдзармә ацыд.

Фыд ләппуиы сәхимә куы ‘рбаййәфта, уәд ай фәрсы йә балцы хабәрттәй.

– Ацыдтән, куыд мын бацамыдтай, афтә, – дзуры ләппу. – Ёрзылтән иу хъәуы уынгты, йә дәллаг кәронмә куы ныххәццә дән, уәд дзы федтон диссаджы әбуалгъ фыдми: скъахтой дыууә ләджы кәйдәр мард әмәй йын саунад кәнүнц йә ингәны был ләдзджытәй. Баурәдтон сәе, цы ми кәнүт уый, зәгъгә, сәе бафарстон.

«Хәс нә дардта әмәй нын ай нә бафыста, афтәмәй амарди, әмәй дзы цәмәй нә масть сисәм, уымән ницы амал ардтам, гъе, уымә гәсгәе йә скъахтам әмәй йә нәмәм», – радзырдтой мын дыууә ләджы.

Аз сын загътон:

– Банағәнүт ай фәстәмә, әз куыд зәгътон, афтә, әмәй уын әз уә хәс фидын.

Уыдон сразы сты. Скъахтой дыууә хатты хуыздәр ингән, ссыгъдәг кодтой марды әмәй йә банағәйтой фыщагәй бәлвырддәр. Ды мын цы дәс туманы радтай, уыдонәй сын фондзәй сәе хәс бафистон, фондз туманы та сын, хуыздәр ай кәй банағәйтой, уый тыххәй радтон.

Фыд цинәймәлгә фәгәпп ласта әмәй йә фыртән ныххъәбыс кодта:

– Даң цәрәнбон бирә уәд, мәхур, гъе уый у хорздзинад, удыбәстә!

Райсомәй та раджы сыйстади ләппу әмәе ноджы хуыздәр бәх аәрцахста, аәрбаласта йәе хәдзары дуармә әмәе та йәе саргъәнгом ныккодта.

— Цәттә та дән дыккаг хатт балцы цәуынмәе, — бадзырдта ногәй йәе фыдмә. Фыд аәм раңыд әмәе йын сәәдз туманы радта:

— Аңу әмәе-иу мәем удыхай сылгоймагимә аәрцу. Уастырджи де ‘мбал!

Араст ләппу уыл. Сау хъәды ләнчыты, аәрхыты әмәе аәрдүзты, фәндаджы алфамбылай хъазгә цәуы йәе бәхыл, цыма бирәе хәттиты уыди балцы әмәе бирәе адәмты зыдта, уый хуызән.

Йәе изәр ай аәрәййәфта иу арф комы рәбәйн. Ёрхызт йәе бәхәй әмәе йәе фәдым баласта сау айнаәджы рәбәйн иу стыр ләгәтмәе. Систа йын йәе саргъ, сахсән ыл сәвәрдта; саргъ йәе нывәрзән бавәрдта, нымат – йәе уәләе. Афтәмәй уайтагъд афынәй, фәллад куыд уыд, уымә гәсгәе. Уыны йәе фыны, цыма стыр сызгъәрин бәлас акалдәуыди әмәе йәе авд фәрәтдҗыны амайынц; цыма уыцы сызгъәрин аәхсныфтыл йәе бәх хизы, йәхәдәг та сыл хуысгә кәены.

Уыйадыл райхъал ис ләппу. Йәе бәхыл саргъ сәвәрдта, сбон ис ныр, зәтгәгә, әмәе араст дарддәр.

Цәуы, цәуы, әмәе Ёрхы Мәссыдҗы әдде йәе размә рауади мәллағтәәрәэт ацәргә ләг. Дзуры ләппумә:

— Да фәндаг раст, бәлләңдон!

— Арфәгонд у! – йәе бәх фәуромгәйә дзуапп радта ләппу.

— Зонын, кәдәм цәуыс, уый, – кәены дарддәр йәе ныхас зәронд ләг, – әмәе Уастырджи де ‘мбал! Мәнәе дын аәртә хъулы, баҳуыды бон дын бағәздысты.

Ләппу райста хъултә әмәе сәе йәе дзыппы сәвәрдта.

Ләг та дзуры:

— Баҳәццә үыдзынә иуахәмь бәрzonд фидармә. Йәе дуармә ләудзәнис кардәлвәст ләг, йәе цуры үыдзәнис бәхбәттән. Да бәх-иу уыл аәрбәтт, дәхәдәг-иу баңу дуарыл, гәсәй-иу ма фәтәрс. Баҳиздзынә ахәм дуәрттәй авдыл, алқауыл дәр сәе ләудзәнис гәс, фәлә-иу сәе иуәй дәр ма фәтәрс. Ёвдәм дуарыл куы баҳизай, уәд уым баддзән чызг. Чызджы аәртә хатты куынә сдзурын кәнай, уәд дын уыцы дуәрттыл фәстәмәе удәгасәй раздахән нал ис. Аңу хъултә дәм ләвәрд цәуынц уый тыххәй, цәмәй уыцы чызджы аәртә хатты сдзурын кәнай.

Уйядыл ләппу араст и ләджен цурәй әмәе баҳаецца юә амынд бынатмә. Рахызти бәхәй, әрбаста юә бәхбәттәнүл, юе згъеллагтом ын раппәрста, әхтәнгтә бауәгъед кодта, exc юә къухы, афтәмәй баҳызти дуарәй мидәмә. Івдәм дуар куы бакодта юә ехсы бырынкъәй, уәд дзуры чызгмә:

– Фарн ам уәд!

Чызг зулырдаәм ракости, сыйстад әмәе йын бандон әрәвәрдта, йәххәдәг фәстәмә баздахт әмәе сбадти юә бынаты.

Ләппу арауай-бауай кодта хәдзары къумты әмәе дзуры чызгмә:

– Ды буц кәмәй дә, уыцы хъуыддәгтә мәнәй рох дәр ма фесты, байхъус әмәе дын зонд бацамонон.

Уыл ауылдта юә фыццаг хъул.

– Зәгъ, мәнәй ацы чызгәй растандәр чи у?

Хъул бәлон фестади, сынтаңджы къухыл абадти әмәе дзуры чызгмә:

– Хорз, чызг, ацы ләппуны ныхас у тыхджын курдиаты хос дә цардән, әмәе ма фәрәди.

Уыл чызг жааст фәдҗих и, юә буар сисбын авәрдта, сәрыйхъун – арц, ныддис кодта:

– О ме Скаенәг, табу дәхицән, ахәм сахат мәрдтә дәр әнәсдзургә нә фәләудзысты!

Уыцы ныхас дуаргәстә фехъуистой, – авдәй иу юә кард кәрддзәмы нытътыста, чызг иу дзырд скодта, зәгъгә.

Дарддәр нал дзуры чызг.

– Ма кән, ма кән, – хаты юәм ләппу, – дунейыл дә цард уый нәу, дә раконд цы у, хорз әнхъәл дә дәхицән, фәлә уыйбәрц нә басгуыхтә, ләгъстә дын куыд кәнөн, адзур мемә, зәгъгә.

Уыл ләппу ауылдта юә дыккаг хъул, хъул бәлон фестад, чызджы даритә әмәе глазитыл абадт әмәе сәм дзуры:

– Джиппәйфыстәй уә Хуыцау фәцәуын кәнәд, ацы ләппу раст дзуры уыцы чызгән әви нә, уый куына зәгъят.

Сдзырдтой уыцы даритә ‘мәе глазитә:

– Раст дзуры, раст, ләппу. Чызг, ды мауал рәди!

Уыл та чызг сдзырдта:

– Мәнә диссаг, мәе дзаумәттә дзыхәй дзурын байдыртой! – Уыцы сдзырдыл аннә дуаргәстәй әртәйә ноджыдәр сә кәрдтә кәрддзәмты нытътыстой.

Дарддәр та чызг багомыг. Ләппу та йәм дзуры:

– Ма кән, ма рәди, раргом кән дә зәрдәйы хатт. Ди буң кәмәй дә, уышы сыйгъәринтыл ма мә бәхы згъәлаен дәр калд, хизгә дәр ма сыл йә фаг фәкодта. Уый әңгәй кәй у, уый ныртәккә дәхи хъустәй дәр фехъусдзына.

Ауылда йе ‘ртыккаг хъул. Уый дәр та бәлон фестади, абадт чызджы камари рон әмә ‘гънәджытыл, афтәмәй сәм дзуры:

– Минтъаләй уә Хуыщау фәңәуын кәнәд, раст цы у, уый күнәе зәгъят.

Уыл та камари рон әмә ‘гънәджытә дәр бакодтой:

– Раст у, раст, ләппуйы ныхас, ныр дәр ма йә бәхы бын дзаг у ахәм сыйгъәрингәй.

Чызг та нал баураедта йәхи:

– Мәнә диссаг, – ме ‘гънәджытә ‘мә мә камари рон дәр дзыхәй дзурын байдытой!

Ацы сныхасмә фәстаг аәргә дуаргәсү дәр сә кәрдтә нытътыстой сә кәрддзәмты.

Амбылда ләппу. Стыр чызгәрвитет арәзт әрциди чызджы хәдзары. Бирә уыди, чысыл уыди – чызджы рахаста ләппу, уәдә цы уыдаид. Ёрхы Мәсүдҗы размә күү ‘рхәццә сты, уәд та сә размә фәзи уыцы зәронд ләг:

– Гыы, күүд рауд дә балц? – фәрсү ләппуйы.

Ләппу йә бәхәй әрхызыт әмә дзуры:

– Күүддәриддәр мын бацамыдтай, афтә бакодтон әмә рамбылдтон чызджы. Бузныг, ныр дә хъултә айс!

Ләг райста йә хъултә әмә сә йә дзыппы сәвәрдта. Йәхәдәг әрхәцыд чызгән йә рахиз къабазыл әмә ләппумә дзуры:

– Гъе уәдә афтә: ацы чызгән ныр йә иу әрдәг у мән, иннә та дәу. Хәец дә хайыл!

Ләппу әрхәцыд чызгән йә иннә къабазыл. Судзгә ‘хсаргард систа ләг әмә, чызджы ныңыцтык ласон күүд загъята, афтә йә ләппу феуәгъыд кодта, әмә чызг ләдҗы дәларм фәтимбыл.

– Хуыщау нә сфәлдыста, ләппу, әмә дын Хуыщауы хатыр фәуәед. Хәец, гъеныр ма күү суадзай, уәд дын нал ныббардзынән.

Ёрхәцыди та ләппу, кард уәләмә фәхаста ләг; ныңыцтыкк ласон күүд загъята сәр дзыккүты дихыл, афтә та ләппу чызджы феуәгъыд кодта, әмә та уый ләдҗы дәларм батымбыл.

Ләг та йын загъта:

– Зәххыл цәүәм әмә дын уый хатыр фәуәәд; хәң, гъеныр дын нал ныббардзынаң: куы ма йә суадзай, уәәд дын дәхи ныңыцьыкк ласдзынаң.

Әрхәңциди ләппу чызджы мәкъуыстәгыл аәртыккаг хатт: зәрдә хорз наә тардта йәхі үыңы фыдиммә, фәлә уәеддәр цәстытә фәңцынд кодта әмә нал суагъта чызджы. Ләг кард фәхаста, ныңыцьыкк ласта чызджы, әмә йын йә сәрыхъынтай әрду ‘мә рдағ куы акарста, уәә дын йә хъәләсәй калм асенк ласта. Ләг калмыл цыччытәй раләууыд. Куы йә скарста, уәә йә кард ныссәрфта әмә йә кәрддәзәмь нытътыста. Ләппүйән та загъта:

– Гъеныр дын, ләппу, хайыр уәә дә бинойнаг әмә фәндараст фәут!

Ләппу фәрәвәдз ис, сбадтысты бәхыл әмә араст сты. Ләг сә фәдым кәссы.

Иугыццыл куы раудысты, уәә ләппу йә бәх фәүрәдта әмә фәстәмә раздахти. «Ацы хорз мын чи ракодта, уый куынә бафарстон, чи у, уымәй, уәә куыд зәгъдзынаң мә фыдән?» – ахъуыды кодта йәхинимәр. Хъәрәй та бафарста, ләдҗы размә куы схәңцә, уәә:

– Бахатыр кән, дә хорзәхәй, чи дә, дә ном мын схъәр кән, кәннод мә фыдән куыд зәгъдзынаң, куы мә фәрса, уәә?

Ләг әм дзуры:

– Әз дән, хъәугәрон ләддәждытәй цы мард надтой, уый. Баххуыс мын кодтай, бафыстай мын мә хәс, әмә дын әз дәр мәнә, бахъуджы рәстәг, мә бон цәмәй уыд, уымәй бафарста кодтон.

– Хорз дыл аәрцәуәд, фәлә мын әй дих та цәмән кодтай мә усаджы?

– Дих та йә уымән кодтон, әмә адәмь тәригъәдәй йә хүйлфы калм сәвзәрд, әмә уый цәмәй федде уыдаид, уый тыххәй. Уый куынә раппәрстайн әмә йә куынә амардтаин, уәә фыццагдәр йә фарсмә куы ‘рхуыссыдаис, – йә комы тәфәй кодтаис мәлгә. Гъеныр дын хайыры ләвар фәуәәд әмә амондимә цәрут, әмзай-әмзәронд баут!

Ууыл ләппу араст йә фыды хәдзармә. Стыр чындзәхсәвтә фәкодтой. Абон дәр ма цәрынц әмә хәрынц.

МАЙЫ ЦАУТЫЛ АФӘЛГӘЕСТ

Битарты Вячеслав: «Хәстәгдәр рәстәг Цәгат Кавказы кинохроникәйи студийы 6 милуан сомы хәстә бафиддзыстәм, җәмәй сног уа киноисән аивад наә регионы».

Студи араәзт аәрцыд 1946 азы. Цалынмә күиста, уәдмә рауагъта 500 документалон кинонывай фылдәр.

10 майы мыхуыры рацыд аәрыгон поэт, газет «Рәестдзинад»-ы сәрмагонд уацхәссаә Гасанты Валерийы әмдзәвгәты фыщаг әмбырдгонд «Мә уды зарәг».

13 майы йә цардәй ахицән РЦИ-Аланий адәммон артисткә, Тәбәхсәуты Балойы номыл паддзахадон Ирон академион театры артисткә Галазты Земфирә. Йә номимә баст сты ирон национ театры ныфсджын къаҳдзәфта әмә уәлахизтә. Театрдзауы зәрдәйи бazzайдзысты, Ирон театры сценәйи цы әнәмәлгә фәлгонцәтә сарәзта, уыдан әмә уыдзысты күид профессионалон дәңцәг дарддәры фәлтәртән.

14 майы сбәрәг сты, журнал «Ногдзау» цы литературон конкурс расидт – «Ногдзатә» Цәгат әмә Хуссар Ирыстоны курдиатджын фәсивәеды ‘хсән, уый уәлахиздзаутә. Кадджын уавәры сәсхорзәхджын кодтой Кады гәххәттәтә әмә ләвәрттәй. Ахәм мадзал журналы историйи уыд фыщаг хатт. Архайдтой дзы 120 скъоладзауәй фылдәр.

17 майы Цәгат Ирыстоны Тәбәхсәуты Балойы номыл паддзахадон Ирон академион театры 84-әм театралон сезон әхгәд аәрцыд азербайджанаг драматург Али Амирлийи комеди «Хъәздыг сылгоймаг»-әй.

17 майы Уәрәсейы Фысджыты цәдисмә райстой аәрыгон курдиатджын поэтессә Баситы Зәелинәйы. Іевдисәндар билет ын кадджын уавәры радта РЦИ-Аланицы Фысджыты цәдисы сәрдар, наә республикәйи адәммон фыссәг Агънаты Гәстән.

20 майы Петербурджы цәрәг ираәттә ныфысты диктант ирон әвзагәй. Бакаст ай ирон әвзаджы ахуыргәнәг Хетәгкаты Маринә.

21-22 майы спорты галуан «Манеж»-ы уыд Цәгат Кавказы федералон зылды цәрдҗыты национ әмә адәммон спорты хуызыты фестиваль.

98 фарсыл къамы ис: ирон әвзаджы фарстаты фәдым конференцийи архайджытә.
Фыщага рәнхъы: Гаглоиты Сергей, (?), Хъазыбеты Хъазыбет; дыккаг рәнхъы: Коцойты Арсен, Зәнджиаты Бәбү, Імбалты Цоцко, Тогоиты Данел, Гарданты Михал, Туаты Ольгә,
Тыбылты Аликсандр, Баситы Михал, Ілборты Барис, Беджызаты Чермен; артыккаг
рәнхъы: Мамсыраты Валодя, Хадаты Берди, Хъесаты Дафа, Цәллагты К., Баситы С.,
(?), Алхазы-фырт, Хъороты Хъазыбет, Ходы Дзаахот, Насхыннаты Разетә, Гутнаты Гафе,
Хъуылаты Сикъо, Хъуылаты Гафе, (?), Мамсыраты Даәбә, Цәллагты Муссә, Барахъты Еленә, Цәллагты Г., Абайты Васо, (?); цыпләрәм рәнхъы: Плиты Грис, Багаты Никъала,
Ардаңты Хадзыбатыр, (?), Тогъуызды Газакк (Илас Ёрнигон), Фадзайты Дзахи, Барахъты Гино, (?), Дзанайты Иван (Нигер), Фәрнион Къоста; фәндәм рәнхъы: Тотойты Алихан,
(?), Бигъуылаты Барис, Собиты Мәхәмәт (ШИ педагогон училиштәй директор 1925 азы),
Хетәгкәти Дауыт, Саутәты Мурат, (?), Гулуты Андрей.

* * *

Главный редактор О.Н. ХЕТАГУРОВА

Ответственный секретарь А.В. КАСАЕВ

Редактор отдела критики

и публицистики З.А. АЙЛАРОВА

Корректор З.З. КАРАЦЕВА

Дизайн М.Т. БАГАЕВ

Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы
по надзору в сфере связи, информационных технологий
и массовых коммуникаций по РСО-Алания.

Свидетельство о регистрации ПИ № ТУ 15-00148 от 9 июня 2017 г.

Журналы цы аermæg рацæуа, уымæй ўендæр мыхуырон оргæн куы пайды кæна,
уæд хъуамæ амынд уа, «Мах дуг»-æй ист кæй у, уый.

Журналы авторты хъуыдитимæ редакци алкæд разы нае вæййы.
Журналмæ цы къухфыстыгтæ цæуы, уыдон редакци рецензи нае кæны,
стæй сæ автортæн фæстæмæ нае дæтты.

Учредитель: Министерство культуры и массовых коммуникаций РСО-Алания.

Подписано к печати 21.05.19. Формат издания 60x84 1/16. Бум. офсет. № 1.

Гарнитура шрифта Times New Iron. Печать офсетная. Усл. п. л. 8,37.

Учетно-изд. л. 7,27.

Тираж 1000 экз. Заказ № 295. Цена свободная.

Адрес редакции: 362015, г. Владикавказ, пр. Коста 11.

E-mail редакции: mahdug@mail.ru; http://www.mahdug@mail.ru.

Тел.: гл. редактор – 25-09-64;

отдел поэзии, корректор – 25-09-74; бухгалтерия, компьютер. – 25-22-47.

Отпечатано в ОАО «Осетия-Полиграфсервис»

РСО-Алания, 362015, г. Владикавказ, пр. Коста, 11. Дом печати.